

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Kreslený humor a karikatura v době první republiky optikou genderu

Bc. Lucie Severová

Diplomová práce

2018

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2016/2017

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Lucie Severová**
Osobní číslo: **H15383**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny: Gender history**
Název tématu: **Kreslený humor a karikatura v době první republiky optikou genderu**
Zadávací katedra: **Ústav historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Diplomová práce představí na základě analýzy vybraných humoristických časopisů genderové stereotypy a jejich vývoj v období první republiky. Jedním z cílů práce je zachytit zaryté stereotypy i postupné změny, které na poli karikatury a kresleného humoru v souvislosti s genderem a sledovanou dobou vyzruly.

Rozsah grafických prací: obrazová a mapová dokumentace

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

Proudy české umělecké tvorby 19. století: smích v umění : sborník symposia pořádaného Ústavem teorie a dějin umění ČSAV v Plzni ve dnech 16.-18.3.1989. Praha: Ústav pro hudební vědu ČSAV, 1991.

Milena Lenderová a kol.: Žena v českých zemích od středověku do 20. století. Praha 2010.ISBN 978-80-7106-988-1.

Dana Musilová: Z ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky. Hradec Králové 2007.ISBN 978-80-86829-31-9.

Jana Burešová. Proměny postavení českých žen v první polovině 20.století.Olomouc 2001.ISBN 80-244-0248-3.

Jiří Hutečka a kol.:Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti.

Koncepty, metody, perspektivy. Praha 2012.ISBN 978-80-7422-218-4.

KÁRNÍK, Zdeněk. České země v éře První republiky (1918-1938). 2., opr. vyd.

Praha: Libri, 2003.ISBN 80-7277-030-6.

Václav Fronk: Sebereflexe české společnosti. Přelom 19. a 20. století v perspektivě humoristických listů. Praha 2011.ISBN 978-80-260-0413-4.

Vedoucí diplomové práce: prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc.
Ústav historických věd

Datum zadání diplomové práce: 30. března 2017

Termín odevzdání diplomové práce: 30. června 2018

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2017

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 9. června 2018

Lucie Severová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala především vedoucí mé diplomové práce prof. PhDr. Mileně Lenderové CSc. za trpělivost, cenné rady a připomínky. A v neposlední řadě patří dík všem, jež mě celou dobu studia podporovali.

Anotace

Cílem této diplomové práce je analyzovat kreslený humor a karikaturu ve vybraných humoristických časopisech optikou genderu. Zkoumanými publikacemi jsou tři humoristické časopisy – *Smích republiky*, *Humoristické listy* a *Kopřivy*. Pozornost je zaměřena převážně na dvacátá léta 20. století. Práce reflektuje zejména nejvýraznější genderové stereotypy vyskytující se ve vybraných časopisech daného období. Dále sleduje způsob, jakým jsou tyto genderové stereotypy, ale i změny v genderovém uspořádání prezentovány. Diplomová práce je doplněna obrazovou přílohou, která slouží jako názorná ukázka dobového kresleného humoru a karikatur.

Klíčová slova

Kreslený humor, karikatura, humor, první republika, gender, žena, muž, humoristické časopisy, genderové role

Title

Cartoon Humour and Caricature in the First Czechoslovak Republic from the Gender Perspective

Abstract

The aim of this thesis is to analyze cartoon humour and caricature in selected humorous magazines from the gender perspective. The publications reviewed are three humorous magazines – *Smích republiky*, *Humoristické listy* and *Kopřivy*. Attention is focused mainly on the 1920s. The thesis reflects especially the most significant gender stereotypes occurring in selected journals of the period. It also identifies the way in which these gender stereotypes as well as changes in the gender structure are presented. The thesis is supplemented by a pictorial appendix, serving as a demonstration of the period cartoon humour and caricatures.

Keywords

Cartoon humour, caricature, humour, first Czechoslovak Republic, gender, woman, man, humorous magazines, gender roles

Obsah

1	Úvod.....	1
2	Karikatura a kreslený humor v humoristických časopisech.....	10
2.1	Karikatura a kreslený humor jako historický pramen	10
2.2	Stručná historie světové karikatury	13
2.2.1	Karikatura a periodický tisk	15
2.3	Karikatura a kreslený humor v českém prostředí.....	16
2.3.1	České humoristické časopisy 19. století.....	17
2.3.2	České humoristické časopisy za první republiky	22
3	Ženský a mužský svět od 2. poloviny 19. století do roku 1918	27
3.1	Rozdíl v mužském a ženském vzdělání.....	29
3.2	Genderové role ve společnosti – veřejný muž, soukromá žena?.....	32
4	První republika.....	36
4.1	Žena ve veřejném prostoru	36
4.1.1	Ženské spolky a sdružení	37
4.1.2	Politické působení žen.....	39
4.1.3	Vysokoškolské vzdělání a budoucí uplatnění	41
4.2	Kultura a společnost	43
5	Konstrukt maskulinity a feminity v obrazovém humoru humoristických časopisů meziválečného Československa	47
5.1	Mediální obraz ženy v obrazovém humoru vybraných humoristických časopisů ...	48
5.1.1	Zpět do minulosti – žena v humoristických časopisech (1848–1914)	50
5.1.2	Genderové stereotypy týkající se takzvané ženské mentality	51
5.1.3	Emancipace	59
5.1.4	Vzhled a móda.....	63
5.2	Vztahy z genderového pohledu	79
5.2.1	Touha po nalezení partnera	79
5.2.2	Manželské soužití.....	83
5.2.2.1	Starost o domácnost – moderní manželství, moderní žena	85
5.2.3	Rozvod	90
5.2.4	Nevěra	91
5.2.5	Mateřství.....	92
5.3	Mediální obraz muže v obrazovém humoru vybraných humoristických periodik...	93
5.3.1	Alkohol a hospoda.....	94
5.3.2	Politika a sociální otázka.....	96
5.3.3	Sport	99
6	Závěr.....	101
7	Summary	105
8	Prameny a literatura	106
9	Přílohy	110

1 Úvod

V českém badatelském prostředí je stále větší zájem o gender history. Velmi důležitým zdrojem poznání tohoto pole jsou nejen písemné prameny, ale i prameny ikonografické. Historikové a historičky doposud věnovali pouze malou pozornost oblasti kresleného humoru a karikatury zkoumané z perspektivy genderu. Ráda bych touto prací k dané problematice přispěla.

Tato diplomová práce se zabývá kresleným humorem a karikaturou v humoristických časopisech v době první republiky. Sledován je zde především aspekt genderu. V práci je analyzováno vyobrazení mužského a ženského světa a jejich vzájemná interakce. Položeny jsou zde následující otázky: Jak je ve vybraných humoristických časopisech prezentována feminita a maskulinita? Jakým způsobem poukazují autoři na chování žen a mužů? Proč právě takové chování? Bylo tomu tak i dříve? Jak toto nazírání odpovídalo stavu společnosti? Jaké jsou limity a možné problémy genderové perspektivy? Jedním z cílů této práce je zachytit zaryté stereotypy i postupné změny, které na poli karikatury a kresleného humoru v souvislosti s genderem a se sledovanou dobou vyvstaly.

Umělecká hodnota analyzovaných příspěvků pro tuto práci není podstatná. Není zde prostor pro dějiny umění a hledání uměleckých kvalit. Hledáme informace o životě lidí, které můžeme z daných příspěvků nacházejících se v humoristických časopisech vyčíst. Kreslený humor a karikatura jsou zde chápány ve zúženém pojetí. K těmto formátům bude přistupováno jako ke zboží, které v pravidelných intervalech zaplňovalo příslušný typ periodik. Stejným způsobem vnímal humoristické časopisy i historik Václav Fronk.¹

Kromě kresleného humoru a karikatur nalezneme na stránkách humoristických časopisů poměrně velké množství ilustrací, které jsou připojené k anekdotám. V této diplomové práci bude proto pro zjednodušení užíváno pro kreslený humor, karikatury a ilustrace nadřazeného pojmu obrazový humor. Vzhledem k tomu, že se na obrazový humor dívá práce optikou genderu, bude nutné pojem gender a významy s ním spojené přiblížit. Značná část české společnosti nemá jasnou představu o tom, co přesně gender znamená.² Charakteristika tohoto

¹ FRONK, Václav. *Sebereflexe české společnosti: přelom 19. a 20. století v perspektivě humoristických časopisů*. Bílina: V. Fronk, 2011, s. 8. ISBN 978-80-260-0413-4.

² Pojem gender se v mediálním prostoru objevuje v mnohem větší míře než před deseti či pěti lety, stále jsou však jeho interpretace chybné či poněkud zjednodušené. Když se autorka této práce několika lidí ptala, co si představují pod pojmem gender, dostalo se jí různých odpovědí. Gender byl vnímán jako rozdíl mezi mužem a ženou, jako snaha po dosažení rovnosti muže a ženy, gender jako feministický nesmysl. Pouze malý počet lidí zdůraznil, že se jedná o rozdíly v chování a vzhledu mužů a žen, které jsou dány sociálně a kulturně. Gender je

slova v sociologickém slovníku je následující: „*Gender je pojem označující nikoliv biologické, ale sociální aspekty pohlaví. Český překlad rod se neujal, protože bývá chápán v jiných významech. Pohlaví člověka je dáno biologicky, ale pokud jde o sociální chování, lidé se nerodí jako muži a ženy, ale musí se naučit jako muži a ženy jednat. Existuje řada vzorců chování, které jsou ve společnosti považovány za typicky mužské nebo ženské.*“³ Samozřejmě existuje mnoho názorů, které s tímto tvrzením nesouhlasí.⁴ Tématem (biologie versus kultura) se zabývá mnoho teorií, některé stojí přímo proti sobě, jiné se snaží biologii a kulturu sblížit.⁵

Gender je tedy soubor vlastností, společenských rolí, charakterů a dalších atributů, které jsou biologickému pohlaví přisuzovány sociálně a kulturně. U biologického pohlaví užíváme pojmy „ženský“ a „mužský“, v genderu užíváme pojmy „feminní“ a „maskulinní“. Tato práce se zabývá konstrukcí maskulinity a feminity v obrazovém humoru, což jinými slovy znamená, že zkoumá, jaké vlastnosti, charakteristiky, společenské role, atributy a vzhled je mužům a ženám v obrazovém humoru daných periodik přisuzován. V historickém kontextu užila pojem gender poprvé Natalie Zemon Davis⁶ v roce 1974. Davis upozorňovala, že by měl být gender analyzován v kontextu, to znamená že je dle ní žádoucí studovat společně muže a ženy.⁷ Důležitý je v tomto ohledu slavný esej americké historičky Joan Wallach Scott. *Gender: A Useful Category of Historical Analysis*, který vyšel poprvé v roce 1986 v *American Historical Review*.⁸ Dle Scott se gender stává hlavním způsobem, jak chápat mocenské vztahy.

mnohými špatně pochopen a určitými skupinami dokonce vnímán jako hrozba. Povědomí o pojmu gender se ale postupně zvyšuje. O genderové problematice informuje českou veřejnost pravidelně například Radio Wave Českého rozhlasu.

³ JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001, s. 90. ISBN 80-7178-535-0.

⁴ Příkladem nám může být britský zoolog Matt Ridley, který ve své knize *Červená královna: sexualita a vývoj lidské přirozenosti* uvádí, že i nejvíce společensky podmíněné jevy musí mít nějaký biologický základ a naopak. Výchova dle něho posiluje naši přirozenost a jen málokdy s ní bojuje. Jeho kniha se u nás v roce 2017 dočkala již 3. vydání. RIDLEY, Matt. *Červená královna: sexualita a vývoj lidské přirozenosti*. 3. vyd. Praha: Argo, 2017, s. 200–202. ISBN 978-80-7363-828-3.

⁵ Esencialismus je teorie sociálních věd. Podle této teorie existuje určitá objektivní podstata mužství a ženství. Podstatu ženství sdílejí všechny ženy a podstata mužství je vlastní všem mužům. Vyhraněnou formou esencialismu je biologický determinismus, byl rozšířen v první polovině 19. století. Upřednostňuje dědičné a vrozené schopnosti jedince, které oproti zanedbatelných kulturním vlivům výrazně ovlivňují jeho život. Proti němu stojí kulturní determinismus, pro tuto teorii jsou naopak podstatnější kulturní determinanty chování a prožívání člověka. Celá problematika genderu je složitá, blíže se jí zabírají gender studies.

⁶ Poprvé použila Natali Zemon Davis pojem gender na konferenci v Berkshire. Text, kde je gender zmíněn, vyšel o dva roky později pod názvem *Women's History in Transition: The European Case*, *Feminist Studies*, sv. 3, č. 3/4, 1976, s. 83–103.

⁷ Správně předpokládala, že bude gender pro historické bádání stejně významnou kategorií jako je například třída.

⁸ SCOTT, W. Joan. *Gender: A Useful Category of Historical Analysis*, *The American Historical Review*, sv. 91, č. 5, 1986, s. 1053–1075. Genderem jako historickou kategorií se v českém prostředí zabírá například Denisa Nečasová v příspěvku *Dějiny žen či gender history? Možnosti, limity, východiska* In: *Dějiny-teorie-kritika* 5, 2008, č. 1, s. 81–102. Dále Jana Ratajová v kapitole *Gender history jako alternativní koncept dějin*. In: ČADKOVÁ, Kateřina – Milena LENDEROVÁ – Jana STRANÍKOVÁ (edd.). *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie: sborník příspěvků z IV. pardubického bienále, 27.-28. dubna 2006*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 33–40. ISBN 80-7194-920-5.

Nežádoucí se Scott jeví pouhý popis osudů žen bez důkladnější analýzy jejich postavení, společenských rolí a symbolů. Scott vytvořila koncepci genderu jako kategorii historické analýzy. Gender je dle ní pro historickou analýzu nepostradatelným prvkem.

Cílem této práce je genderové stereotypy v obrazovém humoru objevit a analyzovat. Představa ženy a představa muže založená na stereotypech reprezentuje domnělý průměr dané populace. Rozdíly mezi osobami stejné sociální kategorie jsou umenšeny, tím vzniká představa o podobnosti mezi různými ženami a různými muži. Zároveň se zveličují rozdíly mezi oběma sociálními kategoriemi mužů a žen, tím vzniká představa o velké odlišnosti mezi nimi. Obrazový humor obecně pracuje s kontrasty, zjednodušením a zveličováním. Genderové stereotypy jsou tak v souvislosti s obrazovým humorem ještě více patrné. Genderové stereotypy do určité míry ovlivňují naše vnímání maskulinity a feminity, jako takové jsou obecně velmi odolné vůči změnám.⁹ Otázkou je, jaké genderové stereotypy byly nejslibnější pro humoristy, publikující ve vybraných humoristických časopisech.

Pro zasazení fenoménu kresleného humoru a karikatury do širšího kontextu je v první kapitole obecně pojednáno o tomto fenoménu. Shrnuty jsou základní postupy, které se při tvorbě karikatury a kresleného humoru užívají, stručně je zhodnocen kreslený humor a karikatura jako historický pramen. Nastíněná je zde historie karikatury a kresleného humoru ve světovém (evropském) měřítku. Následuje podkapitola zabývající se obrazovým humorem v českém prostředí. Pozornost je zaměřena především na historii humoristických časopisů.

V druhé kapitole je shrnut rozdílný přístup společnosti k ženám a mužům především z hlediska vzdělání, manželství, pracovních a politických možností. Určité okolnosti se v přístupu k daným oblastem se vstupem do nové republiky mění, jiné přetrvávají po celou dobu jejího trvání. Stručné nastínění této problematiky je pro celkový kontext podstatné. První republiku je nutné vnímat v souvislosti s předchozím 19. stoletím, na jehož dědictví navazuje. Třetí kapitola postihuje aktivitu žen ve veřejném prostoru v meziválečné době. Stručně je zde nastíněn kulturní a společenský život v meziválečném Československu.

Čtvrtá kapitola se zabývá konstrukcí maskulinity a feminity ve vybraných humoristických časopisech meziválečného Československa. Nejprve je sledován mediální obraz feminity. Shrnuty jsou nejčastější genderové stereotypy, které se pojí s takzvanou ženskou mentalitou. Reflektovány jsou jevy spojené s emancipací, ženskou módou a vzhledem a zájmem žen o tyto oblasti.

⁹ SMETÁČKOVÁ, Irena. *Genderové představy a vztahy: sociální a kognitivní aspekty vývoje maskulinity a feminity v průběhu základní školy*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2016. s. 46–54. ISBN 978-80-7419-229-6.

Poté se přesouváme k části, která pojímá vztahy z genderového pohledu. Nejprve je zde reflektována touha po nalezení partnera, následně je pozornost zaměřena na manželství a manželské soužití. Především na tomto poli nám vyvstává nový typ ženy – žena „moderní“. Tato moderní žena se v obrazovém humoru často nestará o domácnost. Práce dále reflektuje tematiku rozvodu, nevěry a mateřství. Poslední část této kapitoly sleduje mediální obraz maskulinity, zde nejvýrazněji vystupuje jeden podstatný genderový stereotyp – konzumace alkoholu. Dále je zde pohledem genderu vnímána politická a sociální otázka, kde se jako zásadní aktéři vyskytují převážně muži. Následuje obrazový humor, kde je prezentována maskulinita v souvislosti se sportem.

Prameny

Pro analýzu obrazového humoru byla vybrána tři periodika: *Kopřivy*, *Humoristické listy* a *Smích republiky*. Dvě posledně jmenovaná jsou nepolitická. Záměrně bylo vybráno i politické periodikum v podobě sociálně demokratických *Kopřiv*. A to z toho důvodu, aby bylo možné sledovat a porovnat konstrukt feminity a maskulinity jak v politickém, tak nepolitickém periodiku. *Kopřivy* byly zvoleny proto, že vycházely oproti jiným politickým humoristickým časopisům podstatně delší dobu. Dá se zde tak stejně jako u *Humoristických listů* sledovat vývoj. Dalším faktorem výběru *Kopřiv* je jejich odlišné zaměření. *Humoristické listy* a *Smích republiky* jsou neseny spíše národně tradicionalistickým přístupem, kdežto *Kopřivy* se více zaměřují na sociální otázku, oproti *Humoristickým listům* a *Smíchu republiky* obsahují mnohem více satiricky zaměřených příspěvků. Přesné by bylo označovat je jako časopis satirický.¹⁰ Pro potřeby této práce bude ale i pro satirický časopis *Kopřivy* užíváno nadřazeného pojmu časopis humoristický. Analýza je i vzhledem k výběru časopisů zaměřena především na dvacátá léta. *Smích republiky* vycházel do roku 1923, *Kopřivy* do roku 1933, *Humoristické listy* až do roku 1941. Vliv politických události v Evropě se ve třicátých letech podepisuje i na humoristických časopisech. Tematika časopisů se zužuje především na politické události, společensky laděného humoru ubývá, tím ztrácí časopisy do značné míry svoji výpovědní hodnotu. I z tohoto důvodu je analýza zaměřená především na dvacátá léta. Více pozornosti bude zmiňovaným pramenům věnováno v první kapitole práce.

¹⁰ Pomocí satiry se útočí na různé nedostatky lidských charakterů nebo poměrů ve společnosti. Se zápornými jevy se satira vyrovnává tak, že se jim vysměje.

Dosavadní stav zpracování: sekundární literatura

Zásadní je pro tuto práci interpretace pramenů. Pro interpretaci obrazového pramene jakým je karikatura, kreslený humor a ilustrace k anekdotě však žádná návodná publikace neexistuje. Konečné závěry jsou tak výsledkem mé dedukce. Obrazový humor není dosud typickým pramenem, z kterého se primárně vychází, spíše slouží jako ilustrace doplňující jiné sledované téma. Jsem přesvědčena, že má pro historiky do budoucna rozbor obrazového humoru velký potenciál. Zájem o tento pramen je mezi badateli v poslední době na vzestupu. Svědčí o tom poměrně velké množství bakalářských, diplomových, rigorózních a dalších prací, které v nedávné době vyšly.¹¹ Využitím obsahu obrazového humoru v humoristických časopisech pro poznání společnosti se už se ale zabývá podstatně méně prací.

Historička umění Martina Pachmanová analyzovala perspektivou genderu karikatury publikované v časopise *Simplicus* v roce 1934. Její článek *Revoluční síla exilového smíchu: gender, karikatura a protifašistické hnutí v předválečném Československu*¹² vyšel v časopise *Umění* v roce 2003. Zabývá se zde genderem v souvislosti s rozdělením sociálních rolí. Pachmanová zde poukazuje na spojení politiky, sexuality a erotiky skrze něž bylo kritizováno nacistické Německo a jeho propaganda a zároveň byly rozrušovány genderové stereotypy. Předkládané diplomové práci se tematikou nejvíce blíží diplomová práce Lucie Zedníkové *Žena v české karikatuře (2. polovina 19. století – 1914)*.¹³ Tato práce je cenná zejména pro postižení vývoje, kterým karikatury zaměřené na feminitu v 19. století prošly. Lépe tak porovnáme shody a rozdíly, které na poli karikatury v souvislosti s ženou vyvstaly.

¹¹ PRAHL, Roman, Radim VONDRÁČEK a Martin SEKERA. *Karikatura a její příbuzní: obrazový humor v českém prostředí 19. století*. V Řevnicích: Arbor vitae, 2014.; FRONK, Václav. *Sebereflexe české společnosti: přelom 19. a 20. století v perspektivě humoristických časopisů*. Bílina: V. Fronk, 2011.; PROKŮPEK, Tomáš a Martin FORET. *Před komiksem: formování domácího obrázkového seriálu ve 2. polovině XIX. století*. Praha: Akropolis, 2016.; PALLENDAL, Pavel, *Politická karikatura v českém tisku mezi roky 1945 až 1948*. Diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, fakulta sociálních věd, 2012; JANEČKOVÁ, Tereza, *Vznik Československa v karikatuře a textech časopisu Humoristické listy 1918/1919*. Bakalářská práce, Masarykova univerzita v Brně, filozofická fakulta, 2014.; ZACHEUSOVÁ, Kateřina, *Politická karikatura Miroslava Lidáka*. Bakalářská práce, Masarykova univerzita v Brně, filozofická fakulta, 2012.; ŽDYCHOVÁ, Dagmar, *Karikatury a humoristické ilustrace Hugo Boettinga v letech 1918–1934*. Bakalářská práce, Univerzita Karlova v Praze, katolická a teologická fakulta, 2012.; ŽDYCHOVÁ, Dagmar, *Francouzské a české moderní umění v karikatuře v letech 1911–1918*. Diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, filozofická fakulta, 2015.; VAVEROVÁ, Martina, *Karikatura časopisu Dikobraz 1945–1968*. Diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, filozofická fakulta, 2016.; TLUŠŤÁK, Hynek, *Politická satira v časopise Dikobraz v období 9/1968–12/1968*. Bakalářská práce, Univerzita Karlova v Praze, fakulta sociálních věd, 2016.

¹² PACHMANOVÁ, Martina. *The Liberating Power of Exiled Laughter: Gender, Caricature, and the Antifascist Movement in the Pre-War Czechoslovakia. The Case of Simplicus*. In: Umění, Praha: Ústav dějin umění Akademie věd České republiky, 2003, sv. 51, č. 1, s. 44–52.

¹³ ZEDNÍKOVÁ, Lucie. *Žena v české karikatuře (2. polovina 19. století – 1914)*. Diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, pedagogická fakulta, 2007.

Kromě této práce existuje však ještě jedna, která se tematiky genderu a humoru lehce dotýká. Především se jako jedna z mála prací zabývá obrazovým humorem v humoristických a satirických periodikách v souvislosti s poznáním společnosti. Jedná se o knihu Václava Fronka *Sebereflexe české společnosti. Přelom 19. a 20. století v perspektivě humoristických listů*.¹⁴ Klíčovým pojmem, od něhož Fronk sledování sebereflexe české společnosti odvíjí, je identita. Mezi různými druhy identit se zaměřil i na identitu genderovou. Jedna z osmi tematických kapitol jeho knihy nese název *Ženy a muži*. Pozornost zaměřil v této kapitole na emancipaci, volební právo, módu, erotiku a na manželství na přelomu století. Fronkova studie je jedna z prvních rozsáhlejších studií, která se humoristickými časopisy zabývá. Problematice se věnuje pouze do roku 1914. Fronkova publikace je dobrým základem pro bádání v následujícím období. Tvoří jeden z pilířů této práce. Další knihou, která se zčásti zabývá humoristickými časopisy je publikace v *Okovech smíchu: karikatura a české umění 1900–1950*.¹⁵ Na knize se společně podíleli Tomáš Winter a Ondřej Chrobák. Autoři se zde zaměřují na vztah mezi karikaturou a českým uměním. Přínosná je zde především kapitola od Václava Fronka, která je věnována humoristickým časopisům vycházejícím v letech 1848–1918. Využila jsem i starší studii Pavla Pešty *Proměny meziválečných satirických a humoristických časopisů: náčrt několika problémů*¹⁶ z roku 1972.

O kresleném humoru 20. století pojednává kniha Radko Pytlíka *Český kreslený humor XX. století*,¹⁷ která vyšla roku 1988. Kreslený humor uchopil v tomto díle z více stran, zabývá se karikaturou v souvislosti s výtvarným uměním, humorem a satirou, tiskem, poezií a bohémou. Kniha je doplněna i obrazovou částí. Radko Pytlík je i autorem knihy *Malá encyklopedie českého humoru*,¹⁸ která vyšla roku 1982. Kniha je historickým souhrnem české humoristické tvorby. Nejdeme zde mnoho hesel, například: Aforismus, Karikatury a Kopřivy, Z dějin české karikatury, Lidové písně a říkadla atd. Nejstarším příspěvkem pojednávajícím v českém prostředí o obrazovému humoru je práce Gustava Jaroše (zvaného Gamma) ve *Volných směrech*.¹⁹ Příspěvek bylo vydán v roce 1900 a věnuje se nejen české karikatuře, ale i karikatuře německé, anglické a francouzské. Následuje práce *Česká karikatura XIX. století*²⁰

¹⁴ FRONK, Václav. *Sebereflexe české společnosti: přelom 19. a 20. století v perspektivě humoristických časopisů*. Bílina: V. Fronk, 2011, 255 s. ISBN 978-80-260-0413-4.

¹⁵ WINTER, Tomáš a Ondřej CHROBÁK (ed.). *V okovech smíchu: karikatura a české umění 1900–1950*. Praha: Gallery, 2006, 125 s. ISBN 80-86010-98-8.

¹⁶ PEŠTA, Pavel, *Proměny meziválečných satirických a humoristických časopisů: náčrt několika problémů*. Brno: Universita Jana Evangelisty Purkyně, 1972.

¹⁷ PYTLÍK, Radko. *Český kreslený humor XX. století*. Praha: Odeon, 158 s. 1988.

¹⁸ PYTLÍK, Radko. *Malá encyklopedie českého humoru*. Praha: Československý spisovatel, 1982, 272 s.

¹⁹ Gamma (Gustav Jaroš). *Česká karikatura*, *Volné směry* IV, 1900, s. 269–272.

²⁰ ŠVEHLA, Jaroslav. *Česká karikatura v XIX. století*. V Praze: V. Žikeš, 1941, 112 s.

od Jaroslava Švehly, vydaná ve válečném roce 1941. Dle Švehly je karikatura na nejvyšší úrovni v 60. – 80. letech 19. století. Poté už následují jen léta úpadku české karikatury. V roce 1955 vychází kniha *Sto let české karikatury*²¹ od Adolfa Hoffmeistera. Kniha je ideologicky poznamenaná dobou, ve které vznikala. Podstatnou část publikace zabírá obrazová příloha, Hoffmeister postihuje vývoj karikatury od roku 1848 do začátku padesátých let. Ve sborníku *Proudy české umělecké tvorby 19. století: smích v umění*²² také nalezneme několik kapitol, které se vztahují ke karikatuře.

Nejnovější publikace, která poskytuje kvalitní průpravu do světa českého obrazového humoru, se nazývá *Karikatura a její příbuzní. Obrazový humor v českém prostředí 19. století*.²³ Kniha vyšla roku 2014, jedná se o dosud nejrozsáhlejší, podrobně komentovaný přehled obrazového materiálu v českém prostředí. Kapitola *Tematický repertoár české karikatury 19. století* zahrnuje stručně pojatou podkapitolu s názvem *Móda a ženský svět*, která je k tematice této diplomové práce nejbližší.

Analyzované humoristické časopisy vycházely v období první republiky. Danému období se v širším kontextu věnují publikace Zdeňka Kárníka *České země v éře první republiky*,²⁴ jedná se o třídílnou řadu, která podává přehled o politickém, hospodářském, sociálním i kulturním stavu země od vzniku republiky až do jejího konce. Knihy *Vítejte v první republice*²⁵ a *Boj o hrad*²⁶ od Antonína Klimka také postihují meziválečné období. Využila jsem i knihu *Povídky, sloupky, fejetony*,²⁷ ve které jsou publikovány spisy Karla Poláčka z dvacátých a třicátých let.

Protože je práce zaměřená nejen na obrazový humor jako takový, ale podstatnou roli zde hrají muži a ženy, jsou zde využity publikace, které se tímto tématem blíže zabývají. Vývojem postavení ženy ve společnosti v devatenáctém století se zabývá syntéza britské historičky Lynn Abrams. *Zrození moderní ženy: Evropa 1789–1918*.²⁸ Líčí zde „ženské stereotypy“, které šířili evropští intelektuálové, i představy, jež o sobě evropské ženy

²¹ Hoffmeister, Adolf, *Sto let české karikatury*, Praha, 1955, 554 s.

²² *Proudy české umělecké tvorby 19. století: smích v umění: sborník symposia pořádaného Ústavem teorie a dějin umění ČSAV v Plzni ve dnech 16.-18.3.1989*. Praha: Ústav pro hudební vědu ČSAV, 1991.

²³ PRAHL, Roman, Radim VONDRÁČEK a Martin SEKERA. *Karikatura a její příbuzní: obrazový humor v českém prostředí 19. století*. V Řevnicích: Arbor vitae, 2014, 255 s. ISBN 978-80-7467-068-8.

²⁴ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky: (1918–1938)*. 2. opr. vyd. Praha: Libri, 2003. ISBN 80-7277-030-6.

²⁵ KLIMEK, Antonín. *Vítejte v první republice*. Praha: Havran, 2003, 301 s. ISBN 80-86515-33-8.

²⁶ KLIMEK, Antonín. *Boj o Hrad*. Praha: Panevropa, 1998, 432 s. ISBN 80-86130-02-9.

²⁷ POLÁČEK, Karel a Zina TROCHOVÁ. *Povídky, sloupky, fejetony*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 2001, 1127 s. Spisy Karla Poláčka. ISBN 80-85844-75-3.

²⁸ ABRAMS, Lynn. *Zrození moderní ženy: Evropa 1789-1918*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005, 367 s. ISBN 80-7325-060-8.

postupně získávaly. Velmi přínosný je pro celkový přehled sborník *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*.²⁹ Pro tuto práci je důležité především české prostředí. Velmi nápomocná je kniha *Česká žena od středověku do 20. století*.³⁰ Období 19. století v souvislosti s postavením ženy ve společnosti reflektuje dostatek knih, kdežto publikací zaměřujících se na meziválečné postavení žen je podstatně méně. V práci byla využita kniha s názvem *Z ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění československé republiky 1918–1939*³¹ od Dany Musilové. Autorka se zde zaměřuje mimo jiné na společný požadavek všech zákonodárkyň – reformu rodinného práva. Postavení žen v meziválečné době reflektuje kniha Jany Burešové s názvem *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*.³² Na období první republiky perspektivou české módy se zaměřuje kniha s názvem *Česká móda 1918–1939: elegance první republiky*³³ od Evy Uchalové. Zabývá se zde i základními cíli meziválečné generace československých žen v rozvoji vzdělání, sportu, uplatnění v zaměstnání. Z perspektivy genderové politiky nově uchopuje problematiku českého moderního umění a modernismu jako takového Martina Pachmanová v knize *Neznámá území českého moderního umění: pod lupou genderu*.³⁴ V časovém rámci 1895–1939 mimo jiné zkoumá, jak se výtvarné umění podílelo na formování genderové identity. Období první republiky v souvislosti s ženskou prací postihuje do určité míry publikace s názvem *Nezbytná, osvobozující, pomlouvaná: o ženské práci*.³⁵ Kniha byla vydána před rokem, zabývá se formami a proměnami ženské práce v 19. a 20. století. Dobové feministické myšlení i pro období první republiky reflektuje kniha *Ženy na stráž!: české feministické myšlení 19. a 20. století*.³⁶ Jsou zde publikovány dobové dokumenty, které jsou opatřeny komentářem autorek. Další ucelenější publikace, které by se zaobíraly ženami v meziválečné době, nenajdeme.

²⁹ LENDEROVÁ, Milena – STRÁNÍKOVÁ, Jana – ČADKOVÁ, Kateřina (edd.). *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*: sborník příspěvků z IV. pardubického bienále, 27.-28. dubna 2006. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, 601 s. ISBN 80-7194-920-5.

³⁰ LENDEROVÁ, M. – KOPIKOVÁ, B. – BUREŠOVÁ, J. – MAUR, E. (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009, 853 s. ISBN 978-80-7106-988-1.

³¹ MUSILOVÁ, Dana. *Z ženského pohledu: poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918-1939*. České Budějovice: Veduta, 2007, 199 s. ISBN 978-80-86829-31-9.

³² BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001. ISBN 80-244-0248-3.

³³ UCHALOVÁ, E.: *Česká móda 1918–1939: elegance první republiky*. Praha 1996, 120 s. ISBN 80-7033-424-X.

³⁴ PACHMANOVÁ, Martina. *Neznámá území českého moderního umění, Pod lupou genderu*. Praha: Argo, 2004. ISBN 80-7203-613-0.

³⁵ BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Nezbytná, osvobozující, pomlouvaná: o ženské práci*. České Budějovice: Nakladatelství a vydavatelství Veduta, 2017, 299 s. ISBN 978-80-88030-21-8.

³⁶ BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Ženy na stráž!: české feministické myšlení 19. a 20. století*. Praha: Masarykův ústav, 2010, 335 s. ISBN 978-80-86495-70-5.

Život prvorepublikové ženy navazuje na 19. století a první dvě desetiletí 20. století. Nápomocná mi byla především publikace od Mileny Lenderové *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*.³⁷ Dále pak publikace *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*³⁸ od Marie Bahenské. *Do politiky prý žena nesmí – proč?: vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*³⁹ od Jany Malínské. *České ženy v 19. století*⁴⁰ od Marie Neudorflové-Lachmanové. Literatura související s maskulinitou v historii se u nás téměř nevyskytuje. Mezi výjimky řadíme publikace *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti: koncepty, metody, perspektivy*.⁴¹ Zde se dá využít především kapitola od Mileny Lenderové *Genderové stereotypy a konstrukce maskulinity ve společenských katechismech*. Gender v souvislosti s první světovou válkou reflektoval Jiří Hutečka v knize *Muži proti ohni*.⁴² Kniha byla vydána v roce 2016, jedná se o nejnovější českou publikaci, která problematiku maskulinity postihuje.

³⁷ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999, 300 s. ISBN 80-204-0737-5.

³⁸ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri, 2005. ISBN 978-80-86495-70-5.

³⁹ MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky prý žena nesmí – proč?: vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha: Slon, 2005, 172 s. ISBN 80-7277-295-3.

⁴⁰ NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: Janua, 1999.

⁴¹ HUTEČKA Jiří (a kol.). *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti: koncepty, metody, perspektivy*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012, 542 s. ISBN 978-80-7422-218-4.

⁴² HUTEČKA, Jiří. *Muži proti ohni: motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké války 1914-1918*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016, 273. ISBN 978-80-7422-371-6.

2 Karikatura a kreslený humor v humoristických časopisech

2.1 Karikatura a kreslený humor jako historický pramen

Na ikonografické prameny se dnešní historické bádání zaměřuje poměrně často. Co se týče obrazového humoru, badatelé se zabývají především vývojem díla jednotlivých karikaturistů či kreslířů. K obrazovému humoru v humoristických časopisech lze však přistupovat i jiným způsobem. Můžeme se zaměřit na poznání společnosti. Mým cílem je definovat a interpretovat konstrukt maskulinity a feminity v obrazovém humoru vybraných humoristických časopisů.

Pro historika je obrazový pramen publikovaný v humoristických časopisech zajímavý především díky své aktuálnosti. Názory na společenské dění jsou k dispozici v krátkých a pravidelných intervalech. Vysledovat se dají jak reakce na nové události, tak přetrvávající stereotypy. Při analýze obrazového humoru jako historického pramene je nutné znát dobu vzniku, pokud tomu tak není, hrozí riziko, že si daný příspěvek špatně vyložíme, to se však může stát i při důkladné znalosti doby. Tady je však dané riziko podstatně nižší. Dále je důležité vědět, komu je obrazový humor určen. V některých případech je k bližšímu pochopení důležitý i autor díla.

Výrazové formy, jakými jsou karikatura a kreslený humor, od sebe nejsou vždy stoprocentně rozlišitelné. Není ani mým cílem snažit se určit, kdy máme před sebou karikaturu, kreslený humor či pouhou ilustraci k anekdotě. Základní rozlišení těchto forem je ale zajisté na místě. Řečeno slovy Gustava Jaroše alias Gammy: „*Co je karikatura? Tendenční kresba rázu posměšného nebo aspoň humorného, na níž jisté znaky, vlastnosti atd. úmyslně byly přemrštěny a zvětšeny. Komická nepoměrnost jednotlivých částí, ironické tendence – toť příznak karikatury.*“⁴³ Karikatura je kresba záměrně deformující, zvětčující, užívající nečekaná spojení. Základem je kontrast dvou odlehlých významových oblastí.⁴⁴ V českém prostředí byla karikatura v humoristických časopisech spojena zejména s politickou či národnostní tematikou. Často v ní bývá skrytý kritický a satirický tón. Naproti tomu kreslený humor je vnímán jako milý, laskavý, méně kritický. Převládá v něm společenský humor, v kterém dominuje zábavná funkce. V námi sledované době i v době jí předcházející se kreslený humor pojí převážně s problematikou partnerských, kamarádkých či generačních vztahů a zůstává bez větších uměleckých nároků. Postupy přejímal obrazový humor z literatury i divadla. Například často vidíme parafrázi nějakého jevu nebo jeho parodování. Pravidelně se v obrazovém humoru

⁴³ JAROŠ, Gustav (Gamma). *Česká karikatura*, Volné směry, roč. 4, 1900, s. 269–272.

⁴⁴ PYTLÍK, Radko. *Český kreslený humor XX. století*. Praha: Odeon, 1988, s. 9.

zdůrazňují přirozené rozdíly v tělesné stavbě zobrazovaných postav. Tyto prostředky se už dříve využívaly v humoristickém románu či klasické divadelní komedii. Později se projevovaly i v malířství, například v holandském malířství 17. století, převážně v zobrazení „nerovného páru“. Z tematiky nerovných párů se rozšířil na rozdíly společenského postavení a majetku.

Nepřiměřené zvětšení postavy či věci spadá od začátku 19. století k základním kreslířským strategiím.⁴⁵ Stejně tak mohli karikaturisté objekt svého díla zmenšit. Podstatným byl především kontrast, který byl užitím těchto postupů zdůrazněn. Další strategií je nesourodost zobrazované skutečnosti s jejím pojmenováním. Text s obrazem jsou v rozporu. Často používaným prostředkem je vyobrazení zvířat, která jsou dávana do souvislosti s lidskou podobou a charakterem. Ve sledovaném období však najdeme takových příspěvků pouze několik.

Počítat musíme jak s jednoznačnými díly, tak s významovou mnohvrstevností a výslednou víceznačností. Na poli obrazového humoru se objevují dvojsmysly i humorné záměny. Pracuje se s porovnáváním, přirovnáváním, opaky, eufemismy. Strategické postupy se v průběhu 19. století rozšiřují, stejně tak se rozšiřuje i tematické rozpětí zobrazovaných jevů. Konkrétními strategickými postupy se bude práce blíže zabývat až v souvislosti s analýzou příspěvků ve sledovaných periodikách.

V obrazovém humoru hraje velmi důležitou roli i textová část příspěvku. Rozlišujeme dvě možnosti vztahu textu s obrazem. První možností je neexistence vztahu – text chybí. Obrazový humor v tomto případě obsahuje pouhou kresbu, může se jednat o jednu kresbu, ale zpravidla je častější formou sekvence více obrazů, tedy jakýsi obrazový seriál beze slov. Druhou možností jsou kresby, jejichž součástí je textový doprovod. Buď se jedná o kresby, které jsou až následně doplněné textem nebo naopak. Textová část je umístěna převážně pod daný obrázek. Postupem času se rozvíjí i další možnosti umístění textu. Textová část se v analyzovaných časopisech nachází převážně pod obrázkem, ale občas se vyskytuje i v „komiksových“ bublinách. Ve sledované pramenné základně nejčastěji narazíme na obrazový humor, který v sobě zahrnuje kreslenou i textovou část současně.

Důležité je zde ještě připomenout, že pro vydavatele humoristického periodika byl podstatný finanční zisk. Měla-li být tedy humoristická periodika úspěšná, bylo nutné předpovídat a následně vyjadřovat většinový názor předpokládané skupiny odběratelů.⁴⁶

⁴⁵ PRAHL, Roman, Radim VONDRÁČEK a Martin SEKERA. *Karikatura a její příbuzní: obrazový humor v českém prostředí 19. století*. V Řevnicích: Arbor vitae, 2014, s. 22. ISBN 978-80-7467-068-8.

⁴⁶ FRONK, Václav. *Sebereflexe české společnosti: přelom 19. a 20. století v perspektivě humoristických časopisů*. Bílina: V. Fronk, 2011, s. 9. ISBN 978-80-260-0413-4.

Pokud by byl časopis plný složitých karikatur, orientovaných na přemýšlivého čtenáře, byl by pravděpodobně brzy odsouzen k zániku. Autoři tak leckdy nemuseli tvořit podle svého přesvědčení, ale byli omezeni konkrétní redakcí daného časopisu. V dílech se tak často zrcadlí stereotypy a společenské postoje čtenářů.

Při zkoumání obrazového humoru získáme informace o každodenním životě, o událostech a jevech, které tehdejší společností rezonovaly. S jeho pomocí můžeme reflektovat, jak byla dobově společenská situace v různých aspektech vnímána. Vždy jde však o určitý úhel pohledu daných periodik nebo konkrétního daného periodika, a nejde tak na základě tohoto pramene usuzovat na celkový obraz společnosti jako celku.

Především u časopisů vycházejících delší dobu můžeme sledovat opakující se témata obrazového humoru, zároveň se nám ukazují i jevy, které už se opakují s menší pravidelností. Vypozorovat se dají zájmy, zvyky, tradice, politické názory, sociální uspořádání, genderová problematika, každodennost i celková mentalita. Vnímáme zde poukazování na rozdílné společenské postavení, například třídní, profesní, rasové, etnické, národnostní či genderové. Obrazový humor ukazuje postoj určité části společnosti k různým jevům. Toto pravidelné poukazování na různé aspekty společenského života a jeho aktéry se nám v určité míře pojí se stereotypy. Kreslíř pracuje většinou se stereotypy, které už jsou ve společnosti osvědčené, humoristické časopisy je přizpůsobují svým potřebám, a tím napomáhají jejich následnému prožívání a užívání u příjemců. Napsáno jinými slovy, mentalita byla obrazovým humorem jak reflektována, tak se zároveň i do určité míry skrze obrazový humor utvářela. Jen málokdy bylo reflektováno téma, u něhož je těžší odhadnout názory a reakce publika. I zde se však autor snaží dostat na rovinu osvědčených vzorů.⁴⁷

Stereotypy se dále šířily a šíří například prostřednictvím novinových článků, románů, filmů, divadelních představení, rozhlasu, při běžném hovoru mezi lidmi atd. Stereotypy jsou *především představy v rámci kategorie, na které se člověk odvolává, aby ospravedlnil svůj pozitivní nebo negativní předpoklad.*⁴⁸ Většina předpokladů tedy vzniká ze stereotypů, ty kolují napříč společnostmi různými způsoby a cestami. Osoba je zařazena do určité skupiny a následně je na ni nahlíženo zejména podle příslušnosti k dané skupině. V případě této diplomové práce se jedná v nejširším slova smyslu o skupinu mužů a skupinu žen. Obrazový humor pracuje zejména se zjednodušením. Více útočí na emoce než rozum. Těží převážně z lidských citů a předpokladů. Cílem je zasažení emocionální stránky daného publika.

⁴⁷ FRONK, Václav. *Sebereflexe české společnosti: přelom 19. a 20. století v perspektivě humoristických časopisů*. Bělá: V. Fronk, 2011, s. 9. ISBN 978-80-260-0413-4.

⁴⁸ ALLPORT, Gordon Willard. *O povaze předpokladů*, Praha: Prostor, 2004, s. 213. ISBN 80-7260-125-3.

2.2 Stručná historie světové karikatury

Slovo karikatura etymologicky vychází z latinského slova *caricare* – přetěžovat, přehnat. Tento význam slova souvisí se základním definováním karikatury jako kritického a satirického vyobrazení s výtvarnou nadsázkou a deformací.⁴⁹ Využívá se zde především možnosti zkratky, zjednodušení a kontrastu. V dnešním smyslu nese karikatura označení specifického druhu kreseb, toto označení se začalo užívat v italštině 17. století pro portrétní práce bratrů Carracciů.

Určit přesný začátek vzniku karikatury je takřka nemožné. Dějiny karikatury bývají datovány od různě vzdálených dob. Podstatné je zde především teoretické vymezení karikatury. V perspektivě širší spatřují někteří historici počátky karikatury v antickém Řecku a Římě v nástěnných malbách a kresbách na stěnách. Ve středověku nacházíme podobnosti s karikaturou například v iluminovaných rukopisech nebo v chrličích budov. Toto širší vymezení sleduje většinou uměleckohistorický přístup. Historiografický přístup naopak velmi často váže dějiny karikatury na dějiny periodického tisku.⁵⁰

Za předstupeň karikatury bývá napříč publikacemi uváděna studie groteskních hlav od Leonarda da Vinci. Ve svém *Traktátu o malířství* radí, aby si umělci vypracovali čtyři části: nos, čelo, bradu a ústa a prostudovali si u nich všechny možné tvary. Jeho studie groteskních hlav byla ale spíše prostředkem než cílem. Leonardo už nejde ve stopách středověkých způsobů malby, ale začíná improvizovat. V porovnání s pozdějšími díly, která řadíme pod pojem karikatura, se zde jednalo o výtvarný experiment, testování možností výrazu. Nejsou žádné důkazy o tom, že by Leonardo da Vinci zobrazoval konkrétní jedince.⁵¹ Za otce „pravé“ karikatury jsou považováni až bratři Agostino a Anniball Carracciové, kteří tvořili koncem 16. století karikatury konkrétních lidí.⁵² Požadavek konkrétního jedince nemůžeme však brát u karikatury doslovně. Spousta kreseb, které pod označení karikatura náleží, není s konkrétní osobou nikterak spojena. Předmětem karikatury se mohou stát obecnější typy, jako jsou například ženy, příslušníci různých národností, měšťáci, vesničani, kapitalisté, či neživé politické strany, státy atd. Karikatura se původně týkala lidské tváře a hlavy, později i těla, ale postupem času se předmětem karikatury staly i neživé objekty. Ať už je prostředkem karikatury

⁴⁹ WINTER, Tomáš a Ondřej CHROBÁK (ed.). *V okovech smíchu: karikatura a české umění 1900-1950*. Praha: Gallery, 2006, s.8. ISBN 80-86010-98-8.

⁵⁰ PRAHL, Roman, Radim VONDRÁČEK a Martin SEKERA. *Karikatura a její příbuzní: obrazový humor v českém prostředí 19. století*. V Řevnicích: Arbor vitae, 2014, s.213. ISBN 978-80-7467-068-8.

⁵¹ GOMBRICH, E. H. *Umění a iluze: studie o psychologii obrazového znázorňování*. Praha: Odeon, 1985, s. 393.

⁵² Tamtéž, s. 387.

zobrazování živých nebo neživých objektů, hlavním cílem karikatury je člověk. Jeho vzhled, charakterové rysy, vlastnosti, zvyky, sociální zařazení, místo a doba, v níž žil.

Karikatura se šířila především díky zlepšení tiskařské techniky. Ve výtvarném umění náležela karikatuře pozice na okraji.⁵³ V různých tištěných reprodukcích nacházíme již od 17. století řady obrazů, které jsou utvářeny jazykem karikatury. V Itálii se podzemnímu trhu s karikaturními kresbami dařilo, trvalo ale více než století, než se karikatura prosadila v lidových tiscích v Evropě. Důvodem tohoto zpoždění mohlo být narušování dobových estetických pravidel.⁵⁴

Od 18. století dochází k postupným politickým a společenským změnám. Možná je vyšší míra kritiky i svobodnější projev. Do popředí se dostává nepřikrášlená skutečnost, ukazuje se na soudobé mravy a sociální poměry. Od 18. století se šířily především jednotlivé humorné a satirické grafické listy. V tomto přelomovém století se karikatuře věnují především William Hogarth⁵⁵ a Thomas Rowlandson.⁵⁶ Mezi další významné postavy řadíme Jamese Gillraye⁵⁷ a George Cruikshanka.⁵⁸ William Hogarth je mimo svůj přínos pro karikaturu považován i za zakladatelskou osobu komiksu. Vytvořil grafické cykly *Kariéra děvky* a *Kariéra zhýralce*. Tyto soubory grafických listů ukazují několik izolovaných momentů ze života jeho hrdinů. Venkovanka skončí po příchodu do města jako prostitutka a bohatý mladík promrhá své dědictví a skončí ve vězení. Oba uvedené cykly byly později napodobovány, dočkaly se celé řady reprodukcí a kopií.⁵⁹ Prostřednictvím cyklu *Módní manželství* kritizuje Hogarth uvolněné mravy a luxusní způsob života ve šlechtickém a velkoburžoazním prostředí.⁶⁰ V brožuře

⁵³ GOMBRICH, E. H. *Umění a iluze: studie o psychologii obrazového znázorňování*. Praha: Odeon, 1985, s. 396.

⁵⁴ PROKŮPEK, Tomáš a Martin FORET. *Před komiksem: formování domácího obrázkového seriálu ve 2. polovině XIX. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 45. ISBN 978-80-7470-145-0.

⁵⁵ William Hogarth (1697–1764) byl britský malíř a grafik. Zejména svými rytinami poukazoval na chyby anglické společnosti. Založil britskou tradici satirického malířství, která se stala předchůdcem karikatury a komiksu. Hogarth byl také průkopníkem v uznání grafiky jako plnoprávného oboru umění.

⁵⁶ Thomas Rowlandson (1756–1827) byl anglický malíř a karikaturista. Je považován za jednoho z předchůdců moderního komiksu. Úspěch měly především jeho série tabulí. První byla vydaná v roce 1812 pod názvem: *Pouť doktora Syntaxe, hledajícího malebnost*. V roce 1820 přišel druhý díl *Pouť doktora Syntaxe, hledajícího útěchu*. A v roce 1821 vyšla *Třetí pouť doktora Syntaxe, hledajícího choť*. Vzájemně neprovázané výjevy Syntaxových životních dobrodružství získaly velkou popularitu.

⁵⁷ James Gillray (1756–1815) byl anglický karikaturista, znám je především svými politickou a sociální satirou.

⁵⁸ George Cruikshank (1792–1878) navázal na Thomase Rowlandsona a jeho doktora Syntaxe. V roce 1844 vydal soubor čtyřiačtyřiceti tabulí s titulem: *Vzestup pana Lambkina, gentlemana v honbě za potěšením a zábavou, a také při hledání zdraví a štěstí*. V roce 1847 vytvořil i vážnější cyklus *Flaška*, kde se zabývá tématem alkoholismu.

⁵⁹ PROKŮPEK, Tomáš a Martin FORET. *Před komiksem: formování domácího obrázkového seriálu ve 2. polovině XIX. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 27–28. ISBN 978-80-7470-145-0.

⁶⁰ PIJOÁN, José. *Dějiny umění*. 3. vyd. Praha: Odeon, 1988, s. 67.

o fyziognomii vydané v roce 1845 se její tvůrce ženevský humorista Rodolph Töpffer⁶¹ zaobírá zdrojem výrazu v kontextu zábavných obrázků. Töpffer byl mistrem v charakterizaci fyziognomie. Stal se inspirací i pro tak zásadního kreslíře, jakým byl v 19. století v Německu Wilhelm Busch.⁶² Dle Töpffera je důležité rozlišovat „permanentní rysy“, jež ukazují charakter, a „nepermanentní rysy“, jež indikují emoce. Nepermanentními rysy se myslí například poloha očí vůči nosu, poloha nosu vůči ústům atd. Tyto nepermanentní rysy najdeme metodou pokusů a omylů. Permanentním rysem je například tvar hlavy, očí, nosu apod. Töpffer tyto primitivní rysy různě přeskupoval, zkoušel, jak různé prvky a jejich kombinace působí na něho i na jeho současníky. Snažil se těmito pokusy vystihnout emocionální stránku zobrazovaného námětu a zachytit jeho charakter.⁶³ Jinými slovy hledal jednoduché a jasné výrazové prvky, které by lidé chápali.

2.2.1 Karikatura a periodický tisk

Nyní je čas zaměřit se na karikaturu jako na žánr patřící do periodického tisku. K propojení karikatury a periodického tisku dochází později. Pro toto spojení se staly zásadní polygrafické výtvarné objevy. Důležitý byl objev dřevorytu v roce 1771 a objev litografie (chemického tisku) roku 1796.⁶⁴ Naše současné nazírání na karikaturu a kreslený humor vychází především z 19. století. Prvními humoristickými ilustrovanými časopisy jsou pařížské *La Caricature* vycházející od 1830 a *Charivari* vycházející od roku 1832. Majitel těchto dvou časopisů Charles Philipon spolupracoval s významným tvůrcem francouzské karikatury Honoré Daumierem.⁶⁵ Tyto časopisy v sobě zahrnovaly politické a společenské litografované karikatury. Staly se vzorem pro další humoristické časopisy po celé Evropě. Vzor v nich našel anglický *Punch* vycházející od roku 1841, i německé *Fliegende Blätter*, které vycházely od

⁶¹ Rodolph Töpffer (1799–1846) Töpffera můžeme označit za vynálezce a propagátora obrazových příběhů, jinými slovy obrázkových seriálů. I ty později nacházejí v humoristických časopisech své čestné místo.

⁶² Wilhelm Busch (1832–1908) byl německý malíř, ilustrátor, karikaturista. Stal se inspirací pro mnohé kreslíře a karikaturisty.

⁶³ GOMBRICH, E. H. *Umění a iluze: studie o psychologii obrazového znázorňování*. Praha: Odeon, 1985, s.379-381.

⁶⁴ PRAHL, Roman, Radim VONDRÁČEK a Martin SEKERA. *Karikatura a její příbuzní: obrazový humor v českém prostředí 19. století*. V Řevnicích: Arbor vitae, 2014, s. 213. ISBN 978-80-7467-068-8.

⁶⁵ Honoré Daumier (1808–1879) proslul především svými politicky angažovanými karikaturami. Nabízel široký rejstřík témat, u jeho děl pozorujeme dominanci vizuality nad textem. Jeho proslavenou vizuální metaforou je hruška, vizuální znak odvozený z hlavy krále Ludvíka Filipa. Soudní dvůr po úspěchu, které karikatury vyvolaly, zakázal zobrazování karikatur panovníka. List *La Caricature* si s cenzurou poradil tak, že uveřejnil na titulní straně text vysázený do tvaru hrušky. In: PRAHL, Roman, Radim VONDRÁČEK a Martin SEKERA. *Karikatura a její příbuzní: obrazový humor v českém prostředí 19. století*. V Řevnicích: Arbor vitae, 2014, s. 13. ISBN 978-80-7467-068-8.

roku 1844.⁶⁶ Zejména z německého prostředí, a zvláště pak z časopisu *Fliegende Blätter*, přicházela inspirace pro rakouskou a českou produkci. Na jejich podobě se nejvýznamněji podílel malíř Wilhelm Bush. Ke konci 19. století se stal významným fenoménem časopis *Simplicissimus* (1896–1944), jehož dvorním ilustrátorem byl Thomas Theodor Heine.⁶⁷ Časopis představuje otevřený odpor k autoritám, říznou sociální satiru a antimilitarismus. Tím se podstatně lišil od konzervativnějšího *Fliegende Blätter*. Jmenujme i jiná periodika pronikající do českých zemí – německé *Kladderadatsch*, *Ulk*, *Lustige Blätter*. Na přelomu století měla mezi novou generací českých umělců úspěch francouzská produkce například *Le rire* a *Journal amusant*. Mnoho českých karikaturistů našlo uplatnění právě v zahraničních humoristických časopisech.⁶⁸ Velmi významnou postavou je na tomto poli František Kupka,⁶⁹ který se v roce 1896 přestěhoval do Paříže. Jeho kresby byly otištěny v pařížských populárních a satirických časopisech, jakými byly například *Le Rire*, *La Vie en Rose*, *Cocorico*, *L'Assiette au Beurre*, *Lest Temps Nouveaux*.⁷⁰

2.3 Karikatura a kreslený humor v českém prostředí

Od pozdního 18. století existuje i v českých zemích proud tvorby zahrnující obrazový humor a satiru. V Čechách do tohoto proudu patří například první ředitel pražské Akademie umění Josef Bergler,⁷¹ uznávaný malíř a dekoratér Josef Navrátil⁷² a Antonín Jan Gareis.⁷³ Po roce 1800 vytvořil Josef Bergler sérii grafických kreseb, na kterých je několik mužů zobrazených z profilu. Vypadají jako srovnávací studie, ale mají i humorný podtext.⁷⁴ Kresby byly šířeny především grafikou. Velká část obrazového humoru byla určena adresátům, kteří ji na základě svého vzdělání a zájmu o umění mohli ocenit. Tato humorná tvorba přicházela, stejně jako v zahraničí, do okruhu společenské zábavy o něco širších vrstev až později.

⁶⁶ PRAHL, Roman, Radim VONDRÁČEK a Martin SEKERA. *Karikatura a její příbuzní: obrazový humor v českém prostředí 19. století*. V Řevnicích: Arbor vitae, 2014, s. 216. ISBN 978-80-7467-068-8.

⁶⁷ Thomas Theodor Heine (1867–1948) byl německý ilustrátor a karikaturista. Kritizoval především sociální poměry a politickou situaci, především monarchistické zřízení.

⁶⁸ FRONK, Václav. *Sebereflexe české společnosti: přelom 19. a 20. století v perspektivě humoristických časopisů*. Bílina: V. Fronk, 2011, s. 34.

⁶⁹ František Kupka (1879–1957) je jeden ze zakladatelů moderního abstraktního malířství. Mezinárodně se proslavil publikací satirických kreseb v pařížském časopisu *L'Assiette au Beurre*.

⁷⁰ WINTER, Tomáš a Ondřej CHROBÁK (ed.). *V okovech smíchu: karikatura a české umění 1900-1950*. Praha: Gallery, 2006, s. 11–13. ISBN 80-86010-98-8.

⁷¹ Josef Bergler (1753–1829) byl bavorský malíř a kreslíř,

⁷² Josef Navrátil (1798–1865) měl neobyčejný smysl pro zachycení současného života a lidských typů. Navrátil vytvořil „epitafy“ účastníků smíšené stolní společnosti, do níž docházel mimo jiné i Josef Kajetán Tyl.

⁷³ Antonín Jan Gareis (1793–1863) byl malíř, kreslíř, grafik. Založil si litografickou dílnu, která produkovala především satirické žánry.

⁷⁴ PRAHL, Roman, Radim VONDRÁČEK a Martin SEKERA. *Karikatura a její příbuzní: obrazový humor v českém prostředí 19. století*. V Řevnicích: Arbor vitae, 2014, s. 11. ISBN 978-80-7467-068-8.

Obrazové humorné formy můžeme nalézt například v lidových letácích, v jednotlivých grafických listech, později v knihách, kalendářích, na plakátech, na pohlednicích, v reklamě, v knihách stolních společností.⁷⁵

Jedna zajímavá stolní společnost se scházela přibližně od padesátých let 19. století do let šedesátých v pražské kavárně Švýcara Ludwiga Paula Lorenze. Kreslený i psaný humor z prostředí Lorenzovy kavárny nalezneme ve *Svatolukášské knize*.⁷⁶ V tomto společenství se scházelo na třicet malířů i sochařů a okrajově i členové z jiných profesí. Z hlavních uměleckých talentů zde působili Josef Mánes,⁷⁷ Quido Mánes,⁷⁸ Soběslav Hyppolit Pinkas⁷⁹ a Karel Purkyně.⁸⁰ Mezi hlavní příspěvky náležely přátelské karikatury, příběhy jejich cestování, parodie škol umění a jednotlivých uměleckých děl. Několik členů přispívalo i do ilustrovaných periodik.⁸¹ Humorné a satirické formy nacházely své místo v různých druzích médií. Hlavním médiem obrazového humoru se od první poloviny 19. století stává periodický tisk. Ten nás bude níže zajímat především.

2.3.1 České humoristické časopisy 19. století

V prvních dvou třetinách 19. století se v obrazovém humoru humoristických a satirických periodik vyskytují více politicky a národně laděné příspěvky. Později se na stejnou úroveň dostává společenský humor, ve kterém převládá zábavná funkce. Hranice mezi těmito oblastmi je postupně stále propustnější. Zejména před první světovou válkou se tyto

⁷⁵ PRAHL, Roman, Radim VONDRÁČEK a Martin SEKERA. *Karikatura a její příbuzní: obrazový humor v českém prostředí 19. století*. V Řevnicích: Arbor vitae, 2014, s. 30. ISBN 978-80-7467-068-8.

⁷⁶ V roce 1873 vznikl Spolek svatého Lukáše, mezi jeho zakladateli bylo i několik posledních členů umělecké stolní společnosti z Lorenzovy kavárny. Spolku svatého Lukáše připadlo několik alb, do kterých předchůdci v padesátých až šedesátých letech přispívali. Alba byla pravděpodobně ve špatném stavu, všechny záznamy byly vlepeny do nové knihy, dle názvu spolku byla pojmenovaná Svatolukášská kniha. Kniha ale nedrží chronologii, kterou původní alba měla. Soubor kreseb a textů se nedochoval v úplnosti. Dochovaná tvorba je z velké části provázená texty v němčině, ačkoli se většina umělců hlásila k české národnosti.

⁷⁷ Josef Mánes (1820–1871) přední český malíř, kreslíř a ilustrátor. Mimo periodika určená veřejnosti, měl velmi dobré postavení v obrazovém humoru a satíře. Vytvářel humorné kresby pro potřeby svých blízkých i dalších adresátů. Kreslil i v prostředí osobní korespondence.

⁷⁸ Quido Mánes (1828–1880) český malíř, kreslíř a ilustrátor. Jeho hlavním oborem se stala romantická a později naturalistická malba žánrových scén s postavami z městského i vesnického života. Dokázal malovat se smyslem pro humor. Viz jeho díla: *Spící ponocný*, *Starý mládenec* nebo *Zlatník*.

⁷⁹ Soběslav Hyppolit Pinkas (1827–1901) český malíř, karikaturista a veřejný činitel. Byl významným umělcem 19. století. Umění studoval v Praze, Mnichově i v Paříži. Kreslil pro *Šotka*, přílohu novin, kterou vydával Karel Havlíček Borovský. Přispíval do *Květů a Humoristických listů*. Od roku 1869 vyučoval kreslení na městské dívčí vyšší škole pražské.

⁸⁰ Karel Purkyně (1834–1868) byl český malíř a portrétista. Ilustroval českou zábavnou literaturu. Publikoval do obnoveného satirického periodika *Brejle*, ale větší ambici na účasti v humoristických časopisech neměl.

⁸¹ PRAHL, Roman, Radim VONDRÁČEK a Martin SEKERA. *Karikatura a její příbuzní: obrazový humor v českém prostředí 19. století*. V Řevnicích: Arbor vitae, 2014, s. 57–59. ISBN 978-80-7467-068-8.

tematické oblasti vzájemně prolínají a ovlivňují.⁸² Starší než humor obrazový je humor, který vychází z prostého vyprávění událostí. Zde se může jednat o mluvenou či psanou formu vyprávění. Samotná humoristická próza či poezie zaujímala v porovnání s jinými žánry v časopisech všeho druhu velice okrajové místo. Výsadní místo získává až s nástupem prvních humoristických periodik, která se na tento žánr přímo zaměřují. V humoristických časopisech převažoval v počátcích text nad obrazovým humorem. Jednalo se zejména o drobné humoresky, anekdoty, verše, zkrátka kratší humorné útvary. Tak tomu bylo i u prvního českého humoristického časopisu, který vyšel ještě v době předbřeznové. Byl jím *Paleček: Milovník žertu a pravdy* (1841–1847), celkem vyšlo 19 svazků. Jeho spoluzakladatelem byl spisovatel František Jaromír Rubeš.⁸³ Pod obsahem příspěvků nebyl často nikdo podepsán, uplatňovaly se tu zejména podpisové šifry.

Revoluční rok 1848 je rokem české politické satiry, ta je provozována formou popěvků, písni, ale i kreseb. Prvními časopisy zaměřenými v českých zemích na politickou satiru byly *Šotek*⁸⁴ Karla Havlíčka Borovského a *Brejle* Bedřicha Mosera.⁸⁵ Oba časopisy vycházely od první čtvrtiny roku 1849. Václav Fronk uvádí, že tehdy dosahoval tento typ žurnalistiky v českém prostředí jednoho ze svých kvalitativních vrcholů.⁸⁶ V roce 1849 se na scénu dostává spolu s bachovským absolutismem cenzura, která brání dalšímu rozvoji politického obrazového humoru. Až na přelomu padesátých a šedesátých let 19. století je neoabsolutismus na ústupu a tiskový dohled je o něco mírnější. Tou dobou dochází k rozšiřování periodického tisku včetně humoristických a satirických časopisů.

V roce 1858 začíná Josef Richard Vilímek⁸⁷ vydávat *Humoristické listy*, zkráceně *Humory*, které byly nejdéle působícím zábavním periodikem v českém prostředí. Vycházely až do roku 1941. Toto postavení si získaly převážně proto, že sledovaly dlouhodobě úspěšná

⁸² PRAHL, Roman, Radim VONDRÁČEK a Martin SEKERA. *Karikatura a její příbuzní: obrazový humor v českém prostředí 19. století*. V Řevnicích: Arbor vitae, 2014, s. 9. ISBN 978-80-7467-068-8.

⁸³ František Jaromír Rubeš (1814–1853) byl mimo jiné právník, autor humoresek a deklamovánek. Paleček se stal základem pro jeho tvorbu. Mezi další spoluzakladatele Palečka patří František Hajniš a Václav Filípek.

⁸⁴ Šotek byla příloha Havlíčkových Národních novin.

⁸⁵ Bedřich Moser (1821–1864) byl český humorista, vydavatel a redaktor. Ceněn byl především jako politický satirik.

⁸⁶ FRONK, Václav. *Sebereflexe české společnosti: přelom 19. a 20. století v perspektivě humoristických časopisů*. Bílina: V. Fronk, 2011, s. 14. ISBN 978-80-260-0413-4.

⁸⁷ Josef Richard Vilímek starší (1835–1911) pocházel z Vamberka. Jeho literární ambice ho přivedly až k vydavatelské činnosti. Humoristické listy založil společně s Josefem Sládkem. Pro získání koncese pro Humoristické listy argumentoval potřebou rozveselit lid český, který je zarmoucený porážkou rakouského vojska v Itálii. Vilímek získal mezi lidem značnou popularitu, o tom svědčí i jeho zvolení do zemského sněmu roku 1866. V roce 1872 založil v domě u Slovanské lípy ve Spálené ulici vlastní tiskárnu, na tomto místě následně vyrostlo jedno z nejdůležitějších nakladatelství 2. poloviny 19. století. Pro Vilímka byly Humoristické listy důležitou součástí života. Ze své pozice vlastníka vydavatele a zakladatele vedl svůj časopis čtyřicet devět let. Roku 1886 převedl na syna téměř veškerý svůj majetek, až na Humoristické listy, které si ponechal až do roku 1906.

periodika ve středoevropském prostoru, zejména *Fliegende Blätter*, které byly šířené po všech německy mluvících zemích.⁸⁸ Redakce časopisů z různých zemí o sobě navzájem věděly.

V 19. století docházelo k významným výměnám různých námětů. Původní práci určitého kreslíře můžeme najít v jiných časopisech v nesčetně obměněných variacích a někdy i přímo v původní podobě. Redakce motivovala k těmto domluveným a často i nedomluveným přejímáním obrazového humoru především ekonomická stránka věci. V dané době se totiž obtížně vymáhalo autorské právo a licence. Na druhou stranu toto přejímání prací rozvíjelo možnosti jazyka karikatury. Práce inspirovaná originálem nejednou překročila originál.⁸⁹

Humory vycházely do října 1859 v pětitydenní periodě, protože neměly potřebnou koncesi. Po vydání koncese ale neprobíhalo vše podle představ úřadů. Josef Richard Vilímek strávil kvůli obsahu *Humoristických listů* v roce 1862 dva týdny ve vězení, v roce 1864 si odseděl osm měsíců. V tom samém roce byly *Humoristické listy* úředně zastaveny. Kromě této bezmála jednorozční pauzy vycházely až do roku 1941. *Humoristické listy* vznikly jako politicko-satirický časopis. Nejvíce tedy přinášely veřejnosti politickou satiru. Zábavná složka v čele s humorem mířícím i do ženských řad se prosazuje až později. *Humory* odkazují především na témata domácí politiky a národní problematiky, rozvíjejí důraz na sebe prezentaci člověka oděvem, pokrývkou hlavy a obuví. Často odkazují na vědu a techniku. Komentují aktuální dění. V písemné části *Humorů* nacházíme humoristické povídky, anekdoty, básně či rébusy. Jsou zde umístěny i reklamy. Od začátku nechyběla obrazová část, která zaujímal postupem času stále důležitější místo.

V počátcích *Humoristických listů* se ujal práce na obrazové části především František Karel Kolár,⁹⁰ který zdatně ovládal celostránkové mnohofigurální kompozice, ty se často objevovaly na titulní stránce časopisu.⁹¹ Mezi významné kreslíře, kteří do *Humorů* přišli o něco později, jmenujme ještě Karla Václava Klíče (1841–1926) a Karla Krejčíka (1857–1901). Oba působili v časopisu dlouhou dobu. Karel Klíč byl velmi plodný autor, který přispíval do mnohých tehdejších periodik. Sám si založil v Brně *Veselé listy*. V roce 1868 se přestěhoval do Pešti, kde se stal hlavním kreslířem týdeníku *Borsszem Jankó*. Přispíval do vídeňského časopisu *Der Floh*. Současně zvládl přispívat i do českého *Palečka*, slovinského *Pavlihy* i do srbského

⁸⁸ PRAHL, Roman, Radim VONDRÁČEK a Martin SEKERA. *Karikatura a její příbuzní: obrazový humor v českém prostředí 19. století*. V Řevnicích: Arbor vitae, 2014, s. 67. ISBN 978-80-7467-068-8.

⁸⁹ PROKŮPEK, Tomáš a Martin FORET. *Před komiksem: formování domácího obrázkového seriálu ve 2. polovině XIX. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 51. ISBN 978-80-7470-145-0.

⁹⁰ František Karel Kolár (1829–1895) byl český výtvarník, herec a režisér. Byl výborným karikaturistou, kreslil i seriální příběhy. V jednom výjevu byl schopný přehledně uspořádat velké množství karikovaných osobností. Dovedl s vtipem reagovat na rozsáhlé množství námětů.

⁹¹ PRAHL, Roman, Radim VONDRÁČEK a Martin SEKERA. *Karikatura a její příbuzní: obrazový humor v českém prostředí 19. století*. V Řevnicích: Arbor vitae, 2014, s. 69–71. ISBN 978-80-7467-068-8.

Zmaje. Na konci osmdesátých let spolupracoval jako výtvarník i s časopisem *Puck*. V zahraničí byl Klíč považován za nejúspěšnějšího českého karikaturistu.⁹² Další přední osobností českého obrazového humoru byl od poloviny sedmdesátých let Karel Krejčík. Od roku 1879 navázal bližší spolupráci s *Humoristickými listy*. Na starost dostal stránku věnovanou společenskému humoru. Svým dvacetiletým působením na scéně přispěl do obsahu většiny českých humoristických periodik. Stejně jako Karel Klíč publikoval i v zahraničí. Přispíval například do titulů *Caviar* v Maďarsku, *Černokňažník* na Slovensku, *Brivec* a *Škrat* ve Slovinsku. Byl jedním z prvních českých kreslířů, který se zvládl živit téměř výhradně karikaturou a kresleným humorem. V *Humorech* je tento úspěšný kreslíř na přelomu století nahrazen mladšími.⁹³ V tomto nejdéle působícím humoristickém periodiku se vystřídaly celé generace umělců. Do textové podoby zasahoval jeden čas i Jaroslav Hašek. Své kresby zde publikoval i Josef Lada.⁹⁴

V roce 1907 předává Josef Richard Vilímek starší *Humoristické listy* svému synovi Josefu Richardovi Vilímkovi mladšímu. Periodikum se mění z černobílého provedení na barevné. Tematika zůstává téměř stejná, jen vlivem společenských a sociálních podmínek rezonují nová témata: ženská emancipace, sociální otázka, politický klerikalismus. Mimo kratší textové útvary se prosazuje i delší próza. Znatelná je snaha o větší politickou vyváženost. Společenský humor získává v časopise čím dál větší vliv. Většina českých autorů zabývajících se o problematiku humoristických časopisů se shodne na postupném úpadku tohoto periodika. Radko Pytlík uvádí, že postupně získaly *Humoristické listy* bulvární charakter, který vyhovoval měšťáckému vkusu.⁹⁵

Kromě *Humoristických listů* jmenujme ještě několik dalších humoristických periodik působících převážně v 19. století. Počátkem osmdesátých let je znovu založen časopis *Šotek*, jehož redaktorem byl Jakub Arbes, ilustraci měl na starosti Mikoláš Aleš. Po stránce umělecké převyšoval *Šotek* ostatní českou humoristickou produkci své doby, vycházel ale pouze necelý rok. Nejedná se o jediný časopis, který by přejímal název dřívějšího humoristického periodika. Dalším takovým časopisem je například *Paleček: Humoristický týdeník obrázkový*, jehož název je inspirovaný prvním u nás vycházejícím humoristickým periodikem. *Paleček* byl týdeník zaměřený na nepolitický humor, vycházet začal v roce 1872 a na scéně se udržel do

⁹² PROKŮPEK, Tomáš a Martin FORET. *Před komiksem: formování domácího obrázkového seriálu ve 2. polovině XIX. století*. Praha: Akropolis, 2016, s. 325. ISBN 978-80-7470-145-0.

⁹³ PRAHL, Roman, Radim VONDRÁČEK a Martin SEKERA. *Karikatura a její příbuzní: obrazový humor v českém prostředí 19. století*. V Řevnicích: Arbor vitae, 2014, s. 67. ISBN 978-80-7467-068-8.

⁹⁴ Více o Ladových kresbách pro *Humoristické listy* In: LADA, Josef a Tomáš PROKŮPEK. *Humory: kreslené anekdoty z Humoristických listů 1911-1916*. V Praze: Plus, 2014. ISBN 978-80-259-0352-0.

⁹⁵ PYTLÍK, Radko. *Malá encyklopedie českého humoru*. Praha: Československý spisovatel, 1982, s. 90.

roku 1887. Tematika byla v obrazové části *Palečka* značně omezená. Převládaly vtipy o ženách a partnerských vztazích.⁹⁶

Velký rozmach periodického tisku nastal v českých zemích v osmdesátých letech. Do této doby spadá založení časopisu *Švanda Dudák: Poutník humoristický*. Ten byl založen roku 1882 spisovatelem Ignátem Herrmannem. Na přelomu století dochází k jeho rozvoji, dostává i nový podtitul *Humoristický týdeník nepolitický*. V roce 1900 byla v časopise zavedena obrazová část. S osmiletou pauzou vycházel *Švanda Dudák* až do roku 1930. Zaměřen byl, jak je zdůrazněno už v samotném podtitulu, na nepolitickou zábavnou produkci.

Vlivu a dosahu humoristických a satirických časopisů si začínají být od konce osmdesátých let velmi dobře vědomy politické strany. Tou dobou vychází první stranické satirické časopisy. Nejznámějšími jsou mladočeské *Šípy: Satyricko-politický obrázkový týdeník pro lid* (1887–1907).⁹⁷ I oficiálně politicky nezávislé *Humoristické listy* se v devadesátých letech začínají orientovat mladočesky.⁹⁸ Velkou váhu na humoristická periodika kladly i dělnické strany, zejména sociální demokracie.⁹⁹ Od roku 1890 vychází brněnský sociálně demokratický měsíčník *Rašple: Humoristicko-satyrický list dělného lidu*. Od roku 1894 vycházela *Rašple* jako první humoristický časopis barevně. Velkou část čtenářstva tvořilo brněnské textilní dělnictvo. Hlavním ideovým odpůrcem byla pro sociální demokracii katolická církev.¹⁰⁰ Dalším sociálně demokratickým satirickým časopisem vycházejícím od roku 1909 jsou *Kopřivy*. Na trhu se udržely až do roku 1931.

Koncem 19. století se mezi základní tematické okruhy obrazového humoru dostává sociální otázka. Především časopisy levicově zaměřených stran měly zájem na zdůrazňování sociálních rozdílů mezi určitými společenskými vrstvami. Pro obrazový humor, který byl zaměřen na politiku, je zásadním mezníkem rok 1907, kdy bylo zavedeno všeobecné a rovné hlasovací právo v předlitavské části Rakousko-Uherska. Politické strany mohly tak

⁹⁶ FRONK, Václav. *Sebereflexe české společnosti: přelom 19. a 20. století v perspektivě humoristických časopisů*. Bílina: V. Fronk, 2011, s. 22. ISBN 978-80-260-0413-4.

⁹⁷ Časopis *Šípy* byl financován Národní stranou svobodomyšlnou, jejíž členi byli známí jako mladočeši.

⁹⁸ *Šípy* jsou oproti *Humoristickým listům* radikálnější v kritice svých politických odpůrců a celkově útočnější. Obsahují více antiklerikálních příspěvků a útoků proti aristokracii.

⁹⁹ Československá sociálně demokratická strana dělnická (ČSDSD) zastupovala levici a reprezentovala kvalifikované dělnictvo a část inteligence. Po rozkolu let 1920-1921, přešla část dosavadních stoupenců do nově založené komunistické strany. Sociální demokracie se poté hledala kompromisy mezi marxismem a moderněji pojatým sociálním reformismem. Byla nakloněna prohraným postojům a ve třicátých letech se prezentovala výrazně antifašisticky. KONČELÍK, Jakub, Pavel VEČEŘA a Petr ORSÁG. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha: Portál, 2010, s. 310.

¹⁰⁰ FRONK, Václav. *Sebereflexe české společnosti: přelom 19. a 20. století v perspektivě humoristických časopisů*. Bílina: V. Fronk, 2011, s. 17. ISBN 978-80-260-0413-4.

prostřednictvím svého tisku působit i na níže postavené, zejména dělnické obyvatelstvo. Získat se ho snažily politické strany nejen slovem, ale i obrazem.

2.3.2 České humoristické časopisy za první republiky

Spousta humoristických periodik v době první světové války zanikla nebo vycházela velmi nepravidelně. Některá periodika působila i během války, ale cenzura v té době velmi posílila a úroveň zejména politické karikatury šla strmě dolů. Vlivem mezní zkušenosti, jakou byla válka, se lidem změnil zásadně pohled na okolní svět. Důvod k radosti se ale po první světové válce našel. Vznikla Československá republika. Obrazový humor, nerozlučně spojený s každodenním společenským životem, se stal vlivem nových událostí čím dál rozmanitější. Po roce 1918 zažívá tisk velký rozmach, to platí i pro humoristické a satirické časopisy. V době první republiky vycházelo přibližně přes devadesát humoristických a satirických periodik.¹⁰¹

Spousta periodik velmi brzo po svém založení zanikla. Byla ale i taková periodika, která dokázala přilákat a zároveň si udržet dostatečný počet čtenářů. V počátcích Československé republiky byl v obrazovém humoru reflektován například vznik republiky, nedostatky v zásobování či bytová otázka. Vlivem organizace politického života byla většina časopisů a novin vlastněna nejrůznějšími politickými stranami. Poměrný volební systém podporoval vznik mnoha menších i větších stran. Podoba a tematika obrazového humoru záležela především na umístění daného díla v konkrétním periodiku.¹⁰² Karikatury v brněnském satirickém časopisu *Šlehy*, patřícímu komunistické straně, nesly logicky jiné znaky a témata než například karikatury v nezávislých *Lidových novinách*.

Inspiraci hledali autoři obrazového humoru, stejně jako v době předchozí, v zahraniční produkci. Nejvíce registrovanou soudobou osobností byl Georg Grosz, německo-americký karikaturista, který je známý zejména svou kritikou poválečné německé společnosti. Velký prostor v karikaturách věnoval sociální nespravedlnosti. Dalším inspirátorem byl již dříve zmiňovaný Wilhelm Busch. Vzorem byl i Thomas Theodor Heine, působící v začátcích 20. století v mnichovském *Simplicissimu*, jeho kresby často přetiskovala i česká periodika.¹⁰³

Z obrazového humoru to byla především karikatura, které byl v meziválečné době věnován stále větší prostor, i v periodikách, která nebyla zaměřena převážně na humor.

¹⁰¹ PEŠTA, Pavel, *Proměny meziválečných a humoristických časopisů. Náčrt několika problémů*. Brno: Universita Jana Evangelisty Purkyně, 1972, s. 162.

¹⁰² WINTER, Tomáš a Ondřej CHROBÁK (ed.). *V okovech smíchu: karikatura a české umění 1900-1950*. Praha: Gallery, 2006, s. 105. ISBN 80-86010-98-8.

¹⁰³ Tamtéž, s. 106.

Neopomenutelnou úlohu v šíření karikatury měl za první republiky deník *Lidové noviny*. Od roku 1920 v něm pravidelně na stejném místě nechyběla původní česká karikatura, a to v ranním i odpoledním vydání. Karikatury publikovala v *Lidových novinách* i taková osobnost, jakou byl František Gellner. Před svým působením v tomto významném deníku první republiky kreslil jako karikaturista a ilustrátor pro řadu francouzských časopisů, zejména pro *Rire*, *Cri de Paris* a *Le temps nouveau*.¹⁰⁴ Mnoha svými karikaturami přispěl do těchto brněnských novin i Adolf Hoffmeister. Mimo tyto dvě známé osobnosti zde své příspěvky publikovali i mnozí další autoři, například Hugo Boettinger, Zdeněk Kratochvíl a Josef Lada. Karikatura se tak stala i díky *Lidovým novinám* pevnou součástí české žurnalistiky. Mnohá periodika se tomuto trendu rychle přizpůsobila a následovala v tomto počínání *Lidové noviny*.¹⁰⁵

Vraťme se zpět k humoristickým a satirickým časopisům. Z významnějších humoristických časopisů vycházejících ještě za Rakousko-Uherska přecházejí do období první republiky tři časopisy s dlouhou tradicí. První z nich je nejrozšířenější a nejdéle působící humoristický časopis *Humoristické listy*. Na poli humoristických časopisů byl pevným bodem, jakousi stálicí mezi ostatními. Publikace, zabývající se obrazovým humorem, se ale shodují na jeho postupné klesající úrovni. Vlivem politické perzekuce za první světové války se list přiklání spíše ke společenským tématům. Mezi časté přispěvatele patří Josef Kočí, Karel Vitek, František Horník, Alexandr Vladimír Hrstka, Václav Klimánek.¹⁰⁶ V období první republiky ubývá v *Humoristických listech* karikatur a převládá spíše kreslený humor, někdy můžeme dokonce říci, že začíná mít značný prostor pouhá ilustrace k anekdotě. Vtip jde velmi často pochopit pouze z textu.

Nelehké válečné období ustál i pražský sociálně demokratický časopis *Kopřivy*.¹⁰⁷ Časopis vycházel od roku 1909 jako týdeník, od ledna 1922 do října 1925 jako čtrnáctideník. Poté opět jako týdeník vydržel až do roku 1931. Jeho brněnská sociálně demokratická kolegyně *Rašple* také přečkala válku, naposled ale vyšla v roce 1924. Poté došlo k jejímu sloučení s *Kopřivami*. Velká pozornost je zde věnována sociální problematice. Do *Kopřiv* přispívali například Vlastimil Košvanec, Jano Šrámek a další.¹⁰⁸ *Kopřivy* útočily především na

¹⁰⁴ ZÍDEK, Petr a Zdeněk HAZDRA. *Osobnosti Lidových novin: životní příběhy lidí, kteří vytvářeli nejstarší český deník (1893-1989)*. Praha: Knižní klub, 2014, s. 49. ISBN 978-80-242-4507-2.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 99.

¹⁰⁶ WINTER, Tomáš a Ondřej CHROBÁK (ed.). *V okovech smíchu: karikatura a české umění 1900-1950*. Praha: Gallery, 2006, s. 110. ISBN 80-86010-98-8.

¹⁰⁷ *Kopřivy* nesly podnázev *lidový satirický týdeník*, vycházely ve čtvrtek. Název *Kopřivy* koresponduje se satirickým zaměřením časopisu. Bylo možné ho koupit i v cizině. V roce 1919 stál 80 haléřů, v Německu a cizině po 82 haléřích. Často se v *Kopřivách* používá v obrazovém humoru červená barva, která je ostatně symbolickou barvou strany.

¹⁰⁸ WINTER, Tomáš a Ondřej CHROBÁK (ed.). *V okovech smíchu: karikatura a české umění 1900-1950*. Praha: Gallery, 2006, s. 110. ISBN 80-86010-98-8.

předpokládané nepřátele své voličské základny, tedy na zbohatlíky a církve. Dále se logicky zaměřovaly na své politické oponenty – na strany či konkrétní osoby. Mimo příspěvky zaměřené na politickou a sociální otázku zde byly pro méně politicky orientované čtenáře příspěvky s tematikou manželských, kamarádských či profesních vztahů.

Už v době počínajícího rozpadu Rakousko-Uherska vznikají nové satirické a humoristické časopisy. Jmenujme jen ty nejvýznamnější. V říjnu 1917 vychází časopis *Leták*, v květnu 1918 *Šibeničky*, oba časopisy byly vedeny Eduardem Bassem. Tři dny po zrodu Československé republiky vznikl *Nebojsa*, který byl řízený Josefem Čapkem. Od března 1919 vychází *Smích republiky*, v prosinci 1920 *Rarach*. Kvalitou se lišily, co měly zčásti společné, bylo kritické zaměření proti krajní pravici, klerikalismu, kapitalistům. Většina z nich zanikla před rokem nebo v roce 1920. Na bolševický směr v sociální demokracii útočily *Smích republiky* a *Rarach*. Po rozkolu v sociálně demokratické straně založil bolševický proud v říjnu 1920 pražský satirický týdeník *Sršatec* a v lednu 1921 brněnský čtrnáctideník *Šlehy*.¹⁰⁹ V začátcích republiky převažoval u většiny časopisů satirický tón, politická a sociální tematika, tak tomu bylo především u *Kopřiv*, *Rašple* a *Nebojsy*. Pouze u několika časopisů převládá zábavně-humoristický akcent – *Smích republiky*, *Humoristické listy*, *Šibeničky* a *Rarach*.

Časopis *Smích republiky* vycházel pět let (1919–1923). Měl souběžný francouzský název *Le rire de la république*. Textová část celostránkových karikatur byla kromě českého jazyka přeložena také do francouzštiny a angličtiny. Touto trojjazyčností byl mezi humoristickými časopisy ojedinělý. Titul má ve svém názvu slovo „republika“. Jedním z hlavních námětů obrazového humoru je vznik Československa. Zejména u tohoto časopisu jsem zaznamenala převažující množství pouhých ilustrací k anekdotě či textu nad kresleným humorem a karikaturou. Jedinou ženou byla v redakci tohoto časopisu Zdeňka Mašková,¹¹⁰ která reflektovala především témata spojená s manželstvím. Kromě Maškové působili v časopise například František Ženíšek mladší, František Naske, Antoš Frolka, Alfons Mucha, Láďa Novák, Karel Rélink, Ota Bubeníček a Karel Stroff – zakladatel časopisu. Z výtvarného hlediska se *Smích republiky* blíží především *Humoristickým listům*, s nimiž ostatně František Ženíšek mladší a Karel Stroff spolupracovali. *Smích republiky* se vyznačoval celkem velkou

¹⁰⁹ PEŠTA, Pavel, *Proměny meziválečných a humoristických časopisů. Náčrt několika problémů*. s. 163. Vyd. 1. Brno: Universita Jana Evangelisty Purkyně, 1972.

¹¹⁰ Více o tvorbě Zdeňky Maškové In: *Umělecká revue Veraikon*, roč.14, č. 48, 1928. s. 9–14.

mírou patosu, která humoristické vyznění do určité míry limitovala. Zároveň se zde objevovaly i určité známky antisemitismu, převážně ve vztahu se spekulantstvím a národnostní otázkou.¹¹¹

Od roku 1924 převaha satiricky útočně laděných příspěvků z časopisů postupně zmizela. Zároveň se ve stejném roce vzedmula další vlna zakládání humoristických a satirických časopisů, mezi nimi je například brněnský týdeník *Komár*, který měl černobílé reprodukce, tisknul většinou karikatury přebrané ze zahraničních periodik. Dalším časopisem je *Trn*, který vycházel jako neveřejný studentský časopis již od roku 1922. Od února 1924 začal opět vycházet *Švanda dudák*, ten stejně jako mnoho ostatních humoristických a satirických časopisů na počátku třicátých let vlivem hospodářské krize zanikl.

Začátkem třicátých let stoupal v Německu vliv nacistů, v průběhu třicátých let emigrovalo z Německa mnoho lidí, mezi nimi i karikaturisté a kreslíři. Někteří z nich našli dočasný azyl v Československu. Pro intelektuální okruh emigrace byla v Čechách příhodná situace, protože zde vycházely německé časopisy, byly zde německé školy i divadla. Některá nakladatelství, která byla v Německu a Rakousku zakázána, přesídlila právě do Československa. Emigranti zde vydávali velké množství tiskovin. Časopis *Simplicus* byl jedním z nich. Jednalo se o významný časopis meziválečného období. Vznikl z iniciativy redaktorů *Simplicissima*, kteří emigrovali do Československa. *Simplicus* byl týdeník, který měl v české verzi třicet tři čísel. Paralelně se vydával v české i německé verzi, jež ovšem nebyly obsahově totožné. Lišily se podle konkrétních problémů, které různě zasahovaly oba národy. K německým emigrantům se přidali i čeští autoři, například Adolf Hoffmeister, František Bidlo,¹¹² Antonín Pelc,¹¹³ Ondřej Sekora¹¹⁴ a Josef Čapek. Časopis byl zaměřený především na politickou karikaturu se silným protinacistickým a protifašistickým zaměřením. Prostřednictvím karikatury upozorňovali autoři na demagogii politického systému Třetí říše. Jedním z hlavních témat časopisu bylo německé vojenské hrdinství. Autoři poukazovali například na skutečné chování vojenských představitelů, které nebylo v souladu s hláсанým obrazem německého vojenského hrdiny. Časopis působil od roku 1933, roku 1935 byl nucen

¹¹¹FRANC, Martin – VELEK, Luboš. Karikatura jako historický pramen, In: ČECHUROVÁ, Jana, RANDÁK, Jan (a kol.) *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015. s. 374. ISBN 978-80-7422-309-9.

¹¹²František Bidlo (1895–1945) byl levicově orientovaný kreslíř a karikaturista, věnoval se zejména politické karikatuře. Ve svých dílech předpokládal válku. Především kvůli své protinacistické tvorbě byl vězněn v Terezíně, kde se nakazil skvrnitým tyfem.

¹¹³Antonín Pelc (1895–1967) ve dvacátých letech se prosadil zejména jako politický karikaturista. Mimo *Simplicus* publikoval například v časopisech *Šibeničky*, *Rudé právo*, *Lidové noviny*, *Právo lidu*.

¹¹⁴Ondřej Sekora (1899–1967) byl kreslíř a karikaturista. Od roku 1921 pracoval v Lidových novinách jako sportovní komentátor a kreslíř. Roku 1945 založil satirický časopis *Dikobraz*. Mimo jiné je Sekora autorem známé postavičky Ferdy Mravence.

kvůli cenzuře ukončit svoji existenci.¹¹⁵ Z výše zmíněných časopisů pokračují do konce první republiky už jen *Humoristické listy* a *Komár*. Ty byly roku 1941 zastaveny. Jednalo se o časopisy humoristicko-zábavné. V průběhu třicátých let docházelo sice k novým pokusům o humoristické časopisy, vesměs však neměly dlouhého trvání.¹¹⁶

¹¹⁵ ROKYTOVÁ, Bronislava. *Dost tichého šepotu: exilová výtvarná scéna v Československu (1933-1939)*. V Praze: Památník národního písemnictví, 2013, s. 38–41. ISBN 978-80-87376-10-2.

¹¹⁶ PEŠTA, Pavel, *Proměny meziválečných satirických a humoristických časopisů: náčrt několika problémů*. Vyd. 1. Brno: Universita Jana Evangelisty Purkyně, 1972, s. 165.

3 Ženský a mužský svět od 2. poloviny 19. století do roku 1918

Svět 19. století se od časů minulých výrazně lišil. Společnost značně změnil nastupující proces modernizace.¹¹⁷ Ze společnosti agrární vzniká nová industriální společnost. Vědecký pokrok byl na rychlém vzestupu a v návaznosti na něj přišlo mnoho nových změn. S pomocí mechanizace se zvyšovala dělba práce a její produktivita. Do té doby nevídanou změnu zaznamenala doprava, zrodila se železnice, koncem století vyjely z továren první automobily. Průmyslová revoluce změnila společenské vztahy. Vznikala nová povolání, která se stejně jako povolání dříve existující diferencovala a procházela neustálým rozvojem. Stále větší počet lidí se stěhoval z vesnic do měst.¹¹⁸ Společnost stavovská byla nahrazena společností občanskou. Dogmatická východiska církve v pohledu na svět ustupují ověřitelným skutečnostem vědy. Celkově sílil tlak na omezení vlivu a postavení církve ve státním i veřejném životě.

Po staletí byla náboženská a konfesijní identita zásadním principem kolektivní identifikace. Právě v 19. století se v návaznosti na národní obrození stále více prosazuje identifikace dle národnosti. Nacionalismus se stal jakýmsi novým náhradním náboženstvím. Místo náboženských slavností přebírají slavnosti národní. Konají se národní poutě, výlety a průvody. Vzniká kult národních hrdinů a míst.¹¹⁹ Klíčovou se stává role trhu, důležitá je nejen pro ekonomiku, ale pro celou společnost. Rozvíjí se mnoho vědních a společenských disciplín jakými jsou například lékařství, sociologie, psychologie a další.

Mezi všemi modernizačními trendy 19. století nelze opomenout rozvoj ženského hnutí, které sílilo v USA i Evropě. Mělo zdroj v názorech řady osvícenců i v počátečních ideálech Velké francouzské revoluce.¹²⁰ České ženské hnutí mělo mnoho společného s hnutími v ostatních evropských zemích. Podobně jako u jiných národů bez vlastní státnosti bylo české

¹¹⁷ Modernizace je historiky stále více chápána jako komplexní historicko-sociální proces, u něhož se uplatňují nové sociální trendy doby, zvláště sekularizace, urbanizace, liberalizace, byrokratizace, scholarizace, profesionalizace, individualizace, medikalizace, částečná feminizace. Sociologické pojetí modernizace je pak definováno jako „komplex vzájemně souvisejících strukturálních, kulturních, psychických a fyzických změn, které vykrytalizovaly v minulých stoletích a formovaly svět ve kterém dnes žijeme“. Více o modernizaci Milan HLAVÁČKA, Modernizace In: ČECHUROVÁ, Jana, Jan RANDÁK (a kol.). *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015, s. 451–460. ISBN 978-80-7422-309-9.

¹¹⁸ Hans-Ulrich Wehler zveřejnil ve svém programovém díle *Modernisierungstheorie und Geschichte* v polovině sedmdesátých let 20. století kanonickou definici modernizace, kde shrnul veškeré dosavadní přístupy do dichotomického modernizačního modelu, z kterého jsem vycházela. In: ČECHUROVÁ, Jana, Jan RANDÁK (a kol.). *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015, s. 453. ISBN 978-80-7422-309-9.

¹¹⁹ FASORA, Lukáš, Jiří HANUŠ a Jiří MALÍŘ. *Sekularizace českých zemí v letech 1848-1914*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s.13–14. ISBN 978-80-7325-117-8.

¹²⁰ ABRAMS, Lynn. *Zrození moderní ženy: Evropa 1789-1918*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005, s. 211–237. ISBN 80-7325-060-8.

ženské hnutí spjato s národním programem. Český národ se chtěl vyrovnat po všech stránkách národu německému, který měl na českém území nesrovnatelně lepší postavení. K prioritám národního programu náleželo získání jazykové a politické rovnoprávnosti, lepší postavení národního hospodářství, rozvoj vědy, kultury a vzdělání. Dosáhnout lepšího uvědomění a vzdělání ženy bylo jedním z kroků, jak pozdvihnout samotný český národ. Spolupráce s muži byla spojena především s potřebami českého národa jako celku. Převážně proto čeští muži s ženami spolupracovali. Samotná emancipace žen nebyla ale z mužského pohledu na programu dne. Našel se však menší počet mužů, který se zasazoval o ženská práva. Mezi nejvýznamnějšími muži tohoto počínání jmenujme Vojtu Náprstka¹²¹ a Tomáše Garrigua Masaryka. Celkově je české ženské hnutí hodnoceno jako umírněné a spolupracující s muži, kdežto ženské hnutí v anglosaských zemích mělo značně protimužské zaměření.¹²²

V českých zemích se začalo ženské hnutí systematicky rozvíjet od šedesátých let. Tou dobou se uvolňují poměry v habsburské monarchii. Počátky ženského hnutí jsou u nás spojeny s charitativní, přednáškovou a vzdělávací činností. Zde je namístě jmenovat jeden z prvních významnějších spolků, který tyto činnosti naplňoval – Americký klub dam.¹²³ Tento spolek začínal přednáškovou činností, která se těšila obrovskému úspěchu. Ještě před jeho oficiálním vznikem v roce 1865 seznamoval Vojta Náprstek pražské ženy s technickými novinkami a ženskou otázkou. Postupem času se pořádaly odborné přednášky na nejrůznější témata. K rozšíření svého vzdělání mohly ženy užívat rozsáhlou knihovnu Vojty Náprstka v domě U Halánků.

Zásadní byla pro ženské hnutí podpora dívčího a ženského vzdělání, zejména zakládání dívčích škol a postupné prosazení stejného vzdělání pro muže i ženy. Přibližně od devadesátých

¹²¹ Vojta Náprstek (1826–1894) byl český vlastenec, mecenáš, sběratel bojovník za pokrok, zakladatel organizované turistiky a člen pražského zastupitelstva. Pocházel ze zámožné pražské rodiny, která vlastnila pivovar a dům U Halánků. Aby se vyhnul vězení pro svoji účast v revoluci r.1848 ve Vídni, kde studoval práva, odešel do exilu do USA, v roce 1858 se vrátil zpět do Prahy. Byl stoupencem technické modernizace. Věřil, že celá společnost bude mít prospěch z intelektuálního a kulturního rozvoje žen. Šířil osvětovou činnost, propagoval emancipaci žen. Náprstek byl velkorysý v dobročinném působení.

¹²² LENDEROVÁ, M. – KOPIKOVÁ, B. – BUREŠOVÁ, J. – MAUR, E. (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009, s. 450–451.

¹²³ Americký klub dam vznikl oficiálně roku 1865. Podle stanov bylo hlavním účelem klubu „vzdělávání svých členů a rozšiřování vědomostí ženského pohlaví potřebných, konání dobročinnosti, hledění si mládeže, oslavy vynikajících žen, zábava“. Členství v klubu bylo přístupné dívkám od šestnácti let. Klub vyráběl a sbíral potřebné věci pro chudinu, pro ústavy chudých a nemocných, zřizoval útulky pro opuštěnou mládež, organizoval společenské vycházky, hry a zábavy pro děti. Jeho členkami byly ženy z vlasteneckých středostavovských rodin, mezi členky patřily mimo jiné: Karolína Světlá, Sofie Podlipská, Věnceslava Lužická, Eliška Krásnohorská, Marie Riegrová, Klemeňa Hanušová, Anna Mikschová, Klára Špecigová a další. Více k Americkému klubu dam: SECKÁ, Milena. *Americký klub dam: krůček k ženské vzdělanosti*. Praha: Národní muzeum, 2012, ISBN 978-80-7036-366-9; NEUDORFLOVÁ-LACHMANNOVÁ, M.: *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha 1999, s. 52–66; BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri, 2005, s. 75–97. ISBN 80-7277-241-4.

let ženy začaly usilovat i o občanská a politická práva. Důležitým bodem se stalo především získání volebního práva.¹²⁴ V Evropě se výraznější zrovnoprávnění, které by bylo zakotveno v právních předpisech, vyskytuje do první světové války jen v ojedinělých případech.¹²⁵

3.1 Rozdíl v mužském a ženském vzdělání

Velmi podstatným rozdílem mezi muži a ženami byl po dlouhou dobu přístup ke vzdělání. To se mi jeví jako zásadní bod, na který je v obrazovém humoru sledovaného období explicitně i implicitně poukazováno. Získání možnosti stejného vzdělání jako muži bylo jedním z cílů emancipačních snah žen. K vysokoškolskému vzdělání žen vedla dlouhá a trnitá cesta. Za tímto dílčím vítězstvím bylo mnoho usilovné práce ze strany žen i mužů. Na českém území mohly být na vysokou školu poprvé ženy přijaty až ke konci 19. století. Od počátku se ovšem nejednalo o studium na všech fakultách.

Rozvoj dívčího školství spadá v našich zemích do druhé poloviny 19. století. První institucionální vzdělání dívek však počalo roku 1774 vydáním *Všeobecného školského řádu*. Roku 1775 zákon stanovil, že všude, kde jsou k tomu podmínky, mají být součástí hlavních škol i dívčí školy se zaměřením na základní vzdělání a vyučování ručním pracím.¹²⁶ V dívčím školství se výuka ženských ručních prací jako povinný předmět udržela ještě v letech první republiky.¹²⁷

Se snahou o pozdvižení národa postupně přichází i požadavek na lepší vzdělání ženy. Ne však kvůli ženě samotné, ale zejména proto, aby žena dobře a ve vlasteneckém duchu vychovávala a vzdělávala svoje děti. Podporováno bylo především takové vzdělání, které korespondovalo s rolí matky, manželky, vlastenky a dobré hospodyně. O dívčí vzdělání se v 19. století zajímala převážně soukromá sféra. Od roku 1843 existovala při soukromém vzdělávacím ústavu Budeč, který vedl Karel Slavoj Amerling, i škola dívčí. V roce 1844 byl otevřen vzdělávací ústav pro dívky vedený Bohuslavou Rajskou. Další možnosti vzdělání nabízely soukromé penzionáty či klášterní školy, ty byly však určeny pouze pro dívky z bohatších vrstev. Dívčím se zde však nedostávalo potřebné kvalifikace, nejednalo se o střední školy, výchovný cíl odpovídal dobovému konstruktivnímu femininismu. Vedle těchto soukromých ústavů

¹²⁴ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri, 2005, s.143–145. ISBN 80-7277-241-4.

¹²⁵ Ve Finsku získaly ženy volební právo v roce 1906, v Norsku v roce 1913. ABRAMS, Lynn. *Zrození moderní ženy: Evropa 1789-1918*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005, s. 236. ISBN 80-7325-060-8.

¹²⁶ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri, 2005, s. 9. ISBN 80-7277-241-4.

¹²⁷ LENDEROVÁ, M. – KOPIKOVÁ, B. – BUREŠOVÁ, J. – MAUR, E. (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009, s. 89.

vznikaly od počátku šedesátých let vyšší dívčí školy provozované městy. Ani v těchto školách neměly dívky žádnou odbornou kvalifikaci, některé z nich však našly uplatnění jako učitelky nebo vychovatelky.¹²⁸ O dívčí a ženské vzdělání se podstatnou měrou zasadily i ženské občanské spolky. Jedním z takovýchto předních spolků byly Ženský výrobní spolek¹²⁹ a spolek Vesna.¹³⁰ Již od poloviny šedesátých let byly v omezené míře zakládány dívčí obchodní a průmyslové školy a vyšší průmyslové spolkové školy.

V souvislosti s praktickým vzděláním je důležité zmínit, že téměř ve všech evropských státech převyšovaly co do počtu ženy muže. Ženské vzdělání se i díky demografické situaci v českých zemích stávalo pro společnost čím dál větší nutností. V roce 1866 a letech následujících se vlivem války zvýšil počet vdov a jejich dcer, které nebyly na samostatně výdělečnou činnost připraveny. Podstatným faktorem k méně kritickému nahlížení na dívčí vzdělání byla tedy potřeba ekonomicky zajistit ženy, které neměly z demografických nebo jiných důvodů manžela. Takové ženy byly pro své rodiny ekonomickou přítěží. A právě odborné dívčí školy poskytovaly ženám kvalifikaci, která jim mohla zajistit lepší ekonomické postavení v budoucnosti.

Rozvoj dívčího vzdělání tedy není pouze morální požadavek, ale současně také ekonomická a sociální nutnost. Připomeňme, že většina dívčích škol nebyla financována státem, ale soukromníky. Kvůli omezeným finančním prostředkům a nedostatečnému zájmu vlády nebylo vzdělání na dívčích obchodních školách na stejné úrovni jako na státem dotovaných chlapeckých obchodních akademiích.¹³¹ Od školního roku 1870/1871 začala platit Hasnerova reforma, která je dalším důležitým předělem ve vzdělání. Položila základy ke kvalitnějšímu a delšímu vzdělání nejširších lidových vrstev. Vzdělávací povinnost se zvýšila

¹²⁸ Jmenujme například ústav manželů Svobodových založený po polovině 19. století, nebo ústav Františka a Anny Tesařových, založený roku 1862. Tento ústav byl určen pro dívky šestileté až šestnáctileté.

¹²⁹ Ženský výrobní spolek byl založen roku 1871. Jeho první starostka byla Karolína Světlá. Stanovy Ženského výrobního spolku vypracoval dr. Tomáš Černý. Hlavním cílem bylo „starat se o zdokonalování a rozšíření ženské výroby i jejího odbytu, o zabezpečení materiálního blahobytu, o rozšiřování vzdělání žen na základě vzájemné spolupráce“. Rok po založení spolku byla v Praze otevřena první obchodně-průmyslová škola pro dívky. Obdobné školy byly postupně zakládány i v jiných městech. Spolek zajišťoval i kurzy pro vychovatelky a ošetřovatelky. Více ke spolku BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri, 2005, s. 104–122.

¹³⁰ Spolek Vesna byl založen roku 1870 na Moravě. Jeho práce byla těžší, protože na moravském zemském sněmu si Němci udrželi neoprávněnou většinu, která podporovala více německé školství a rozvoji českého bránila. Zpočátku byla Vesna zaměřená prakticky, ale postupně přibývalo akademických a jazykových vyučovacích hodin. Spolek založil a podporoval šestitřídni lyceum, čtyřtřídni vyšší dívčí školu, dvoutrídni školu obchodní, ústav pro vzdělávání učitelek průmyslových škol, hospodyňské a kuchařské školy, ženskou průmyslovou školu a pořádal různé specializované krátkodobé kurzy a kulturní pořady. Více o spolku Vesna NEUDORFLOVÁ-LACHMANNOVÁ, M.: *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha 1999, s. 77.

¹³¹ MALÍNSKÁ, Jana. *"My byly, jsme a budeme!": české ženské hnutí 1860-1914 a idea českého národa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2013, s. 18–19. ISBN 978-80-7422-219-1.

z dvanácti na čtrnáct let, školy byly zbaveny církevního dohledu. Tato reforma iniciovala vznik obecných a měšťanských škol. Obecné školy se ve větších městech dělily na chlapecké a dívčí; takovéto dělení podle pohlaví skončilo až po polovině 20. století. Hasnerův zákon vedl k založení veřejného dívčího pedagogia končícího maturitou. To vedlo k následnému přijímání učitelek literních předmětů do veřejných škol.¹³²

Do otevření gymnázia Minerva a následně univerzity byly dlouhodobě nejvyššími stupni vzdělání, kterých mohly ženy dosáhnout, učitelské ústavy. Ve druhé polovině osmdesátých let byly zakládány takzvané hospodyňské školy. Tam se měly dívky naučit řádné vedení domácnosti. Tyto tendence byly plně v souladu s tradičním spojením ženy jako dobré hospodyně, pečující o rodinný krb.¹³³ Protikladem k dobré hospodynce postavme gymnazijní studentku Minervy.

Po různých peripetiích¹³⁴ je roku 1890 založeno první dívčí gymnázium Minerva. Jednalo se o první dívčí gymnázium v Rakousko-Uhersku. Představy o vyšším stupni vzdělání měla zakladatelka Minervy Eliška Krásnohorská¹³⁵ již v polovině sedmdesátých let.¹³⁶ Společnost nebyla ale v dané době na takovou změnu připravena. Gymnázium Minerva započalo tradici středního dívčího školství ukončeného maturitou a vytvořilo základní předpoklad pro ženské studium na vysokých školách. O povolení vykonat maturitní zkoušku se muselo žádat. Až ve školním roce 1907/1908 bylo studentkám umožněno skládat maturitní zkoušku na půdě Minervy. Až do počátku vzniku první republiky bylo středoškolské dívčí vzdělání převážně iniciativou soukromého sektoru.¹³⁷ Pozvolna se rozvíjející možnost vzdělávání pro dívky pomalu rozbíjela po staletí zakořeněné předsudky mužů i samotných žen vůči ženskému vzdělání. Dívčí vzdělání bylo pro většinu společnosti v pořádku, pokud nepřesahovalo obzor typicky ženských zaměstnání. Studentky Minervy ale toto nazírání na

¹³² LENDEROVÁ, M. – KOPIKOVÁ, B. – BUREŠOVÁ, J. – MAUR, E. (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009, s. 93–95.

¹³³ MALÍNSKÁ, Jana. *"My byly, jsme a budeme!" : české ženské hnutí 1860-1914 a idea českého národa*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2013, s. 22.

¹³⁴ Většina společnosti nebyla nakloněna k vyššímu dívčímu vzdělání. Srovnej např. vzpomínky Elišky Krásnohorské na dobu, kdy zakládala spolek Minerva a začínalo se veřejně mluvit o plánu založit dívčí gymnázium stejného jména. Viz KRÁSNOHORSKÁ, Eliška, *Boj o vyšší dívčí školu*, Výbor z díla II. Studie, kritiky a paměti, Praha 1956, s. 483–495.

¹³⁵ Eliška Krásnohorská (1847–1926), vlastním jménem Alžběta Pechová, byla významnou postavou českého emancipačního hnutí. Dlouhou dobu redigovala časopis *Ženské listy*, kde se zaobírala především rovnoprávností žen.

¹³⁶ V článku nazvaném *Naše snaha*, který vyšel v časopisu Svoboda v roce 1873, nabízí Eliška Krásnohorská detailně zpracované řešení ženské otázky. Článek je uveřejněn v knize: BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Ženy na stráž!: české feministické myšlení 19. a 20. století*. Praha: Masarykův ústav, 2010, s. 62–76. ISBN 978-80-86495-70-5.

¹³⁷ MALÍNSKÁ, Jana. *"My byly, jsme a budeme!" : české ženské hnutí 1860-1914 a idea českého národa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2013, s. 29.

dívčí vzdělání nesdílely. Dosáhly vzdělání a kvalifikace dříve určené pouze mužům. Absolventky Minervy žily zpravidla osaměle a často se živily jako učitelky, vychovatelky, úřednice. Vzdělanou ženu v dané době většina mužů nechtěla. Nové pořádky byly ve společnosti často zesměšňovány. V případě jevu narušující genderový řád to platí o to více. Není s údivem, že se studentky a absolventky Minervy stávaly terčem posměchu. Několik karikatur na toto téma nalezneme i v humoristických časopisech.

3.2 Genderové role ve společnosti – veřejný muž, soukromá žena?

Vlivem ekonomických a společenských změn nabývalo manželství a rodina v 19. století nové podoby. Společenský život se polarizoval na sféru soukromou a veřejnou. Muž odcházel většinou za prací mimo domov, ženě vykazala společnost místo v domácnosti.¹³⁸ Žena z městské středostavovské vrstvy dlouhého 19. století měla jasně stanovenou roli – byla manželkou, matkou a hospodyní. Rakouský občanský zákoník vyhlášený roku 1811, který se vydal po stopách francouzského zákoníku Code civil, přiřadil ženě z právního hlediska podřízené postavení.¹³⁹ Dívka, později manželka, byla vždy pod mužskou ochranou, lépe řečeno byla muži podřízena. První za ní zodpovídal otec, případně poručník, po svatbě to byl její manžel.¹⁴⁰ Rodina sice platila za doménu ženy – manželka měla rodině a domácnosti věnovat veškerý svůj volný čas, veškeré rozhodování o rodině bylo však v rukou muže, dle zákona byl hlavou rodiny.

Společnost 19. století byla stejně jako v době dnešní diferencovaná. Pro chudé ženy byla placená práce nezbytná, pouze jeden příjem v chudých vrstvách na uživení rodiny nestačil. Práci chudých žen nikdo nezpochyboval ani netematizoval. Měšťanská středostavovská společnost však považovala práci žen z vlastních kruhů z různých důvodů za nevhodnou. Nejčastěji zaznívá, že se žena odcizuje svému povolání matky a manželky. Ideální bylo věnovat se péči o domácnost a starat se o manžela a děti. Práci provdané ženy ze středních vrstev považovalo veřejné mínění za ponižující doklad toho, že muž nedokáže rodinu uživit.

¹³⁸ Těmto změnám dopomohl klasický politický a filosofický liberalismus, vytvořil model, v němž je sociální prostor rozdělen na sféru veřejnou a sféru soukromou. Oddělení veřejné a soukromé sféry zakládá nerovný vztah mezi oběma pohlavími. Tamtéž, s. 311.

¹³⁹ Všeobecný zákoník občanský byl vyhlášen 1. června 1811 patentem č. 946 císaře Františka I., k 1. lednu 1812 vstoupil v účinnost. Platil až do zániku Rakousko-Uherska. Manželství a rodině věnoval 92 z celkového počtu 1502 paragrafů (paragrafy 44-136). Zákoník například nařizuje, že je manžel povinen živit manželku, manželka je na úřadech zastupována manželem, otec rozhoduje o výchově a výživě dětí, manželka je povinna poslouchat manžellovy příkazy, po smrti manžela nemůže být žena jedinou poručnicí dětí.

¹⁴⁰ LENDEROVÁ, M. – KOPIKOVÁ, B. – BUREŠOVÁ, J. – MAUR, E. (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009, s. 46.

Z přechozí kapitoly víme, že vznikaly odborné dívčí školy, které měly dívky připravit na následné zaměstnání. Podstatným faktorem zde byla demografická a ekonomická situace. Čím dál více žen ze středních vrstev začalo vykonávat placenou práci. Výběr povolání byl však v měšťanské společnosti značně omezen, důležité bylo, aby povolání odpovídalo žádoucímu ideálu ženy. Přijatelnými povoláními byly například: učitelka, vychovatelka, chůva a ošetrovatelka. I tato povolání jsou velkým zlomem, přinejmenším proto, že mění obvyklé rodinné uspořádání. Ženy podnikají první krok k osamostatnění a stávají se výdělečně činné. Pokud poměry dovolily, byl v 19. století nástup žen ze středních vrstev do placené práce až poslední možností. Upřednostňovalo se uzavření manželství, založení rodiny a s ní spojená péče o rodinné členy a domácnost.¹⁴¹

Ženy obecně nejčastěji zastávaly nekvalifikované profese malého společenského významu. Převážně se ženám nabízela práce špatně placená, s minimální zodpovědností a spojená zejména se stereotypní činností. Za svou práci byly ženy zpravidla hůře finančně ohodnocené než muži. Ženy byly významnou pracovní silou, nepostradatelnou v zemědělství, tovární a domácí výrobě.¹⁴² Vlivem sílící industrializace přicházelo stále více žen pracovat do továren. Pro muže zde zaměstnané představovala ženská tovární práce konkurenci. Naopak pro podnikatele byla ženská práce nejvýhodnější, protože ženám platili za stejnou práci méně než mužům.

V prvním desetiletí 20. století se ve větším počtu objevují absolventky domácí univerzity. První generace vysokoškoláček se uplatnily především jako lékařky, překladatelky nebo novinářky. I v těchto zaměstnáních s vysokou prestiží však nedosáhly vedoucích pracovních pozic, v porovnání s muži dostávaly zpravidla nižší plat. V humoristických a satirických periodikách dané doby narazíme na převažující názor, že žena vyšším studiem ztrácí svoji ženskost a vzdaluje se rodině.¹⁴³ Velkým zlomem byla paradoxně pro ženskou emancipaci první světová válka. Žena nahradila muže ve všech funkcích, které mu dříve primárně náležely. Jednou z nich bylo i převzetí do té doby typicky mužské práce. Práce, kterou ženy za války vykonávaly, byla však vnímána pouze jako dočasná.

Emancipistky se výrazněji snažily zasadit o smazání rozdílného přístupu k politickým právům až na přelomu století. Požadovaly rovné volební právo pro muže a ženy. V roce 1905

¹⁴¹ BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Nezbytná, osvobozující, pomlouvaná: o ženské práci*. České Budějovice: Nakladatelství a vydavatelství Veduta, 2017, s. 28–29. ISBN 978-80-88030-21-8.

¹⁴² Tamtéž, s. 27–32.

¹⁴³ Tamtéž, s. 39–40.

vznikl i Výbor pro volební právo žen.¹⁴⁴ V roce 1907 bylo přijato všeobecné, rovné a tajné volební právo, ale pouze pro muže. Volební řády do zemských sněmů přijaté v roce 1861 však výslovně ženy z volebního práva nevyklučovaly.¹⁴⁵ Nikdo tou dobou nepočítal s tím, že by žena někdy mohla působit v politice. Tohoto výkladu si byly vědomy aktivistky výboru v čele s Františkou Plamínkovou.¹⁴⁶ V roce 1912 byla v doplňovacích volbách ve volebním obvodu Mladá Boleslav-Nymburk zvolena do českého zemského sněmu za Národní stranu svobodomyšlnou Božena Viková-Kunětická.¹⁴⁷ Místodržitel kníže František Khun ale odmítl výsledek volby respektovat, a tak Viková-Kunětická do sněmu nevstoupila.¹⁴⁸

Od druhé poloviny 19. století do roku 1918 se mužský a ženský svět čím dál více sblíží. Žena se na konci století již může vzdělávat na vysoké škole, práce mimo domov není nazírána jako něco neobvyklého ani ve středostavovských vrstvách. Na přelomu století už se ženy domáhají i politických práv. Pro aktivní a volební právo žen však zatím nenastal ten pravý čas. Z postupných změn týkajících se genderového řádu měli muži obavy. „*Boj za ženskou emancipaci pro muže znamenal vidinu děravých ponožek, studených večerů, nevychovaných dětí. Muži nereagovali tak, že by si osvojili základy štipování, přípravy svičkové pečeně či základy péče o kojence. Jednodušší bylo zlehčit, zesměšnit emancipistiku.*“¹⁴⁹ Stránky humoristických časopisů k tomu poskytovaly ideální pole působnosti.

Vyvrcholením tohoto dlouhodobého procesu zrovnoprávnování žen s muži bylo v českých zemích přijetí nové ústavy v roce 1920. Tato formální rovnoprávnost v zákoně však nepřešla automaticky do praktického života společnosti.¹⁵⁰ Ve vztahu ženy a muže přetrvávají

¹⁴⁴ O volební právo žen se zasadil Ženský klub český, založený v červnu roku 1903. Aby nemohl být pronásledován za překročení stanovami povolené činnosti, vytvořil za předsednictví Františky Plamínkové Výbor pro volební právo žen.

¹⁴⁵ Roku 1908 se tak o přízeň voličů ve volbách do zemského sněmu ucházely tři kandidátky. Karla Machová za sociální demokracii, Božena Zelinková za stranu státoprávní, Marie Tůmová jako nezávislá. Kandidátky sice neuspěly, ale sama jejich účast a hlasy, které obdržely, potvrdily, že zápas žen za rovná politická práva má smysl. Politické strany si byly vědomi, že se zde otvírají nové možnosti. Prostřednictvím politicky aktivních žen mohly posílit vliv na potencionální voliče. LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. Vydání druhé, v Karolinu první, přepracované. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2016. s. 281–282.

¹⁴⁶ Františka Ferdinanda Plamínková (1875–1942) působila v československém i mezinárodním ženském hnutí, na tomto poli byla jednou z nejaktivnějších žen v Československu. Byla političkou za českou stranu socialistickou.

¹⁴⁷ Božena Viková-Kunětická (1862–1934) se narodila v Pardubicích, byla česká nacionalistická politička, spisovatelka s feministickou tendencí. Byla první ženou v české historii, která byla zvolena poslancem. Nikdy se neztotožnila s hlavním proudem tehdejšího ženského emancipačního hnutí, někdy spíše vystupovala proti němu. Politicky aktivní byla v první polovině dvacátých let 20. století.

¹⁴⁸ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. Vydání druhé, v Karolinu první, přepracované. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2016. s. 282.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 283–284.

¹⁵⁰ MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky prý žena nesmí – proč?: vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha: Slon, 2005, s. 11–12.

staleté či dokonce tisícileté stereotypy až do 20. století, daný vztah byl po staletí téměř neměnný, udržovaný v konzervativní podobě. Jana Burešová připomíná, že v protikladu k tomu „proces zrovnoprávnění ženy s mužem, začínající na konci 19. století a pokračující napříč celým 20. stoletím, naopak proběhl velmi rychle – v podstatě jedno století. Tuto skutečnost a tento historický kontext si ne vždy dostatečně uvědomujeme, pokud bychom tento fenomén a jeho vývoj porovnali s jinými fenomény, zejména v kontextu zažitých stereotypů.“¹⁵¹

První republiku je nutné vnímat v souvislosti z předchozím 19. stoletím, na jehož dědictví navazuje. Dlouhé 19. století s jeho nastupujícími modernizačními trendy připravilo půdu pro další směřování ženské emancipace. Navzdory tomu ale stále v obecném povědomí do dnešních dnů určité stereotypy a asociace přetrvávají. Například se starostí o domácnost, která zahrnuje především vaření a úklid, je stále spojována především feminita.

¹⁵¹ SLAVÍČKOVÁ, Pavla. Historické kořeny genderové nerovnosti v podnikání a na pracovním trhu. In: *Ženy-podnikatelky v minulosti a současnosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016, s. 19. ISBN 978-80-7422-508-6.

4 První republika

Celá Evropa prochází po první světové válce výraznou demografickou změnou. Na mírové konferenci byly kromě Československé republiky ustanoveny i další nástupnické státy.¹⁵² Po prvních válečných letech, které se nesly ve jménu poválečné hospodářské krize, začíná Československo prosperovat v hospodářském růstu i v kulturním životě. Toto období druhé poloviny dvacátých let se označuje jako zlatá dvacátá léta. Příhodně toto období popsal Josef Kroutvor. „*Po roce 1925 se hospodářská situace 1. republiky začíná výrazně lepší. Praha si začíná dělat nárok být křižovatkou Evropy. Poválečný pach naftalínu, občanské šetrnosti a společenské chudoby je vyvětrán, nový vzruch naplňuje ulice, kavárny, divadélka i noční podniky. Ohlašuje se moderní doba s novým životním rytmem a stylem.*“¹⁵³

Začátkem třicátých let jsou zlatá dvacátá léta vystřídána hospodářskou krizí, která začala krachem na newyorské burze v roce 1929. Československo bylo touto krizí těžce poznamenáno. Krize nejvíce zasáhla německé pohraničí, které bylo hlavním centrem lehkého zpracovatelského průmyslu. Vlivem rostoucí chudoby docházelo k sociální radikalizaci. Sítil vliv komunistů i extrémních nacionalistů, zejména těch německých. Zhoršovaly se národnostní vztahy na celém území Československa.¹⁵⁴

4.1 Žena ve veřejném prostoru

Ženským veřejným aktivitám se dostávalo podpory od prvního prezidenta Československé republiky T. G. Masaryka.¹⁵⁵ Masaryk byl spoluautorem zásadního dokumentu, Washingtonské deklarace¹⁵⁶ vyhlášené 18. srpna 1918 v Paříži. Její pátý bod byl následující: *ženy budou postaveny politicky, sociálně a kulturně na roveň mužům*. Tento příslib byl později zaručen Československou ústavou z 29. února 1920. V paragrafu 106 je uvedeno:

¹⁵² Polsko, Litva, Lotyšsko, Estonsko, Finsko, Řecko. Dále pak Rakousko, Německo, Maďarsko a Bulharsko. S ideou na vybudování nového státu přišly osoby působící v zahraničním odboji. Předními představiteli zahraničního odboje byli Tomáš Garrigue Masaryk, Edvard Beneš a Milan Rastislav Štefánik. OLIVOVÁ, Věra. *Dějiny první republiky*. Praha: Karolinum, 2000, s. 84.

¹⁵³ KROUTVOR, Josef. *Potíže s dějinami*. Praha: Prostor, 1990, s. 26.

¹⁵⁴ Hlinkova slovenská ľudová strana vystupovala stále více autonomně. Konrad Henlein v roce 1933 založil Sudetoněmeckou vlasteneckou frontu, před volbami v roce 1935 se stala Sudetoněmeckou stranou. Tato strana volby vyhrála. CUHRA Jaroslav – ELLINGER Jiří – GJUREVIČOVÁ Adéla – SMETANA Vít, *České země v evropských dějinách*. Díl čtvrtý. Praha – Litomyšl: Paseka, 2006, s. 358. ISBN 80-7185-791-2.

¹⁵⁵ Svůj podíl na tomto Masarykovu přístupu k ženám měla jeho manželka Charlotta Masaryková. Sám Masaryk její obrovský vliv přiznává. Ženskou otázkou se zabýval ještě dávno před vznikem republiky.

¹⁵⁶ Washingtonská deklarace je základním dokumentem zahraničního odboje nazvaného Prohlášení nezávislosti československého národa. Obsahuje formulaci občanských svobod, vnitřní a zahraniční politiky a státní systém budoucího Československa.

výsady pohlaví, rodu a povolání se neuznávají. Zrovnoprávnění byly tak touto větou nejen ženy, ale všichni občané. Ženám bylo ústavou konečně zaručeno aktivní i pasivní volební právo.

Formálně byli muži a ženy zrovnoprávnění. V rozporu s ústavou ale stály platné zákony, které potvrzovaly tradiční genderové uspořádání vztahů mezi muži a ženami. Jednalo se zejména o otázku rodinného práva. Těmito zákony byla zpochybněna nastolená občanská rovnost.¹⁵⁷ Každodenní životní realita se od teorie v ústavě značně lišila. Jedním z důvodů byly přetrvávající předsudky, které spolu s vyhlášením ústavy logicky nevymizely. Ženy vynakládaly ve dvacátých a třicátých letech mnoho úsilí, aby stanovenou rovnoprávnost uvedly do praxe. Do konce trvání první republiky se však podařilo prosadit pouze několik stanovených požadavků.

4.1.1 Ženské spolky a sdružení

V českém ženském hnutí existovalo několik proudů. Od liberálního, zasazujícího se o úplnou rovnoprávnost, až po katolický proud tradičního konzervativního uvažování. Ženy, které se zasazovaly o rovnoprávnost nejaktivněji, byly sdružené v liberálně orientovaných spolkách a sdruženích. Liberální spolky jsou jinými slovy spolky pokrokové. Důraz kladly na nepolitičnost. Nebyly pod ochranou žádné politické strany. Slučovaly ženy všech politických preferencí, které měly zájem prosazovat rovnoprávnost.¹⁵⁸ Komunistky se práce v liberálně orientovaných spolkách neúčastnily. Organizací, která se zasazovala o přenesení požadavku rovnosti mužů a žen do praxe, byla Ženská národní rada¹⁵⁹ založená roku 1923. Zastřešovala celorepublikově ženské spolky liberálního směru, sídlila v Praze a pobočku pro Moravu a Slezsko měla v Brně. Ženská národní rada měla i svůj časopis *Ženská rada*.¹⁶⁰ Zejména vysokoškolsky vzdělané ženy ovlivnily značně činnost rady. Pod Ženskou národní radu spadalo i Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen. Nejvlivnější liberální ženskou organizací na Moravě

¹⁵⁷ BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Nezbytná, osvobozující, pomlouvaná: o ženské práci*. České Budějovice: Nakladatelství a vydavatelství Veduta, 2017, s. 57. ISBN 978-80-88030-21-8.

¹⁵⁸ Hodně liberálně orientovaných žen, veřejně se angažujících ve prospěch ženských zájmů, bylo členkami politických stran – jejich největší počet byl ve straně národně socialistické, početné zastoupení měly i v národně demokratické straně, pracovaly zde i členky agrární strany a ženy ze sociální demokracie. BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001, s. 41.

¹⁵⁹ Ženská národní rada byla ustanovena jako nepolitický spolek ženských zájmových, odbojových a jiných organizací i jednotlivkyň. V roce 1935 sdružovala 50 místních ženských organizací s počtem 27 000 členek. Více o Ženské národní radě: BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001, s. 59–89.

¹⁶⁰ Časopis byl vydáván od roku 1925 desetkrát ročně na velmi vysoké úrovni. V čele redakční rady stála Františka Plamínková. Obsahuje zprávy o činnosti centrální Ženské národní rady i o činnosti poboček, zprávy o práci Mezinárodní ženské rady. Zveřejňoval nejrůznější ankety, veřejné dopisy, výzvy, pozvánky na pořádané akce a další aktuality.

byla Zemská organizace pokrokových žen moravských.¹⁶¹ Protipólem liberálně orientovaných spolků a sdružení byly katolické ženské organizace. Ženy v těchto organizacích byly daleko více konzervativní, jejich program korespondoval s udržení tradičního konstruktů maskulinity a feminity. Jejich cílem nebylo dosažení plné rovnoprávnosti. Po vzniku Československa začaly být katolické ženy ve své činnosti mnohem aktivnější než dříve. Jejich zvýšená aktivita byla pravděpodobně reakcí na mravně uvolněnou společnost po první světové válce a na nové pořádky, které s příchodem první republiky nastaly.

V roce 1925 vznikla celorepubliková organizace katolických žen – Svaz katolických žen a dívek Republiky československé. Další známější katolickou organizací je Svaz katolických žen a dívek Moravy, Slezska a Hlučínska.¹⁶² Úkoly tohoto svazu jsou obsaženy v jeho stanovách přijatých v roce 1926. „...*bojovat proti občanskému manželství, proti rozluce v manželství, proti nevěrecké škole, proti nevěrecké a křesťanským mravům se přičící literatuře a novinám, proti neřesti a zločinům, které hanobí manželství a mateřství a dělají z něho cestu do pekla. Bojovat proti nevázanosti ve styku obojího pohlaví a dalším jevům tzv. moderního života. Žena katolička nechce být pokládána za ženu „moderní“ neboť „moderní žena je ta, co zahodila víru a mravy křesťanské.*“¹⁶³ Zastávaly tedy v zásadě opačné názory než liberálně orientované ženy. Tyto dva odlišné názorové proudy měly stejný zájem především v oblasti sociální a charitativní. Jinak se však značně lišily. Katolické ženské organizace byly oproti ženským organizacím liberálním více politické. Mnoho katolických spolků spadalo pod politiku Československé strany lidové,¹⁶⁴ byly jejími zájmovými organizacemi.¹⁶⁵

Ženská společenská i politická aktivita se ve všech oblastech veřejného života nebyvale rozšířila. Ženy z pokrokových organizací se snažily ovlivnit i politické záležitosti. „*Vyjadřovaly se k návrhům zákonů, dávaly návrhy vlastní či návrhy na úpravy předkládaných materiálů, navštěvovaly v delegacích zákonodárné sbory a vládní činitele.*“¹⁶⁶ Důležitá byla mimo jiné v meziválečném období mezinárodní spolupráce ženských organizací, a to jak ve sdruženích

¹⁶¹ Zemská organizace pokrokových žen na Moravě byla založena v roce 1910 a u jejího vzniku stála Zdeňka Wiedermannová-Motyčková. Po první světové válce byla organizace obnovena v roce 1924.

¹⁶² Moravský svaz měl více členek než český a měl užší vazbu na Československou stranu lidovou.

¹⁶³ Cit. dle Jana Burešová., s. 46. MZA Brno, f B 26, k. 3301, stanovy.

¹⁶⁴ Československá strana lidová (ČSL) vznikla v letech 1918-1919 spojením českých a moravských katolických stran konzervativního a křesťanskosociálního zaměření. ČSL hájila zájmy katolíků a římskokatolické církve. Strana našla uplatnění ve vládách první republiky, ačkoli vznik ČSR provázely značné protikatolické nálady. KONČELÍK, Jakub, Pavel VEČEŘA a Petr ORSÁG. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha: Portál, 2010, s.46. ISBN 978-80-7367-698-8.

¹⁶⁵ BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001, s. 293.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 290.

a spolicích liberálních, tak i katolických. Nejvíce záslužné práce vykonala na tomto poli Ženská národní rada, ta byla začleněna do několika mezinárodních organizací.¹⁶⁷

4.1.2 Politické působení žen

S novou ústavou přicházejí do politiky ženy. Počet žen působících v politice byl v období první republiky zanedbatelný. V roce 1929 vstoupilo do funkcí poslankyň a senátorek 14 žen, což byla 3 % z celkového počtu osob Národního shromáždění.¹⁶⁸ Všechny proudy ženského hnutí, kromě proudu katolického, se vstupem žen do politiky souhlasily. Ženy politicky činné hájily v politice především ženské zájmy a požadavky.

Různorodé ideologické a národnostní smýšlení ale zabraňovalo intenzivnější nadstranické spolupráci poslankyň a senátorek. Napříč politickým ženským spektrem panovala shoda v paradigmatu mateřství jako nejdůležitější ženské role. Politicky bez rozdílu politické příslušnosti přijaly odpovědnost za ženskou reprodukci, tu promítaly do návrhů zákonů směřujících ke zlepšení péče o matky a děti. Do společného centra zájmu spadal boj proti alkoholismu a prostituci.¹⁶⁹ Ženy se už v Revolučním národním shromáždění¹⁷⁰ nejvíce ucházely o místa ve výborech, pod které spadala ženská témata. Jednalo se o výbor sociálně politický, zdravotní a zásobovací. Činnost parlamentních političek byla po celé meziválečné období spojena s genderově specifickými požadavky.¹⁷¹

Československo bylo jedním z prvních států, který přijal zákon o osmihodinové pracovní době. Tento zákon obsahoval několik genderových ustanovení.¹⁷² Dělnice byly největší skupinou pracujících žen. Svůj čas dělily na placenou práci v továrnách a neplacenou

¹⁶⁷ Členství měla v Mezinárodní ženské radě, v Mezinárodní alianci pro volební právo žen a rovná občanská práva, v Malé ženské dohodě, v Radě otevřených dveří a v Mezinárodní federaci výdělečně činných žen. Důležitost mezinárodní ženské spolupráce ocenil ve svém vystoupení v zahraničním výboru senátu v roce 1934 i ministr zahraničí Edvard Beneš. BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001, s. 89–90.

¹⁶⁸ Ženští poslanci a senátoři po volbách 29. 10. 1929. In: *Ženská rada* 5, 1929, č. 9. s. 124.

¹⁶⁹ MUSILOVÁ, Dana. *Z ženského pohledu: poslankyň a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918-1939*. České Budějovice 2007, s. 52. ISBN 978-80-86829-31-9.

¹⁷⁰ Revoluční národní shromáždění byl nejvyšší zastupitelský a zákonodárný orgán v době vzniku Československa v letech 1918-1920. Pouze osm žen se do Revolučního národního shromáždění dostalo. V následujícím rozmístění: Československá sociálně demokratická strana dělnická (2), Česká strana socialistická (2), Česká státoprávní demokracie (1), Česká agrární strana (2), a Klub slovenských poslanců (1). Vedení RNS tvořili výhradně muži.

¹⁷¹ MUSILOVÁ, Dana. *Z ženského pohledu: poslankyň a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918-1939*. České Budějovice 2007, s. 122. ISBN 978-80-86829-31-9.

¹⁷² Ženy zaměstnané v továrnách pracovaly v sobotu do 14 hodin, z důvodu toho, aby měly dostatek času na vykonání domácích prací. Dále ženy nesměly pracovat v noci a v podzemí. Poprvé byla upravena pracovní doba a odpočinek domácího služebnictva a deputátníků. V kategorii domácího služebnictva pracovaly převážně ženy. MUSILOVÁ, Dana. *Z ženského pohledu: poslankyň a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918-1939*. České Budějovice 2007, s. 54. ISBN 978-80-86829-31-9.

práci v domácnosti. Paradigma dvojího zatížení vychází tedy v největší míře ze zkušenosti dělnických žen. V roce 1919 došlo k pozitivnímu kroku z hlediska zrovnoprávnování učitelů a učitelek. Byl zrušen celibát učitelek. Tím ještě vzrostl počet žen, před kterými se objevil problém dvojího zatížení. Žádná senátorka ani poslankyně nedokázala plně překročit dobové paradigma, které spojovalo ženu s vedením domácnosti a výchovou dětí. Nikdo nevzal v potaz tezi, že by se na péči o domácnost mohl podílet i muž.¹⁷³

Z žen byly v Revolučním národním shromáždění při podávání návrhů, dotazů a při práci ve výborech a v plénu nejaktivnější Louisa Landová-Štychová¹⁷⁴ a Františka Zemínová.¹⁷⁵ Posledně jmenovaná vynakládala mnoho úsilí k řešení problematiky prostituce. Cílem bylo, aby byla dosavadní reglementace¹⁷⁶ nahrazená abolicí.¹⁷⁷ Abolice byla po několika letech diskusí přijata zákonem č. 241/1922 Sb. z. a n.

Z genderového hlediska řešil meziválečný parlament po celou dobu své existence dvě zásadní témata: reformu rodinného práva a trestnost interrupce.¹⁷⁸ Úprava rodinného práva byla převzata z rakouského občanského zákoníku z roku 1811. Manželské a rodinné právo upravovaly paragrafy 44-186. Což znamenalo, že muž byl i nadále hlavou rodiny, žena měla plnit manželova nařízení, pomáhat mu v hospodářství a v obydlí. On jí byl na druhou stranu povinný poskytnout přiměřenou stravu a oděv. Matka i nadále neměla žádná práva, ačkoliv na ní připadala veškerá péče o děti a o jejich výchovu. Paragraf 155 zakotvoval nerovnoprávnost dětí narozených mimo manželství.¹⁷⁹ Roku 1919 dochází k reformě manželského práva, byl přijat zákon č.320/1919 Sb. z. a n., o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a překážkách manželství. Zákon však nebyl z pozic žen vůbec promyšlen do důsledku. Při rozluce neměla spousta žen vlastní příjem. Většina vdaných žen byla po ekonomické stránce závislá na manželovi. U větších dětí ztrácela žena i vliv na jejich výchovu. V převážné většině podávali

¹⁷³ Tamtéž, s. 80.

¹⁷⁴ Louisa Landová-Štychová (1885–1969) v roce 1919 připravila návrh, jímž doporučovala zavedení sexuální výchovy na vyšších stupních škol. Tím značně předběhla dobu. Návrh byl však zamítnut s tím, že sexuální výchova je záležitostí rodiny, nikoliv školy.

¹⁷⁵ Františka Zemínová (1882–1962) byla jednou z nejaktivnějších političek meziválečného Československa. Zároveň dosáhla i nejvyššího postu, byla místopředsedkyní poslaneckého klubu národně socialistické strany. V období druhé republiky vstoupila do klubu poslanců Národní jednoty. Za okupace se účastnila protifašistického odboje.

¹⁷⁶ Reglementace je prostituce nikoli zákonná, ale správními autoritami trpěná, je pod policejní a zdravotní kontrolou. Prostitutky jsou policejně registrovány, vybaveny zdravotními kartami nebo knížkami, do nichž se zapisují osobní údaje a především pravidelné lékařské prohlídky. Pro prostituci byly vyhrazeny jednotlivé městské čtvrti či části. LENDEROVÁ, Milena. *Chytila patrola, aneb, Prostituce za Rakouska i republiky*. Praha: Karolinum, 2002, s. 29–30. ISBN 80-246-0379-9.

¹⁷⁷ Reakcí na reglementaci je abolicie. Abolicionisté viděli v reglementaci jakousi státní podporu prostituce Ruši se veřejné domy a veškerá dosavadní reglementační opatření.

¹⁷⁸ MUSILOVÁ, Dana. *Z ženského pohledu: poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918-1939*. České Budějovice 2007, s. 123. ISBN 978-80-86829-31-9.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 69.

návrh na rozvod nebo rozluky mužů. Františka Plamínková prosazovala alimentační povinnost. Bohužel byla její usilovná práce bez většího úspěchu.¹⁸⁰ Stávající úprava rodinného práva platila až do roku 1949. Stejný osud potkal i snahu o ukončení trestnosti interrupce.¹⁸¹ Betty Karpíšková, poslankyně za sociální demokracii, nejvíce přispěla k veřejné diskuzi na toto téma. Nejdůrazněji se proti liberalizaci interrupcí zasazoval politik a filozof Emanuel Rádl. Upozorňoval na povinnost matky starat se a obětovat se pro své dítě.¹⁸² Přes obrovskou snahu se nepodařilo prosadit ani reformu rodinného práva, ani změnu v názoru na trestnost interrupce. Tato skutečnost korespondovala s konzervativním postojem veřejného mínění, které nebylo nakloněno větším změnám.¹⁸³

4.1.3 Vysokoškolské vzdělání a budoucí uplatnění

Od roku 1897 mohly ženy konečně studovat na státní univerzitě. První zpřístupněnou fakultou byla fakulta filozofická.¹⁸⁴ Její náplň výuky byla dle tehdejších norem pro ženy nejvíce přijatelná. Představám o feminitě se humanitně zaměřené vzdělání nijak výrazněji nevzdalovalo. V období první světové války bylo nuceno odejít z vysoké školy mnoho vysokoškolských studentů. Ve školním roce 1916/1917 studovalo již na filozofické fakultě více žen než mužů. Od roku 1900 mohly ženy studovat i na fakultě lékařské. Roku 1918 byl ženám umožněn přístup na fakultu právnickou. České učení technické¹⁸⁵ přijalo první dívky až v roce 1922.¹⁸⁶ Do konce dvacátých let 20. století absolvoval vysokou školu početnější kruh žen než kdy dříve. Mnoho z nich toužilo především po profesní kariéře, práce v ženských spolcích už nebyla v centru jejich zájmu, jak tomu bylo dříve u generace prvních vysokoškolaček. Tento lhostejný přístup k veřejnému životu byl kritizován starší generací aktivistek ženských

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 70–71.

¹⁸¹ Odstranění trestnosti interrupcí prosazovaly pouze sociální demokratky a komunistky a některé národní socialistky.

¹⁸² BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Ženy na stráž!: české feministické myšlení 19. a 20. století*. Praha: Masarykův ústav, 2010, s. 291–293. ISBN 978-80-86495-70-5.

¹⁸³ MUSILOVÁ, Dana. *Z ženského pohledu: poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918-1939*. České Budějovice 2007, s. 123. ISBN 978-80-86829-31-9.

¹⁸⁴ První petice bojující za ženské univerzitní vzdělání vznikla na popud spolku Minerva. Petici z roku 1890 podepsalo skoro pět tisíc osob, spolek žádal říšskou radu, aby umožnila ženám studovat alespoň na filozofické fakultě pražské univerzity. Petice upozornila na skutečnost, že všechny vyspělé evropské země už ženám univerzitní vzdělání umožnily, pouze Rakousko a Německo ne.

¹⁸⁵ Počet dívek přijímaných na vysoké technické školy byl omezen, přijímány byly s velkou nedůvěrou. Technické obory zaměřené na rozum a racionalitu souzněly převážně s konstruktem maskulinity. Feminita byla spojena s emocionálností, péčí o druhé a byla technickým věcem v očích společnosti vzdálená. SMRŽOVÁ, A. Kam po maturitě. In: *Eva* 8, 1936, č. 15. s. 7.

¹⁸⁶ LENDEROVÁ, M. – KOPIKOVÁ, B. – BUREŠOVÁ, J. – MAUR, E. (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009, s. 442–443.

spolků.¹⁸⁷ Přicházející změny v genderovém řádu muži obecně nevívali s nadšením, jak uvádí Dana Musilová: „*Ženy v intelektuálních povoláních představovaly pro muže stejně nevítanou konkurenci jako o půl století dříve v manuálních profesích.*“¹⁸⁸ Zejména pro absolventky právnických fakult bylo složitější nalézt odpovídající uplatnění. Absolventky práv neměly podporu ani u veřejnosti. Genderové stereotypy byly ve společnosti zakořeněny opravdu hluboko, k jejich eliminování či odstranění nestačilo jen deklarování rovnoprávnosti mužů a žen. Málokdo si uměl zpočátku představit ženu jako advokátku, notářku či soudkyni. Uplatnění právniček ve veřejné správě podporovala Ženská národní rada, Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen, poslankyně, senátorky i samotný prezident T. G. Masaryk.¹⁸⁹ Velká část právniček se zaměřila na advokacii, kde se ženy nemusely spoléhat na žádného zaměstnavatele. V roce 1928 víme o první advokátce. Zvláště státní úřady braly na vyšší místa především muže.¹⁹⁰ Až do roku 1925 se nestala žádná z žen čekatelkou notářského povolání. Až v roce 1930 mohlo být jedenatřicet z nich zařazeno mezi první čekatelky na povolání soudce.¹⁹¹

Problematikou ženských povolání se zabývaly i ženské časopisy. V časopise *Eva*¹⁹² z roku 1936 jsou vyjmenovaná povolání, na které se mohou dívky po maturitě na vysoké školy připravovat, mohou působit jako středoškolské profesorky, pracovnice vědeckých ústavů, lékařky, advokátky, soudkyně, notářky, právničky v konceptní veřejné, soukromé i zahraniční službě, jako zemědělské inženýrky, komerční inženýrky, konzulární úřednice, na vyslanectvích, inženýrky chemie v podnicích a továrnách, inženýrky architektury, projektantky, podnikatelky, pracovnice v pojišťovnictví a léčebných fondech, malířky, sochařky atd.¹⁹³

Postavení hospodyně však ani rozvojem ženského vzdělání a lepšími možnostmi pracovního uplatnění žen neutrpělo. Stále se těšilo značnému uznání. V roce 1930 se hospodyně

¹⁸⁷ BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Ženy na stráž!: české feministické myšlení 19. a 20. století*. Praha: Masarykův ústav, 2010, s. 266. ISBN 978-80-86495-70-5.

¹⁸⁸ MUSILOVÁ, Dana. *Z ženského pohledu: poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918-1939*. České Budějovice 2007, s. 67. ISBN 978-80-86829-31-9.

¹⁸⁹ BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Nezbytná, osvobozující, pomlouvaná: o ženské práci*. České Budějovice: Nakladatelství a vydavatelství Veduta, 2017, s. 192–193. ISBN 978-80-88030-21-8.

¹⁹⁰ Úspěchy ženské práce. In: *Ženská rada* roč. 4, č. 8, 1928, s. 133.

¹⁹¹ MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky prý žena nesmí - proč?: vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha: Slon, 2005, s. 125.

¹⁹² Časopis *Eva* vycházel od roku 1928 do roku 1943. Byl to velmi dobře vedený časopis s pestrým programovým spektrem, který se věnoval nejenom módě, vaření výchově dětí čili tradičním ženským tématům, ale i politice a umění. Přinášel recenze divadelních představení.

¹⁹³ SMRŽOVÁ, A. Kam po maturitě. In: *Eva* roč. 8, č. 15, 1936, s. 7.

sdužily do Ústředí československých hospodyň. Cílem bylo pěstovat mravní poslání ženy v rodině spolu s technickou přípravou, kterou moderní domácnost vyžaduje.¹⁹⁴

4.2 Kultura a společnost

Takto vystihl historik umění Josef Kroutvor společenskou situaci: „*1. republika osvobodila společenský život, dala volný průběh zábavě. To je zásadní strukturální změna ve společenském vědomí, změna psychická i sociální. Konečně není už třeba jen stále něco předstírat, maskovat se bezvýznamnou formou spolčování bez politických záměrů. Občanská práva jsou zajištěna, lidé se mohou jen bavit.*“¹⁹⁵ Ke kulturnímu životu náleží kromě zábavy a společenského života také umělecká sféra. V období první republiky se zrodily nové umělecké směry, které byly vázány na umělecký ruch západní Evropy. Především mladá generace umělců měla potřebu vymezit se vůči předválečnému období. Nová inspirace přicházela ze všech možných koutů světa. Nejvíce však ze západní Evropy a USA. Díky rozvoji moderních technologií vzniklo nové médium – rozhlas.¹⁹⁶ Později se zrodil i zvukový film. Tisk si však v konkurenci nových médií držel i nadále své místo na slunci.

Na velmi vysoké úrovni byla česká meziválečná literatura. Válka byla radikální změnou ve společnosti, a tak není divu, že se s válkou mělo potřebovat mnoho umělců a literátů. Kniha Jaroslava Haška *Osudy dobrého vojáka Švejka* je jedním z předních meziválečných literárních děl s tematikou války. Na poli literárním nelze opomenout Karla Čapka, který byl nejen spisovatelem, ale i novinářem. Jemu vděčíme za mnoho významných děl. Mimořádně cennou knihou, která dává blíže nahlédnout do života a myšlenek prvního československého prezidenta, je kniha *Hovory s T. G. Masarykem*.¹⁹⁷ Dále jmenujme například Karla Poláčka, Vladislava Vančuru a Eduarda Basse, z autorů píšících převážně poezii uveďme Vladimíra Holana, František Halase a Jaroslava Seiferta. Vynechat nelze levicovou avantgardu. Ta byla sdužena v uměleckém svazu Devětsil.¹⁹⁸ Zde vznikl nový umělecký směr poetismus.¹⁹⁹ Jedná

¹⁹⁴ UCHALOVÁ, E.: *Česká móda 1918-1939: elegance první republiky*. Praha 1996, s. 12. ISBN 80-7033-424-X.

¹⁹⁵ KROUTVOR, Josef. *Potíže s dějinami*. Praha: Prostor, 1990, s. 17.

¹⁹⁶ Rozhlas začal v Československu vysílat v roce 1923. Koncem roku 1923 vlastnilo koncesi 47 lidí, v září roku 1938 už jich bylo více než milion. Rozhlas byl fenoménem, šířilo se jím nejen zpravodajství ale i zábava.

¹⁹⁷ První část Hovorů byla otištěna už v roce 1928, druhá 1931, třetí 1935. První poznámky pocházejí z roku 1926. Kniha je stopou asi devítiletého rozhovoru.

¹⁹⁸ Umělecký svaz, později Svaz moderní kultury, sdužení revolučně orientovaných mladých umělců, založené roku 1920 v Praze a roku 1923 v Brně a působící po celá dvacátá léta. Působil zde Vladislav Vančura, Vítězslav Nezval, Josef Seifert, Adolf Hoffmeister a mnozí další. Devětsil zastával nejprve program proletářského umění, později od roku 1924 razí nový umělecký směr poetismus.

¹⁹⁹ Poetismus označil jeden z jeho teoretiků Karel Teige jako „umění žít a užívat“. Byla to v jádře poezie okamžiku, soustředující se na smyslové okouzlení. S úmyslným odstupem od hlubšího zkoumání světa chtěl poetismus vštěpovat životní optimismus, zábavné veselí, radost ze hry.

se o jediný specificky český směr. Z výtvarné scény jmenujme Jana Zrzavého, Josefa Čapka, na tehdejší dobu kontroverzní umělkyni Toyen.²⁰⁰

Další důležitou kulturní oblastí je divadlo. Oblíbená byla tradiční divadla jako Národní divadlo²⁰¹ či Divadlo na Vinohradech. Vzniká však řada dalších menších divadel. Významné bylo avantgardní Osvobozené divadlo²⁰² nebo divadlo Emila Františka Buriana – D34.²⁰³ U obou divadel byl přítomný otevřenější kritický pohled na společnost. Do divadla už se nechodilo převážně z vlasteneckých důvodů, spíše šlo o společenskou záležitost. Za první republiky byla oblíbená i návštěva kabaretů. Nejznámějším kabaretem byla pražská Červená sedma, dále pak Rokoko, Lucerna a Adrie. Dalšími zábavními podniky byly Montmartre, Alhambra, Hvězda, Chapeau Rouge a další.

Přesuňme se na pole hudby. Poslouchal se Antonín Dvořák, Bedřich Smetana, Leoš Janáček, Bohuslav Martinů a Vítězslav Novák. Významné místo si udržela Česká filharmonie. Z moderní hudby byli oblíbení Jaroslav Ježek,²⁰⁴ Karel Hašler,²⁰⁵ nebo třeba všestranně nadaný Rudolf Antonín Dvorský.²⁰⁶ O populární hudbu byl velký zájem, oblíbeným se stal především jazz, přenesený z Ameriky. Jazz byl nerozlučně spjat s tancem, tančily se tance shimmy, foxtrot, charleston a další. Lidé se chtěli po těžkém období války bavit, mravy byly po válce uvolněnější. „*Večerní město otevíralo denně své tančírny a bary, do nichž se vedraly jako senzace apačské tance. Tanečnice protrhly průsvitnou clonu morálky a začaly toho mít den ze*

²⁰⁰ Toyen (1902–1980) byla česká malířka, významná osobnost umělecké avantgardy. Spolu s Jindřichem Štýrským založili skupinu surrealistů v ČSR. Vysoké umění, včetně malířství bylo téměř výhradně doménou mužů. Toyen byla jedinou plně respektovanou členkou předválečné české avantgardy. Více o Toyen PACHMANOVÁ, Martina. *Neznámá území českého moderního umění: pod lupou genderu*. Praha: Argo, 2004. s.183-250. ISBN 80-7203-613-0.

²⁰¹ Počátkem třicátých let se začínají v Národním divadle více objevovat sentimentální a konverzační komedie. Velké oblibě se těšily i veselohry. Vrcholem protifašistického odporu byly inscenace her *Matka* a *Bílá nemoc*.

²⁰² Osvobozené divadlo je spjato s Jiřím Voskovcem a Janem Werichem. Měli blízko k poetismu a dadaismu. Jejich humor byl intelektuální, známí jsou pro svojí slovní a situační komiku. Pod vlivem mezinárodní i domácí situace se začali více orientovat na politickou satiru. Ta je příznačná u her *Osel a stín* (1933), *Kat a blázen* (1934), *Balada z hadrů* (1935), *Rub a líc* (1936), *Těžká Barbora* (1937), *Pěst na oko* (1938).

²⁰³ D34 bylo levicově orientované divadlo založené roku 1933. Všechny složky od hereckého projevu přes hudbu a tanec až po výtvarné řešení scény tvořily působivou jednotu. Levicové zaměření Buriana nebylo po vůli nacistům. Roku 1941 byl Burian poslán do koncentračního tábora.

²⁰⁴ Jaroslav Ježek (1906–1942) byl český hudební skladatel, dramaturg, klavírista. Byl autorem taneční, divadelní i filmové hudby, ale i vážné hudby. Hudební inspiraci nacházel především v jazzu. Propojil jazz s vážnou hudbou.

²⁰⁵ Karel Hašler (1879–1941) byl muž mnoha talentů, byl skladatel, textař, písničkář, zpěvák, scenárista, herec, úspěšně účinkoval v kabaretu i Národním divadle. Je autorem dodnes známých písní (*Ta naše písnička česká, Po starých zámeckých schodech, Na Pankráci*). Jeho parodie na nacisty a protektorát vedly k jeho zatčení v roce 1941 nacisty. Zemřel v koncentračním táboře Mauthausen v roce 1941.

²⁰⁶ Rudolf Antonín Dvorský (1899–1966) český hudební skladatel, klavírista, zpěvák, herec a nakladatel. V jeho repertoáru najdeme lidové písně, tango, swing i jazz. Založil a vedl v letech 1925-1929 jazzový kvartet Melody Makers. Mezi jeho písničkami jmenujme například *Sladce mě líbej, Sám s děvčetem* a *V dešti*.

dne méně na sobě.“²⁰⁷ Takto popsala své vzpomínky na dvacátá léta herečka a spisovatelka Olga Scheinpflugová. Profesionální i amatérské tanečnice²⁰⁸ odkrývaly ze svého těla více než bylo do té doby obvyklé. Hudba byla ukrytá v gramofonových deskách. Později mohli lidé poslouchat hudbu v rozhlase a poté i v ozvučených a zvukových filmech. Bylo zvykem, že se ve většině zvukových filmů oné doby zpívalo. Především Rudolf Antoní Dvorský byl garantem populární hudby, která se hojně hrála ve filmech.²⁰⁹

Na vzestupu byla v období první republiky filmová produkce. Film byl přístupný širokému publiku a stal se masovou zábavou. Ze začátku byly filmy němé a ozvučené. V třicátých letech už se v Československu natáčeli filmy zvukové. Právě zvukové filmy ještě více rozšířily řady filmových diváků. V roce 1930 měla první republika 148 zvukových kin, v roce 1938 už jich bylo 1268.²¹⁰ Světově známým se stal film *Extáze*²¹¹ od Gustava Machatého.²¹² K významným filmovým osobnostem dané doby patřili režisér Karel Lamač²¹³ a Martin Frič.²¹⁴ Z herců především Vlasta Burian, Hugo Haas, Oldřich Nový, Jaroslav Marvan. Z hereček Adina Mandlová, Lída Baarová, Nataša Gollová a další. Především filmoví umělci a umělkyně se byly obdivovanými idoly doby. Byly vzorem pro širší veřejnost. Lidé se inspirovali oděvní módou a účesy, které vidí ve filmech na konkrétních filmových hvězdách. „*Stala se heslem módy a udavatelkou zevnějšku paniček, nechávaly si podle ní růst kadeře, nebo se odhodlaly k mikádu, když se v něm objevila v nové roli.*“²¹⁵ Takto hodnotila vliv herečky Anduly Sedláčkové na ostatní ženy Olga Scheinpflugová.

Významné postavení zaujímal v první republice fotografie. Využitá byla pro zachycení vzpomínek, stejně tak jako pro možnost uměleckého vyjádření. Život a svět kolem přibližuje fotografie především v novinách a časopisech, kde nachází své nezastupitelné místo.

²⁰⁷ SCHEINPFLUGOVÁ, Olga. *Byla jsem na světě*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1994, s. 155. ISBN 80-204-0421-X.

²⁰⁸ Jednou z nejslavnějších tanečnic, která zavítala i do Československa byla Josephine Baker. Stala se hvězdou pařížského nočního života. Vystoupila i v Lucerně. Po jejím vzoru začalo být opálené tělo u žen nejen v Československu stále více populární.

²⁰⁹ KLÍMEK, Antonín. *Vítejte v první republice*. Praha: Havran, 2003. s. 243.

²¹⁰ HAVELKA, Jiří. *Kronika našeho filmu: 1898-1965*. Praha: Filmový ústav, 1967, s. 253.

²¹¹ Film *Extáze* byl uznávaným filmem i v zahraničí. Na tu dobu se v něm objevily celkem odvážné scény, kde byla herečka Hedwiga Kieslerová nahá. Film byl prodán do třiceti zemí a ve čtyřech státech včetně USA a Velké Británie byl film zakázán, v dalších cenzurován.

²¹² Gustav Machatý (1901–1963) byl český filmový režisér. Natočil například film *Erotikon* (1929), *Načeradec král kibiců* (1932) a další.

²¹³ Karel Lamač (1897–1952) zakladatelská osobnost moderní české kinematografie. Natočil mnoho úspěšných filmů. Mezi jeho významné filmy řadíme C. a k. polní maršálek (1930), dále například *Nezlobte dědečka* (1934), *Ducháček to zařídí* (1938) a další.

²¹⁴ Martin Frič (1902–1968) byl jedním z našich nejlepších filmových režisérů. Jeho prvním samostatným režisérským počinem byl film *Dobryj voják Švejk* (1931) v čele se Sašou Rašilovem. Poté natočil nespočet úspěšných filmů: *Anton Špelec Ostrostřelec* (1932), *Hej-rup* (1934), *Mravnost nade vše* (1937) a mnohé další.

²¹⁵ SCHEINPFLUGOVÁ, Olga. *Byla jsem na světě*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1994, s. 188. ISBN 80-204-0421-X.

Uznávaným fotografem byl František Drtikol.²¹⁶ Tvořil umělecké fotografie i fotografie pro reklamu. Ohromným rozvojem prošla především automobilová a letecká doprava. V období první republiky pokračovalo stěhování obyvatel z vesnic do měst. Motivací mohla být kromě pracovních příležitostí i odlišná kvalita městského života. Volný čas se stával přístupný pro stále širší vrstvy obyvatelstva. V trávení volného času zaujímaly čím dál důležitější místo sport a cvičení. Typické se stává především pro vyšší a střední vrstvy lyžování a hraní tenisu. Pro širší vrstvu obyvatel je přístupnější plavání, fotbal a bruslení. Popularitu si získala ve větším měřítku turistika. Důležitým tělovýchovným sdružením s nejstarší tradicí byl v Československu Sokol,²¹⁷ jehož význam a vliv přesahoval i do jiných oblastí. Sokolové se účastnili národních slavností. V Československé republice se sokolskému hnutí dostalo největšího rozmachu. Sokoly byly i oba prezidenti T. G. Masaryk a Edvard Beneš. Na konci roku 1928 měl Sokol přibližně 630 tisíc členů.²¹⁸

Život první republiky byl bohatý, různorodý a pestrý. Zde jsem velmi stručně nastínila klima první republiky. Vůbec jsem se nezminila v této kapitole o módě, ačkoli byla také důležitou součástí kultury. O tomto tématu bude pojednáno v následující kapitole. Móda bude nahlížena prostřednictvím obrazového humoru objevujícího se ve vybraných humoristických periodikách.

²¹⁶ František Drtikol (1883–1961) český fotograf tvořící v letech 1901 až 1935. Slavné jsou především jeho akty. Jeh řazen mezi nejúspěšnější české fotografy. Ani on se nevyhnul módní fotografii spolupracoval s časopisem *Elegantní svět*. Fotografoval ženy z vyšší společnosti, měl velmi osobitý styl, který se vymykal běžné konvenci.

²¹⁷ Sokol vznikl z iniciativy Miroslava Tyrše a Jindřicha Fügnera. Vznikl roku 1862 pod názvem *Tělocvičná jednota pražská*, přejmenován byl roku 1864 na *Sokol Pražský*, roku 1862 vzniklo osm mimopražských jednot. Roku 1869 byl ustaven i tělovýchovný spolek žen. Za první světové války vstoupilo mnoho příslušníků Sokola do legií.

²¹⁸ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky: (1918-1938)* 1. díl. Praha: Libri, 2003, s. 533–534.

5 Konstrukt maskulinity a feminity v obrazovém humoru humoristických časopisů meziválečného Československa

Jsem si vědomá, že konstruktu feminity je v této práci věnováno více prostoru než konstrukt maskulinity. Je to především z toho důvodu, že je na ženu a její vlastnosti mířeno častěji. Můžeme říci, že ženě bylo přisouzeno více charakterových vlastností, které jsou v obrazovém humoru primárně vyzdvihovány. U mužů je jich méně a leckdy nejsou ve vtipu zásadní, ale vyzdvihneme je až sekundárně. Mnohokrát jsou v kontrastu s vlastnostmi ženy.

Pojímání feminity a maskulinity není v obrazovém humoru vždy odděleno, muž a žena vystupují často současně. Pokud se míří například na určitou ženskou vlastnost, je muž často kontrastním prvkem, který danou ženskou vlastnost svojí přítomností ještě více zvýrazní a postaví do protikladu a naopak. Na to poukazuje následující příklad: „– *Pro pána, to je zavazadel. Pro koho to je? – Tuhle ta kabelka je pro mne, jedu na měsíc do Paříže a to ostatní je pro ženu; jede na čtrnáct dní do Poděbrad.*“²¹⁹ Na obrázku je spousta zavazadel, která patří ženě. Žena stojí, v ruce drží několik klobouků a tváří se ustaraně. S přípravou jí pomáhá služebná. Muž se směje a sedí, nad ním stojí jeho přítel. Zde je poukázáno na rozdíl mezi mužskou a ženskou mentalitou. Přítomnost muže ještě více zdůrazní vysmívané vlastnosti ženy a naopak. V protikladu jednoho zavazadla muže je několik zavazadel ženy. Stejně tak působí ustaraná žena vedle vysmátého muže ještě ustaranějším dojmem. Viz příloha č. 35. Práce s protiklady v nejširším slova smyslu je jednou ze základních technik obrazového humoru.

Často je přítomna žena i muž s tím, že důležitější, než jejich gender je v konkrétním příspěvku například sociální postavení či jiná kategorie, která je v danou chvíli pro vtíp více určující. Běžné je zobrazení muže a ženy, kdy mají oba aktéři stejné charakterové rysy a pointa vtipu není mířena na genderové stereotypy. „*Ferez, jdi do salonu, jsou tam nějací lidi skrz to chcíplý maso. Ale dej si na ně pozor, mají náký moc podezřele poctivý ksichty...*“²²⁰ Zde je poukazováno na nečestnost a nepoctivost bohatého manželského páru. Viz příloha č. 32. Z kontextu vytušíme, že se pravděpodobně jedná o válečné zbohatlíky. V mnoha jiných příspěvcích figuruje slovní spojení typu váleční zbohatlíci, válečný zbohatlík či válečná zbohatlice. Na této kategorii osob se dá názorně ukázat, že pro vyznění řady příspěvků je důležité především sociální postavení. Oba aktéři jsou vyobrazeni jako obézní. Právě obezita je s bohatšími vrstvami spojována. Význam a pointa tohoto konkrétního příspěvku nemíří primárně na gender osob. V souvislosti se znalostí více obrázků, kde figuruje manželský pár,

²¹⁹ *Humoristické listy*, roč. 69, č. 25, 1926, titulní strana.

²²⁰ *Kopřivy*, roč. 19, č. 50, 1926, bez paginace.

se ale dají sekundárně vyvodit určité genderové stereotypy. Například jsem při celkové analýze příspěvků zaznamenala, že při zobrazení dvojice muže a ženy je muž tím, který častěji sedí a čte noviny, žena naopak častěji stojí a při čtení novin je vyobrazena minimálně. I ve dvou výše zmiňovaných citacích z humoristických časopisů muži seděli a ženy stály. Jmenovaný Ferenz četl také noviny. Takto se dá sledovat gender, i když cílem daných příspěvků vůbec nemusí být poukázání na charakterové vlastnosti či rozdíly mezi mužem a ženou. Tato diplomová práce se však převážně zaměřuje na příspěvky, v kterých hraje gender pro vyznění příspěvku zásadní roli.

Důležité je mít na paměti rozdílné směřování periodik. Nepolitické *Humoristické listy* a *Smích republiky* jsou si v mnoha ohledech blíže než politické *Kopřivy* sociálně demokratické strany. *Kopřivy* jsou více kritické, satira se v nich objevuje mnohem více než ve dvou výše jmenovaných časopisech. Jako politický časopis mají *Kopřivy* za cíl především kritizovat své politické oponenty a vymezovat se vůči jiným názorovým kruhům a institucím, které nekorespondují s názorem strany. Vzhledem k tomu, že se jedná o časopis sociálně demokratické strany, je zde častěji kromě politické otázky upozorňováno i na otázku sociální. Právě tematizování sociálních rozdílů mezi jednotlivými skupinami je pro *Kopřivy* typické. Obecně jsou v *Kopřivách* chudí lidé (převážně dělnická třída) prezentováni méně kriticky než v *Humoristických listech* a *Smíchu republiky*. Na základě toho se pak v konkrétních časopisech typy žen a mužů do určité míry liší. Konstrukt maskulinity a feminity obsáhlý v obrazovém humoru humoristických časopisů je třeba rozdělit do několika podkapitol. Následující první podkapitola je věnována analýze feminity. Druhá podkapitola se soustředí na vztah mezi mužem a ženou, zejména na manželství a jevy s ním spojené. Třetí podkapitola je zaměřena na analýzu maskulinity.

5.1 Mediální obraz ženy v obrazovém humoru vybraných humoristických časopisů

Prezentovaný obraz ženy v humoristických časopisech je samozřejmě z povahy daného pramene neúplný. Pojímá do sebe omezené množství charakterových vlastností a jevů, které jsou s feminitou spojovány. Humor jako takový těžší především z lidských nedostatků. Když se na humor podíváme genderovou optikou, zjistíme, že se humoristé zaměřovali spíše na nedostatky žen než na nedostatky mužů. Středem pozornosti byly údajně špatné charakterové vlastnosti žen. V souvislosti s povahovými vlastnostmi byla feminita perem humoristů oproti maskulinitě prezentována kritičtěji. Převážná většina autorů obrazového humoru byli muži, což tento fakt z části vysvětluje. Dané prameny poukazují na ženské charakterové vlastnosti častěji

než na ty mužské. Žena je dle obrazového humoru zejména marnivá,²²¹ povrchní, naivní, hloupá, zvědavá, upovídaná, pomlouvačná, závistivá a toužící po obdivu.

Na základě analýzy humoristických časopisů se dá konstatovat, že humoristé cílili své příspěvky v nejvyšší míře na ženu pocházející z městské středostavovské vrstvy. S ženami z daného okruhu společnosti měli pravděpodobně více zkušeností. Ženy z venkova jsou v obrazovém humoru jevem poměrně řídkým. Venkov byl místem vcelku konzervativním. Pokud se s vesnickými ženami setkáváme, tak převážně jako se sekundárním prvkem kontrastujícím s městskou rodinou, která se vydala na letní byt. Oproti ženám venkovským byly ženy ze středostavovských městských vrstev více otevřené změnám. Což znamenalo, že se v tomto prostředí nacházelo více možných podnětů k zesměšnění. Dalším možným vysvětlením může být i to, že převážná čtenářská základna pocházela ze středostavovských městských vrstev. Humoristé pravděpodobně vycházeli z toho, že je pro čtenáře nejvíce zajímavé především to, co dobře znají z vlastní zkušenosti.

Humoristé pracující v redakcích sledovaných periodik podávali o ženách určité informace. Konstruovali určitý mediální obraz. Jak bylo již řečeno výše, časopis *Kopřivy* jako list vlastněný politickou stranou se od *Humoristických listů* a *Smíchu republiky* logicky výrazněji lišil. Zesměšňoval, stejně jako dva předchozí listy, typické ženské vlastnosti ale zároveň byla pro něho žena prostředkem politické agitace. Středostavovská žena z městské vrstvy zde nebyla tak často reflektovanou postavou. Jistou roli zde zajisté hraje i fakt, že značná část obsahu *Kopřiv* byla věnována politické a sociální otázce, kde se středostavovská žena výrazněji nevyskytovala. V *Kopřivách* jsem zaznamenala více karikatur než v *Humoristických listech* a *Smíchu republiky*, zde naopak převládají především kresby a ilustrace. Vlivem značného zjednodušení, kterým se karikatury vyznačují, je těžší sociální zařazení ženy vyvodit, kolikrát ale nejde o to určit jedná-li se o ženu středostavovskou či jinou. Často je cílem poukázat na ženskou mentalitu jako takovou.

Pouze výjimečně se setkáme v obrazovém humoru zvolených periodik s vyobrazením konkrétní ženy. Prezentovány byly zejména symbolické postavy, které znázorňovaly ženy různého společenského postavení nebo ženy jako takové. V obrazovém humoru byly ženy rozpoznány podle určitých atributů. Cílem humoristů bylo zesměšňovat různé typy žen a v závěru i ženy obecně. Zesměšnění konkrétní ženy mělo smysl zejména v politicky laděných

²²¹ Marnivost do sebe pojímá vlastnosti jako samolibost, ješitnost, domýšlivost, marnotratnost. Marnivá žena se cítí být nadřazena nad ostatními kvůli své kráse, bohatství nebo postavení ve společnosti. Projevuje se nadřazeným chováním. K marnivosti má blízko pýcha, jeden ze sedmi smrtelných hříchů. V humoristických časopisech je marnivost spojena především se zájmem o vlastní zevnějšek a aktuální módu.

periodikách. Za první republiky bylo politické zastoupení tvořeno převážně mužskou částí populace. I proto byla konkrétní žena v politicky i nepoliticky zaměřených časopisech poměrně unikátním úkazem. Výjimečně se dala najít například postava Fráni Zemínové, nejaktivnější političky dané doby. Humoristé věnovali větší pozornost ženám určitého věku. Zaměřovali se především na mladé „moderní“ dívky, také se zajímali o ženy středního věku především v pozici manželek, občas se objevily i staré panny a starší ženy.

5.1.1 Zpět do minulosti – žena v humoristických časopisech (1848–1914)

Postava ženy se v českých humoristických časopisech neobjevila poprvé v období první republiky. Vyobrazení žen se zde vyskytuje již od čtyřicátých let 19. století, tedy v samotných počátcích vzniku českých humoristických periodik. Jedná se však pouze o doplňující část, kde není žena hlavním objektem zájmu. V počátcích vzniku byla humoristická periodika zaměřena zejména na politický humor. Zobrazení žen často figuruje v souvislosti s alegorií národů, zemí a politických významů. Vlivem obnovení cenzury a nastolení Bachova absolutismu se pozornost přesouvá i na nepolitický humor a žena jako taková postupně začíná dostávat více prostoru.

Obrazový humor cílící na ženu se rozvíjí v šedesátých a sedmdesátých letech. Objevují se převážně narážky na vzhled, stáří a na neprovdané staré panny. Dále jsou hojně zobrazovány slečny, které se snaží získat ženicha. Poukazuje se na vzdorovitost žen v manželství. Tato tematika se v obměněných variacích, které přináší nová doba, drží i v období první republiky. V sedmdesátých letech se začíná výrazněji projevovat ženská emancipace. Povědomí veřejnosti o ženské otázce se zvyšuje. A i vlivem toho humoristé více poukazují na ženské vlastnosti, které jsou v rozporu s požadavkem pracovitých, věrných a mlčenlivých žen.

V osmdesátých a devadesátých letech jsou častým tématem emancipační snahy žen, ať už se jedná o vzdělání, práci či veřejné působení žen obecně. Stálým tématem, které se v hojně míře objevuje i za první republiky, je ženský vzhled, kde se od devadesátých let nově tematizuje nošení kalhot a klobouková móda.²²² Na přelomu století se setkáváme s karikaturami anglických sufražetek. Téma emancipace je tak reflektováno v širším evropském měřítku. Z příspěvků zaměřující se na emancipaci bylo nejvýznačněji a zároveň nejmotivněji reflektováno právě anglické ženské hnutí, které se lišilo svou radikálností od

²²² ZEDNÍKOVÁ, Lucie. *Žena v české karikatuře (2.poloovina 19. století – 1914)*. Diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, 2007. s. 53.

umírněného hnutí českého.²²³ Evergreeny, které přetrvávají až do první republiky, jsou dívčí touha po sňatku a ženská móda a vzhled. Po první světové válce humoristé na ledacos z doby předchozí navazují, ale uplynulý čas a nová doba s sebou nesou i částečnou změnu, která se promítá do způsobu zpracování i výběru témat, která volí. Otázka obrazového humoru v souvislosti s ženou v období první republiky bude náplní dalších kapitol této práce.

5.1.2 Genderové stereotypy týkající se takzvané ženské mentality

Obrazový humor často poukazuje na údajné nedostatky určitého člověka, ať už ženy nebo muže. Často se jedná o nedostatky v charakteru, které jsou prezentovány v konkrétním jednání či promluvě. Dlouhodobé poukazování na určité charakterové vlastnosti ve spojení s ženou či mužem vede v humoristických časopisech k vytvoření genderových stereotypů. Předkládané „ženské“ vlastnosti a vzorce chování následně utvářejí určitý mediální obraz ženské mentality. Ony reflektované vlastnosti, jakými jsou například marnivost, povrchnost, naivita a hloupost, byly přisouzeny na stránkách časopisů ženám z různých vrstev společnosti.

U určité vlastnosti mohou převládat ženy určitého společenského postavení. Ale obecně se dá říci, že jsou charakterové vlastnosti aplikovány na ženu obecně, kdežto u muže více záleží na jeho společenském postavení. Stereotypně byla žena na stránkách humoristických periodik vyobrazována jako hloupá a naivní, dále pak jako upovídaná, zvědavá a pomlouvačná. Neschopná trvalé lásky, toužící po pozornosti druhých. Žena, která chce, aby jí ostatní záviděli, a zároveň žena, která závidí. Tyto vlastnosti jsou pak v obrazovém humoru prezentovány zvlášť i v souhrnu s vlastnostmi dalšími.

Zaměříme se teď blíže na konkrétní prezentované charakterové rysy. V mnoha příspěvcích se objevuje především ženská naivita až hloupost, často spojená s dalšími vlastnostmi. Samozřejmě i muž je často ukázán jako hloupý a naivní. U muže však tato charakteristika mnohem více souvisí s jeho společenským postavením či s příslušností k politické straně, to platí především pro *Kopřivky*. U žen lze vyzorovat spíše poměry, z kterých pocházejí. Zda se tedy jedná o ženu bohatou, o ženu ze středních vrstev či o ženu z vrstvy nižší. Z provedené analýzy vyplývá, že se naivita i hloupost pojí s ženami

²²³ Sufražetky byly představitelky radikálního emancipačního hnutí v Anglii a ve Spojených státech. V humoristických časopisech byly kritizovány po všech stránkách, zobrazovány byly často jako ošklivé staré panny, které nenávidí muže. Václav Fronk uvedl, že se proměnila postava sufražetky, od vzdorovité a svůdné krásy z roku 1910 k panovačné starší ženě o dva roky později. Prezentovány jsou jako bojovné, zfanatizované ženy holdující násilí. Dle Fronka zájem o toto téma v českém prostředí značně převyšoval ostatní humoristické časopisy ve střední Evropě a rovnat se mohl jen s londýnským *Punchem*. FRONK, Václav. *Sebereflexe české společnosti: přelom 19. a 20. století v perspektivě humoristických časopisů*. Bílina: V. Fronk, 2011. s. 161–162.

pocházejících ze všech společenských vrstev. Jedná se o genderový stereotyp, který je vztažen na ženy obecně. Pro přiblížení tohoto tvrzení uvedu několik příkladů. V *Kopřivách* nalezneme karikaturu s textem: „*Tak se, mužičku, podívej, jestli jsme nevyhráli ty dva miliony... – Jaképak dva miliony, když výhra je milion? – No jo, mužičku, ale nezapomeň, že máme dva losy.*“²²⁴ Objemná žena stojí vedle muže, v ruce drží vařečku, muž s brýlemi sedí a čte *Národní listy*. Z těchto atributů můžeme tušit středostavovské poměry. Ve *Smíchu republiky* z roku 1921 je pod kresbou následující text: „*Byli jste také na svatební cestě v Benátkách? – Já nevím, jízdní lístky kupoval vždycky muž.*“²²⁵ Tady už se jedná o ženu z vyšších kruhů, ne každý si mohl dovolit svatební cestu do Benátek. Lepší poměry jsou vidět i na oblečení a pokoji, v kterém se nachází mladá dívka se svou matkou. Díky propracovanější kresbě je snadnější sociální postavení rozpoznat. Viz příloha č. 26. Dalším příkladem je karikatura, kde muž vyznává na kolenou ženě lásku. Karikatura se jmenuje *Nepochopila*. „*Slečno, kdybyste věděla, co se děje v mém nitru... – Jéjéj, tak si někam odskočte!*“²²⁶ Sociální zařazení na této jednoduché karikatuře odvodit nelze, to pravděpodobně nebylo ani cílem daného karikaturisty. Podstatné je, že je zde žena prezentována jako nechápavá osoba, která bere věci doslovně. Právě to je velmi častý postup práce, s jakým humoristé pracují. Z *Humoristických listů* pochází obdobný příspěvek se stejným názvem *Nepochopila*. Zde se učí ženy šermovat. „*Špatně se kryjete slečno, a špatně chráníte své tělo – Já za to nemohu, že je teď taková móda..!*“²²⁷ Tady je naivita propojená s ženskou zálibou v módě. Šermu se učily především ženy z majetnějších vrstev. Stranou nezůstaly ani ženy z vesnického prostředí, i když ty nejsou obecně v obrazovém humoru příliš reflektovány. „*– Jak jste spokojená se snachou kmotra? – E, dejte pokoj! Je to nějaká nepořádná, šlejdrijánská osoba. Za měsíc po veselce už říkala, že prej ztratila nějaký ideály...!*“²²⁸ Ženy na karikatuře stojí před vesnickým domkem, na sobě má jedna šátek, druhá má vlasy v drdolu. Výše uvedené příspěvky jsou názornou ukázkou toho, že naivita a hloupost byly spojovány se ženami všech vrstev. Co se věku týče, naivní a hloupé ženy byly dle humoristických časopisů jak ženy mladé, tak staré. Humoristé využívali především odlišného vyložení určitého slova či slovního spojení, žena je často prezentována jako ta, co chápe slova v jiném kontextu, než se předpokládá. „*Milouši, co jsi tak zamyšlená? – Karlouši, ty jsi mně řekl, že jsem tvá ze všech nejmilejší? Kdepak máš ty ostatní?*“²²⁹ Pokud žena slyší ze všech

²²⁴ Vrchol optimismu. *Kopřivy*, roč. 23, č. 9, 1928, bez paginace.

²²⁵ Po návratu z cesty. *Smích republiky*, roč.2, č. 51, 1920, bez paginace.

²²⁶ *Nepochopila*. *Kopřivy*, roč. 23, č. 40, 1930, bez paginace.

²²⁷ *Nepochopila*. *Humoristické listy*, roč. 65, č. 7, 1922, s. 88.

²²⁸ *Humoristické listy*, roč. 69, č. 9, 1926, s. 164.

²²⁹ Lásky matka žárlivosti. *Smích republiky*, roč. 4, č. 10, 1922, s. 12.

nejmilejší, shání se po možných ostatních milých. Muži jsou v souvislosti s pochopením správného kontextu prezentování méně často. V následujícím případě vystupují muži, ti jsou však zařazeni do další podkategorie turisty a domácího. „*Turista: Hrome, teď jsem ztratil orientaci! – Domáci: Neboj se, tady jsou poctiví lidi; jestli ji některej najde, jistě ji vrátí...!*“²³⁰ Mužům je zde přisouzen přívlastek turista a domácí, což spíše poukazuje na neznalost domácího než na muže v širším slova smyslu. Četnost příspěvků cílená tímto směrem na muže je mnohem nižší.

U prezentované hlouposti však není vždy primární, jedná-li se o muže či ženu. Především pokud jde o válečnou zbohatlici či zbohatlíka, je gender v pointě vtipu většinou druhořadou kategorií. Na jedné kresbě je vyobrazena válečná zbohatlice s mladíkem v zahradní restauraci, kde hrají hudebníci na hudební nástroje. „– *Co říkáte milostivá těm hudebním skvostům? Válečná zbohatlice – Tak oni už jsou taky zvláštní skvosty pro hudební večery? To mi je musí Vencl hned zejtra koupit.*“²³¹ Máme zde ženu, která bere vše doslova. Jiný než hmotný skvost si nedovede představit. Tento vtip by mohl náležet i do podkapitoly móda a vzhled. Z mého pohledu je zde však spíše narážka na omezenost válečných zbohatlíků, kteří přišli k penězům, ale to nic nemění na jejich slaboduchosti a hlouposti. Zbohatlictví je zde symbolizováno ženou, ale cílem je spíše poukázat na hloupost zbohatlíků jako takovou. Genderovou optikou sledujeme například poznámku, že musí válečné zbohatlici koupit skvosty její manžel Vencl. Sama je zbohatlice, ale přesto humorista v textu uvedl, že bude žena požadovat nákup skvostů od manžela. Vlára nad penězi je v tomto a mnoha dalších příspěvcích spojena s mužem. V prezentování hlouposti a naivity není vždy nejpodstatnější kategorií gender. To ale nic nemění na tom, že je v porovnání s mužem v humoristických časopisech žena prezentována jako méně chápavá, neschopná pochopit přenesené významy a daný kontext.

Poměrně častým námětem, který poukazuje na naivitu ženy, je návštěva kartářky. Muže jsem u kartářky taky zaznamenala, ale byl to jev ojedinělý. Z pohledu humoristů důvěřovaly kartářkám především ženy. Dle Karla Ladislava Kukly²³² bylo možno koupit věštění z karet od pěti korun výše v biografech a v barech. Věštyně nebývala prý vždy starší žena, naopak pro Kuklu bylo pozoruhodné, kolik mladých žen se zabývalo vykládáním karet. Kukla ironicky litoval dívky a ženy ztrácející svůj čas u věštkyň a jasnovidek.²³³ O mužích se vůbec nezmiňuje.

²³⁰ *Humoristické listy*, roč. 69, č. 50, 1926, s. 677.

²³¹ *Humoristické listy*, roč. 69, č. 24, s. 331.

²³² Karel Ladislav Kukla (1863–1930) byl znalcem pražského nočního života. Byl investigativním novinářem, jeho zjištění však trpěla častým zkreslováním a zveličováním.

²³³ KUKLA, Karel Ladislav, Helena PODANÁ a Dana CHODILOVÁ. *Pražské bahno*. Praha: Svoboda, 1992, s. 34–36.

I na základě toho se můžeme domnívat, že ve skutečnosti, stejně jako v obrazovém humoru, chodily ke kartářkám především ženy. Co se už více liší od Kuklových postřehů je stáří kartářky, na obrázku je vždy kartářkou stará žena, téměř nikdy nechybí typické atributy, jakými je kočka a havran. V obrazovém humoru jde o to rychle identifikovat konkrétní postavu, a právě stáří ženy a atributy v podobě kočky, havrana a karet danou identifikaci značně usnadňují.

Logicky se zde ukazuje jak hloupost naivních žen toužících po nahlédnutí do budoucnosti, tak mazanost kartářek. Ke kartářce přišla nespokojená žena, které se nevyplnilo, co bylo předpovídáno: „*Posledně jste mi říkala, že mě v nejbližších dnech potká štěstí, a já zatím celý tejděn ležela se žaludkem – No jo, milá slečno, když jste doma ležela, kdepak vás mělo ubohý štěstí potkat? To dá rozum...!*“²³⁴ Viz příloha č. 12. Podobný příklad, kde je vidět vychytralost kartářky, je následující: „*Věštkyně přijímajíc novou služebnou: Víte, Tonynko, velkou službu vám nedám, ale za to vám každou neděli vyložím karty za poloviční cenu...!*“²³⁵

Na jednom obrázku z roku 1925 sedí u kartářky mladá dívka a říká: „*Prosím vás, zamíchejte to ještě jednou, já vám pět korun přidám. Možná, že mi přece vyjde, že mně čeká štěstí u filmu...!*“²³⁶ Zde bylo možná přednější poukázat na dívčí sen stát se filmovou hvězdou. Dívčí touha uplatnit se u filmu se objevuje totiž ve více příspěvcích. Prostředí kartářské zde ještě více zdůrazňuje dívčí naivitu. Návštěva kartářky však nepoukazuje vždy primárně na naivitu. Bývá i prostředkem k vyzdvižení zcela jiné situace. V následujícím příkladu jde o výklad konkrétních slov v jiném kontextu. „*Vykladačka: co Vás čeká? Co nevidět vstoupí Vám do cesty nejúhlavnější nepřítel. Dáma: Ať vstoupí, já jezdím pořád automobilem.*“²³⁷

Dle mého pozorování je naivita a hloupost spojována s ženami všech sociálních vrstev. Humoristé v podstatě zdůrazňují ženskou naivitu a hloupost, jako vlastnost náležící všem ženám. Jako něco, co je součástí takzvané ženské mentality. Hloupost a naivita je spojována s feminitou jako takovou. Není už tak podstatné, jaké je postavení ženy. Nejvíce příkladů jsem však našla v prostředí nižších sociálních vrstev. Typickým výjevem je následující příklad: starší žena předpokládá, že oko skleněné bude mít stejné vlastnosti jako oko opravdové. „*Víte ty naše nemocnice nejsou nijak dokonalé. Mému muži vyrazili v pranicí oko a v nemocnici mu nasadili skleněné. Ale myslíte, že skrz to vidí? Ani za mák!*“²³⁸ Na kresbě jsou zobrazeny dvě starší ženy z chudších vrstev, obě mají drdol na hlavě, na sobě starší šaty, v ruce kýbl s hadrem. Tyto atributy v obrazovém humoru pravidelně dokresluje nižší sociální zařazení. Hloupá žena

²³⁴ *Humoristické listy*, roč. 70, č. 19, 1927, s. 271.

²³⁵ *Humoristické listy*, roč. 68, č. 6, 1925, s. 72.

²³⁶ *Humoristické listy*, roč. 68, č. 41, 1925, s. 507.

²³⁷ *Smích republiky*, roč. 4, č. 14, 1922, s. 12.

²³⁸ *Smích republiky*, roč. 3, č. 9, 1921, bez paginace.

nechybí na stránkách *Humorů* ani v roce 1937. „*Můj muž chce, abychom podnikli cestu kolem světa, ale já bych raději někam jinám!*“²³⁹ Na hloupost žen se poukazovalo i ve třicátých letech, byť v omezené míře, protože na programu dne byly jiné problémy, například ekonomická a politická situace republiky.

Hloupostí a naivitou ale humoristé v prezentaci typicky ženských charakterových vlastností nekončí. Poměrně často narazíme na ženu zvědavou, nadmíru mluvňou, ženu pomlouvачnou – takzvanou drbnu.²⁴⁰ Na tyto vlastnosti upozorňuje v obrazovém humoru zejména mužský aktér. Například v následujícím příkladu se na ulici baví dva muži: „*Dnes v noci se mi zdálo o tvé nebožce ženě, stála přede mnou jako živá. – A co říkala? – Ani slova – To teda nebyla moje žena.*“²⁴¹ Žena je s mluvňostí spojována napříč časopisy. V *Kopřivách* z roku 1926 najdeme karikaturu s názvem *Povzdech manželův*. Muž říká své ženě: „*Koukej ženo, já si připadám jako radiofanoušek – pořád jen poslouchám...*“²⁴² Postarší tlustší muž s brýlemi sedí v křesle a čte noviny, na nohách obuté pantofle. Nad ním stojí jeho žena s rukama v bok. Ústa nakreslená jako černou díru. Vlasy rozčuchané s drdolem vzadu. Muž působí klidně, kdežto žena v zápalu hovoří. Viz příloha č. 1. Kromě toho, že je poukázáno na mluvňost ženy, je zde ale i narážka na nový mediální fenomén – rádio. S narážkami cílicími na ženskou mentalitu se tak zároveň dozvídáme o nových společenských zálibách, o možném trávení volného času. Uveďme další příklad spojený s větší mluvňostí žen. Muž a žena se baví na ulici: „– *Povídá jsi, že už jí má dost a zatím s ní jezdí na motocyklu. – To je jediný prostředek, aby měl od ní pokoj. Motor dělá takový rámus, že ji přehluší...*“²⁴³ Za projížďkou na motocyklu je ukryt záměr – utišit ženu v jejím monologu. Zároveň se tu poukazuje i na řev motoru. Humor jako takový je specifický právě v tom, že může útočit na více věcí zároveň. Tematizují se zde klasické genderové stereotypy a zároveň je reflektována daná doba se svými novými možnostmi. S opačným příkladem, kde by byl prezentován jako nadmíru mluvňý muž, jsem se nesetkala.

Žena je schopná dlouho mluvit nebo v následujícím případě psát, ale obsahově neříct nic podstatného. „*Ty píšeš, že nepíšu, to víš, já bych psala, kdybys ty psal, ale ty taky píšeš málo*

²³⁹ *Humoristické listy*, roč. 80, č. 6, s. 93.

²⁴⁰ Pomlouvání spojovala s ženami v jedné ze svých satirických povídek s názvem *Kávová společnost* i Božena Němcová. Povídka byla uveřejněna anonymně roku 1855 v časopisu *Rachejtle*. Dle ní se účastnily takovýchto sešlostí kletivé ženy, které zajímaly především nenávistné pomlavy. Vládne přetvářka, pohoštění je koupeno na dluh, jen aby přesvědčilo druhé o dobrém zajištění hostitelské rodiny. V Praze a dalších městech si získaly oblibu kávové společnosti. Ženská společnost se zabývala problémy a vztahy v rodině, výchovou dětí. Mluvílo se o vaření ručních prací, především se pomlouvaly nepřítomné osoby. LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 2016, s. 176. ISBN 80-204-0737-5.

²⁴¹ Nemožno. *Smích republiky*, roč. 4, č. 13, 1922, s. 7.

²⁴² *Povzdech manželův. Kopřivy*, roč. 19, č. 29, 1926, bez paginace.

²⁴³ *Humoristické listy*, roč. 67, č. 26, 1924, s. 316.

a když píšeš, tak píšeš jednou za čas a to, co píšeš, je tak napsáno, že nevím, co bych ti na to odepsala. Piš, i já budu psát, ale nepiš mi zase v psaní, proč nepíšeš, nepíšeš proto, že nepíšeš ty, kdybys psal, psala bych ti, ale takhle si říkám já, nepíše, protože nestojí o tvoje psaní a abych já psala a ty nepsal, to je škoda psaní.“²⁴⁴ Ve výše předložených příspěvcích se zdůrazňovala mluvnost jako taková. Níže je ale mluvnost navíc spojena s pomlouvачností a klepy.

Ženu, která by nepomlouvala, považují čtyři muži zobrazení na karikatuře v *Humoristických listech* za něco zázračného. „– Co chcete? U nás v obci je taky jedna zázračná baba – A vyléčí opravdu? To ne, ale vůbec neklepá a nepomlouvá...!“²⁴⁵ Zázrak je zde přenesen na jinou rovinu, předpokládaný význam je vzápětí změněn. Ve stejném periodiku z roku 1926 je karikatura s názvem *Brána jazyků otevřena*, na řádku pod tím je napsáno „(Ale ne ta od Komenského.)“²⁴⁶ Na karikatuře jsou zachyceny dvě postarší ženy. Jedna hubenější, druhá tlustší. Obě téměř bez zubů s drdolem na hlavě. Autor v tomto obrázku zdůraznil ústa žen, ta jsou nezvykle velká a otevřená dokořán. V pozadí je pověšeno prádlo. Ženám jsou vidět jazyky, které jsou zde symbolem pomlouvání. V případě tohoto obrázku je hlavní pointou narážka na ženy – drbny. Ta je stavěna do protikladu s obsahem knihy od Komenského *Brána jazyků otevřená*, kde je jazyk myšlen jako komunikační prostředek. Viz příloha č. 28.

V *Kopřivách* z roku 1928 je umístěna karikatura s názvem *Pohružka*. Text náležící k obrázku je následující: „Jen ať si dá Klepřáčeková pozor – já vím na ni věci, o kterých snad ona sama ani neví...“²⁴⁷ Toto sdělení směřuje starší hubená žena druhé ženě, která je o poznání tlustší. Ženy stojí venku, v ruce drží košťata. Výrazným rysem pomlouvачné ženy je zde vyzáblá postava, špičatá brada a nos. Obě ženy mají jako u předchozího obrázku vlasy stažené do drdolu a v pozadí je také pověšeno prádlo. Viz příloha č. 5. Na základě těchto vyzorovaných atributů řadíme znázorňované aktérky spíše do chudších vrstev. Stejně atributy – koště, zástěru a drdol najdeme i na další kresbě. Venku před domem stojí dvě ženy a baví se: „Tak prej ten váš dům má trhliny. – Má, k Vaňouskům je vidět do bytu, ale nic z toho nemáme! Oni nejsou celý den doma...!“²⁴⁸ Zde je prezentována ženská zvědavost. Trhliny nevadí, horší je, že se o sousedech žena nic nedozví. Pomlouvání a klepy jsou v humoristických časopisech spojeny především s ženami staršími, mladé dívky jsou většinou obětí těchto klepů. Na kresbě Karla Stroffa vidíme dvě staré babky se zasmušilými tvářemi. Kolem nich jde mladá dívka a říká: „Škoda, že my „žáby“ nemáme zastoupení v národním shromáždění, abychom

²⁴⁴ Psaníčko. *Kopřivy*, roč. 23, č. 37, 1930, bez paginace.

²⁴⁵ *Humoristické listy*, roč. 68, č. 14, 1925, s. 176.

²⁴⁶ *Humoristické listy*, roč. 69, č. 34, 1926, s. 458.

²⁴⁷ *Pohružka*. *Kopřivy*, roč. 21, č. 37, 1928, bez paginace.

²⁴⁸ *Humoristické listy*, roč. 70, č. 17, 1927, s. 241.

prosadily zákon na ochranu proti babským klepům.“²⁴⁹ Zde se přímo naráží na babské klepy. Mladým dívkám se dříve říkalo běžně žáby, na toto spojení jsem narazila v několika příspěvcích. V dalším případě figurují jako klepny opět dvě starší ženy, jedna v ruce drží kýbl, obě mají vlasy v drdolu, což jsou tradiční atributy, které řadí ženu do nižší vrstvy. „Vidějí ji? Zase už si nese nověj klobouk! – I kdepak! To je chudá pejcha! S tím pytlíkem chodí už asi tři měsíce a nosí v tom špinavý prádlo...!“²⁵⁰ Kolem jde mladá dívka v červených šatech. Jak vyplývá z výše uvedených příkladů, zejména starší ženy nižšího původu jsou prezentované jako ženy s omezenými zájmy, jejichž hovory jsou často v negativním slova smyslu zaměřené na mladší ženy. Na titulní stránce *Kopřiv* jsou vyobrazeny opět dvě starší ženy, jedna tlustá, druhá hubená. Kontrast je zkrátka základním prostředkem obrazového humoru. Název příspěvku *Klepny* by snad ani nebylo nutné psát. „I daj pokoj s tou Štřírkovic Androu. Vždyť ta holka je jako chřipka.. – Jak to, paní drahá myslej? – No, kdo ji ještě neměl, ten ji může lehko dostat.“²⁵¹ Zde použil humorista přirovnání.

Drby jsou často spojeny s návštěvou divadla. Z prezentovaných příspěvků máme pocit, že chodí ženy do divadla především kvůli drbům. „– Všimla sis včera v divadle, jak Ema koketovala s tím poručíkem ve vedlejší lóži? – ani jsem si nevšimla. – Ne? No, a proč tedy chodíš do divadla?“²⁵² Žena se chce dozvědět především něco o sociálních vztazích ve svém dosahu. Více než na svůj vlastní prožitek z divadelní hry se zaměřuje na ostatní lidi v divadle. „– Počkej, to budeš překvapená. Zařídíme si přijímací stanici a uslyšíš všechny opery z Národního divadla – No jo, opery! Ale co klípky zákulisní...?!“²⁵³ Poslech kvalitní opery nestačí, důležité jsou pro ženu klepy. Obrazový humor jako historický pramen dává mimo tento tematizovaný stereotyp nahlédnout do každodennosti života. Především novinky, ať už v technickém pokroku nebo ve vztazích, mají pro humoristy svoji emocionální hodnotu.

Pro paní domu je důležité, aby služebná měla přehled o ostatních lidech v domě. „– Jo, má zlatá, takovou služebnou nemohu potřebovat! Ta nová partaj bydlí v domě už tři dny a vy ještě nevíte, co je zač, jak dlouho jsou spolu, kolik dostala věna, jak se jmenovala za svobodna – no, zkrátka nic – „²⁵⁴ Z výše předložených ukázek vyplývá, že ženy nacházející se v obrazovém humoru zkoumaných periodik chtějí vědět více o životě druhých ve svém okolí.

²⁴⁹ *Smích republiky*, roč. 1, č. 3, 1919, s. 16.

²⁵⁰ *Humoristické listy*, roč. 69, č. 3, 1926, s. 40.

²⁵¹ *Klepny. Kopřivy*, roč. 20, č. 15, 1927, titulní strana.

²⁵² *Humoristické listy*, roč. 73, č. 2, 1930, s. 283.

²⁵³ *Humoristické listy*, roč. 68, č. 23, 1925, s. 18.

²⁵⁴ *Humoristické listy*, roč. 65, č. 28, 1922, s. 331.

Muži takto prezentováni nejsou. Ženy jsou zkrátka dle analýzy více hovorné, zvědavé a mají větší sklon k pomlouvání než muži.

Ženské aktérky jsou v obrazovém humoru v širším slova smyslu více zaměřené na pozornost ostatních. S tím koresponduje výše uvedené pomlouvání i touha líbit se a být vidět. Ženy chtějí v očích ostatních vypadat co nejlépe, dělá jim potěšení, když jim někdo závidí. Zároveň jsou často zobrazovány jako nepřející a závistivé. Celkově jsou prezentovány jako ty, které se více než na konkrétní prožívanou skutečnost zaměřují především na to, aby o dané činnosti či věci byli obeznámeni druzí. Toto tvrzení podporuje následující text: „– *Tedy za čtrnáct dní svatba! Nejkrásnější den života máte před sebou – Oh ne! Nejkrásnější den života mám už za sebou. To bylo, když jsem to oznamovala své přítelkyni, s kterou měl Karel dříve známost...*!“²⁵⁵ Ženu těší, že jí bude druhá žena závidět, vyzorovala jsem, že humoristé prezentují ženu často jako vychloubačnou. Žena má radost, když jí druzí závidí. Zároveň je také stavěna do role, kdy je ukázána jako závistivá. „– *Byla to dnes v divadle otrava – Taky se mi ten kus nelíbil – Copak kus, ale ta protiva Olga Junáčková chlubila se v lóži s ženichem a zrovna byly takové dlouhé přestávky...*“²⁵⁶ Nepřející žena nerada slyší o štěstí druhé ženy. Ani svatba mladší kamarádky není zárukou radosti. „– *Nevím opravdu slečno, jak bych vám to řekla – měla bych vás vlastně na to nějak připravit – Pro boha – zemřel mi někdo? – Něco horšího; Vaše dávná a k tomu mladší přítelkyně Julinka – se vdává..!*“²⁵⁷ Závidí se svatba, a o to více, pokud se vzdává mladší přítelkyně, to má být pro starší nezadanou přítelkyni nadneseně horší než smrt blízké osoby. Viz příloha č. 24. V karikatuře je opět pro větší kontrast vyobrazena tlustá a hubená žena zároveň. U mužských aktérů jsem se s prezentovanou závistí, či touhou, aby jim záviděli druzí, nesetkala.

Ženy jsou také prezentované jako nepřilíš hudebně nadané. Na jejich zpěv či hru na hudební nástroj si stěžují především jejich manželé. Lékař radí pacientovi, aby koupil své ženě piano, s tím, že díky této koupi bude pacient více na čerstvém vzduchu.²⁵⁸ O ženském zpěvu se baví i dva malíři moderního umění v neuklizeném pokoji: „– *Milý příteli cesta ke slávě znamená utrpení – Mně to budeš povídat! Vedle nás bydlí také jedna, co se učí zpívat...*!“²⁵⁹ Především povolání herečky mělo být pro mladé ženy vysněné povolání. Touhu stát se herečkou tematizovalo více příspěvků. Při herectví je žena vystavena obdivu druhých, je na očích a předpokládá se, že ji mnoho ostatních žen závidí, naopak práce v kanceláři nebyla dle

²⁵⁵ *Humoristické listy*, roč. 67, č. 15, 1924, s. 183.

²⁵⁶ *Humoristické listy*, roč. 68, č. 12, 1925, s. 151.

²⁵⁷ *Humoristické listy*, roč. 68, č. 49, 1925, s. 617.

²⁵⁸ *Humoristické listy*, roč. 63, č. 19, 1920, s. 195.

²⁵⁹ *Humoristické listy*, roč. 68, č. 24, 1925, s. 298.

obrazového humoru u dívek příliš oblíbená. „*Pán: Nu co milé dámy, nechtěly byste se státí kinohvězdami? – Violetta: O ne! My jsme se už rozhodly. Náš ideál je být skromnou a počestnou stenografkou v menším závodě.*“²⁶⁰ Název příspěvku zní: *Co se nikdy nestane*, autor zde použil ironii. Mladé dívky touží na stránkách humoristických časopisů po herecké kariéře, mezi jejich časté záliby patří návštěva biografu. Když se na jedné kresbě baví dvě dívky s mladíkem, který vychvaluje vesničku o pěti chaloupkách, nesouhlasí s ním jedna z dívek. V takové vesnici by se dle ní nevyplatilo mít biograf, což je pro dívku velmi podstatné.²⁶¹

Žena je velmi často charakterizována jako přelétavé a nestále stvoření, které u ničem dlouho nevydrží. „– *Můj bože; už přes půl hodiny trvá ta přednáška, tak dlouho to nevydržím.*“²⁶² Mnohem více příspěvků, které ukazují ženskou povrchnost a nestálost, budou přiblíženy v podkapitole tematizující módu a vzhled. Dále jsou ženy prezentovány jako vypočítavé. „– *Z toho si nic nedělej, že v plování nemáš štěstí a věnuj se tenisu. V tom každá žena vynikne. – Myslíš? – Ovšem; při tom je hlavní věc klamání protihráče...!*“²⁶³ Dle muže jsou ženy dobré v klamání protihráče, jinými slovy v předstírání něčeho. Taková vlastnost je ženám přisuzována opakovaně.

Na stránkách *Humoristických listů* se objevuje poměrně velké množství fanynek sportu, především fotbalu. Na kresbě umístěné na titulní stránce tohoto časopisu z roku 1922 se ptá jedna dívka druhá: „– *Ty už nemluvíš s Jardou? – Bodejť jo! On chodí denně do kavárny „Slavie“, ačkoliv ví, že jsem zuřivá „Spartistka“...!*“²⁶⁴ Sport je jedním z fenoménů, které za první republiky začal k ženě neodmyslitelně patřit. S ženami se pojí na stránkách humoristických časopisů další vlastnosti a jevy, ty výše zmiňované však při analýze vystoupily jako nejvýraznější a nejčastější.

5.1.3 Emancipace

Narážky na emancipační snahy byly v humoristických časopisech obsaženy především do vzniku republiky. Humoristické časopisy poté toto téma v omezené míře obsahovaly také, v porovnání s jinými tématy spojenými s feminitou však byla jeho četnost v podstatě zanedbatelná. Dle Lucie Zedníkové se i dříve věnovali humoristé emancipaci oproti jiným

²⁶⁰ *Co se nikdy nestane, Smích republiky*, roč. 3, č. 50, 1921, titulní strana.

²⁶¹ *Humoristické listy*, roč. 63, č. 29, 1920, s. 293.

²⁶² *Humoristické listy*, roč. 69, č. 42, 1926, s. 564.

²⁶³ *Humoristické listy*, roč. 69, č. 31, 1926, titulní strana.

²⁶⁴ *Humoristické listy*, roč. 65, č. 48, 1922, titulní strana.

tématům poměrně málo.²⁶⁵ S novou československou ústavou bylo ženám přiznáno rovnoprávné postavení s muži, což s sebou mimo jiné přineslo aktivní a pasivní volební právo žen. V prvních poválečných letech směřovaly narážky humoristických časopisů právě na účast žen ve volbách. Ještě roku 1907 bylo volební právo povoleno pouze mužům, proto není tolik překvapivé, že přiznání volebního práva ženám vyvolalo v humoristických časopisech četné reakce. Žena se o podstatný krok přiblížila muži, což nebylo pro mnohé tradicionalisticky založené muže, ale ani ženy, žádoucí. Tematizována byla především ženská nekompetentnost. Ženy na stránkách těchto časopisů volily z malicherných důvodů, zajímaly je vlastní omezené zájmy. Opět je tak v souvislosti s novým tématem poukazováno na ženskou mentalitu.

V *Humoristických listech* z roku 1919 je na jedné stránce několik obrázků, které spojuje název příspěvku *Ženy ve volbách*. Ženy jsou zde prezentovány jako nekompetentní osoby, které se místo důležitých věcí zabírají nepodstatnými věcmi: „*Opravdu chceš dát hlas Maňáskovi? – Ovšem! On slibuje, že se zasadí o rozmnožení biografů.*“ Žena a její „posedlost“ biografy se v daných pramenech zmiňuje poměrně často. Na dalším obrázku je pro řečnici důležitá správná výše pódia. „*To pódium trochu výše! Já budu řečnit a mám krásné nové moderní botky...!*“ Žena chce předvést především své boty. Pokud se žena rozhodla volit ve volbách svého muže, pak je za tím skrytá nevěra. „*Ty budeš volit svého muže. To je vidět lásku. – Totiž bude-li zvolen, musí do sněmu a já budu s Adolfem jistější.*“²⁶⁶

V následujícím roce 1920 se setkáváme s obdobnou situací, kdy se dvě starší ženy radí, koho budou volit: „*Pro kterou tu listinu se rozhodnete paní Pátečnicková? – Ještě nevím! Jedni slibujou odstranění drahoty, druzí boj proti bolševikům, třetí že opatřejí svobodným ženichy, jiní zas že odstraní daň ze psů – ale mě se nejvíc zamlouvá tahle partaj: Ti slibujou, když budou zvoleni, že obnoví lotynku...*“²⁶⁷ Pro životní úroveň nepodstatná lotynka²⁶⁸ je pro starší ženu to nejdůležitější z předvolebních slibů. V následujícím příspěvku matka radši svoji dceru k volbám nepustí. „*Nikam nepůjdeš k volbě. Potřebuje celá čtvrť vědět, že už je ti jednadvacet.*“²⁶⁹ Důležitější je, aby dcera vypadala mladší, pravděpodobně kvůli větší šanci najít ženicha. Výše uvedené příklady nám postačily pro ilustraci údajného vztahu žen k volbám. Podobných příspěvků je samozřejmě daleko více, ale podstatné je, že jde vždy o to, ukázat ženy ve volbách jako neschopné a nezpůsobilé dobrého úsudku.

²⁶⁵ ZEDNÍKOVÁ, Lucie. *Žena v české karikatuře (2. polovina 19. století – 1914)*. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2007. s. 102.

²⁶⁶ Ženy ve volbách. *Humoristické listy*, roč. 62, č. 25, 1919, s. 198.

²⁶⁷ *Humoristické listy*, roč. 63, č. 17, 1920, s. 171.

²⁶⁸ V roce 1918 stát převzal od starého Rakouska stávající loterie – malou číselnou loterii (populární Lotynku) a c. k. rakouskou třídní loterii. Lotynka byla zrušena již v únoru 1919.

²⁶⁹ Rozumná matka. *Kopřivky*, roč. 19, č. 6, 1925, bez paginace.

Velmi zřídka se můžeme setkat se jménem konkrétní političky. Jak bylo již uvedeno dříve, poukazováno bylo především na obecné typy žen. Pokud se však humoristé zaměřili na ženy konkrétní, pak to byly zejména političky, které byly díky důležitosti svého povolání ve společnosti známé. „*A co myslíte, půjdou také muži s naším poslancem Landovou-Štychovou? – Rozhodně milostivá, zvláště všem bude sympatický návrh o potratech. Vždyť pak nebude vůbec třeba starati se o alimony.*“²⁷⁰ Dále se humoristé zaměřovali například na Františku Zemínovou. Celkově se však jednalo pouze o výjimky. Především do vzniku republiky se naráželo na neschopnost žen vykonávat určitá povolání. Připomínána byla povolání s velkou společenskou prestiží. Jedním z nejčastějších byla žena jako lékařka. Takto laděných vtipů se objevovalo za první republiky poměrně málo. „– *Slečno, pro pána boha, vždyť vy neznáte ani základní pravidla medicíny! Jak chcete léčit? – Prosím, já bych si vzala lékaře a on by mi radil...!*“²⁷¹ Narážky na neschopnost ženy vykonávat různá kvalifikovaná povolání se však objevovaly podstatně méně než v dobách předchozích. To samé platí i pro poukazování na nedostatečné znalosti žákyň či studentek. „*Profesor: Dejte přece pozor. Rudolf sídlil v Praze a náležel k rodu? – Žákyně: Náležel k rodu mužskému*“²⁷² Vyskytují se také, ale v nepodstatném množství. Často tematizovaným povoláním byla za první republiky úřednická profese²⁷³ – žena píšící na stroji či žena vykonávající různé kancelářské administrativní práce. Naráželo se zejména na mravní nedostatky, ženy byly prezentovány jako svůdkyně či oběti svých šéfů. Tyto pracovnice byly snad bez výjimky prezentovány jako mladé dívky, nikoli jako ženy středního věku. Na titulní straně *Humoristických listů* je vyobrazena mladá dívka sedící u psacího stroje, jak hledí z okna ven, soudě podle básně pod kresbou není v práci spokojená. Citujme úryvek z básně: „*Že se musím trýznit kancelářskou prací/mezitím co venku milují se ptáci,/mezitím co včelka sladkost saje z květů/a šťastnější družky z miláckových retů.*“²⁷⁴ Viz příloha č. 29. Dívky pracující v kancelářích jsou prezentovány jako nešťastné osoby toužící zejména po dobrodružství s mladými muži. Na titulní straně *Humoristických listů* z roku 1937 je kresba zobrazující mladou dívku v kanceláři se svým budoucím vedoucím, tím je starší muž s řídnoucími vlasy a dvojitou bradou. „*Co se týče platu to je tak: Budete-li míti*

²⁷⁰ *Smích republiky*, roč. 4, č. 23, 1922, s. 5.

²⁷¹ *Humoristické listy*, roč. 69, č. 8, 1926, s. 113.

²⁷² *Smích republiky*, roč. 4, č. 17, 1922, s. 11.

²⁷³ Relativně brzy se mohly ženy uplatnit v kvalifikovaných povoláních – například: poštovní manipulátka, telegrafistka či telefonistka. „*Díky rozšíření mezinárodního obchodu, vzniku velkých obchodních domů a rostoucímu objemu přepravy zboží od poloviny 19. století výrazně stoupla potřeba pracovních sil v administrativě.*“ In: BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Nezbytná, osvobozující, pomlouvaná: o ženské práci*. České Budějovice: Nakladatelství a vydavatelství Veduta, 2017, s. 185.

²⁷⁴ Jarní touhy. *Humoristické listy*, roč. 69, č. 16, 1926, titulní strana.

*ráda práci, tak šest set korun. Budete-li mít ráda také mne, tedy dostanete ovšem daleko více.*²⁷⁵ Nedá se vyvodit, jak k této nabídce přistupuje dívka, je tu však tematizován možný vztah mezi nadřízeným a podřízenou, který se objevuje v obrazovém humoru vícekrát. Emancipovaná žena nebyla v očích mnoha mužů požadovaným ideálem. Na nabídku předchozího příspěvku by v žádném případě nepřistoupila. Taková žena chtěla mít stejná práva a přiblížit se mužům, což bylo po dlouhou dobu nepředstavitelné. Požadavky na rovnoprávnost ve všech oblastech otrásaly dosud drženými pozicemi mužů. „*Emancipovaná: Věřte, že i mezi moderními ženami najdete mnoho andělů. Znalec žen: Já vím – ale padlých.*“²⁷⁶ Touto perspektivou padlých andělů nahlížela obrazně konzervativní společnost na emancipované ženy i za první republiky.

Emancipované i neemancipované ženy se stavěly odmítavě k jedné skupině žen, která selhávala morálně. Tou skupinou byly prostitutky. Příspěvky na téma prostituce jsem objevila především v *Kopřivách*, z roku 1927 pochází následující příspěvek s názvem *Oklikou řečeno*, kde na kresbě v baru sedí žena s mužem. „*A čím se živíte, slečno? – Pronajímám svou usedlost.*“²⁷⁷ Jak bylo výše uvedeno, v roce 1922 byl přijat aboliční zákon, tím se téma prostituce opět oživilo. V následujícím případě se naráží na prostituci i politiku zároveň. „*Nočňátko: To pro nás nic není: Pracovat a šetřit! Když lidé šetří, my nemáme žádnou práci.*“²⁷⁸ Heslem „pracovat a šetřit“ se proslavil Alois Rašín, první československý ministr financí. Humoristé vidí spojitosti tam, kde je jiní vidět nemusí. Další příspěvek s tematikou prostituce je opět v *Kopřivách*, můžeme se zde dozvědět něco málo z pasácké hantýrky. „*Nando, dej sem, ať tu dlouho nejsem, nebo z tebe nadělám kšandy...*“²⁷⁹ Tematizace prostituce nebyla ničím novým, už dříve se psala díla²⁸⁰ na toto téma.

Zajímavý je shrnující příspěvek s názvem *Žena budoucnosti čili až žena vypudí muže ze všech jeho držav*. Emancipované ženy považovaly postup na předkládaná pracovní místa jako přirozený vývoj demokratické společnosti, humoristé však jako jev, který je hodné zesměšnit a ukázat na něm ženskou mentalitu. Příspěvek obsahuje osm obrázků – situací. Na prvním obrázku je žena v pozici prokuristky a muž je zaměstnán jako tippmamselka. Tippmamselky byly zaměstnankyně pracující na stroji, v tomto povolání převažovaly ženy. Prokuristi, kteří

²⁷⁵ *Humoristické listy*, roč. 80, č. 44, 1937, titulní strana.

²⁷⁶ *Smích republiky*, roč. 3, č. 37, 1921, bez paginace.

²⁷⁷ *Oklikou řečeno*, *Kopřivy*, roč. 20, č. 31, 1927, bez paginace.

²⁷⁸ *Kopřivy*, roč. 16, č. 5, 1923, bez paginace.

²⁷⁹ *Pasácká hantýrka*, *Kopřivy*, roč. 19 č. 8, 1925, bez paginace.

²⁸⁰ Znalcem prostitutek a jejich prostředí byl Egon Erwin Kisch, ten napsal například knihy *Z pražských uliček a nocí* (1911) nebo *Pasák* (1914). V období republiky vyšla například tato díla: *Lehká dívka a reportér* (1926) od Karla Poláčka či *Dům smutku* (1927) od Franze Werfela.

byli výše postaveni nad tippmanskou, byli zase naopak především muži. Jak je známo z přechodných kapitol, ženy zastávaly v porovnání s muži níže postavené posty, a stejně tak je to prezentováno většinou i v obrazovém humoru. Některé příspěvky pracovní hierarchii otáčejí, ale je tomu proto, aby byly ženské aktérky především zesměšněny, tak je tomu i v tomto konkrétním příspěvku. Na druhém obrázku soudní radová mění loupežnému vrahovi trest smrti k doživotnímu manželství s pěti ženami. Vrah volí radši smrt. Na třetím obrázku požaduje ženská ministerská rada, aby bylo zřízeno ministerstvo moderních tanců.²⁸¹ Na dalším obrázku vyhrožuje holička klientovi, že jestli se s ní neožení, bude podříznut. Co se týče výtvarného umění, to bude prý živořit. Malíři se oběsí a místo nich budou jen kresličky návrhů na klobouky. V boxu budou vítězit ženy. Kam se však ženy v budoucnu nepohrnou bude kuchyň.²⁸² Ženy se dle tohoto, ale i dalších podobných příspěvků budou v blízké budoucnosti z části přibližovat maskulinním prvkům chování. Co však zůstane beze změny bude jejich zájem o módu.

Jak jsem uvedla v předchozí kapitole, ženy v parlamentu se dlouhodobě pokoušely o reformu manželského práva. Poukázání na potřebu reformy se objevuje ve *Smíchu republiky* již v roce 1919. „*Dívky pojďte demonstrovat za reformu manželského práva; do toho starého ještě lézt, to nestojí za to, a čekat tiše na nové, to bychom jistě umřely jako staré panny.*“²⁸³ Tento obrazový humor pochází z pera Zdenky Maškové. Upozorňuje zde na nevýhodné manželské právo pro ženy. Aktérky jdou sebevědomě za svým a volají po změně. Viz příloha č. 10.

Přibližně od druhé poloviny dvacátých let přestává být poukazování na ženy ve volbách či na nevhodná ženská povolání pro humoristické časopisy zajímavé. Takové příspěvky už se neobjevují, a pokud ano, tak výjimečně. Společnost si již na tuto skutečnost zvykla. Nevzrušovala ji již tolik jako před samotným zrovnoprávněním ústavou. Přesuňme se ale na téma, které naopak společnost dle humoristů zajímalo dlouhodobě.

5.1.4 Vzhled a móda

Zájem o vzhled a módu je dlouhodobě přisuzován především ženám. V humoristických periodikách je vzhled žen a jejich zájem o módu dlouhodobě reflektovaným tématem. Poprvé se ve větší míře obrazový humor s touto tematikou začal objevovat v sedmdesátých letech

²⁸¹ Na trávení volného času tancem je často v obrazovém humoru upomínáno, v porovnání s muži si tanec dle humoristických časopisů oblíbily především ženy, ale samozřejmě i muži. V příspěvcích nám moderní tance vyvstávají jako určitý fenomén doby.

²⁸² *Humoristické listy*, roč. 69, č. 52, 1926, s. 705.

²⁸³ *Smích republiky*, roč. 1, č. 9, 1919, s. 13.

19. století.²⁸⁴ V obrazovém humoru první republiky týkajícím se žen se toto téma opakuje ze všech témat nejčastěji. Stejně tak tomu bylo ostatně i dříve.²⁸⁵ Kreslíři a karikaturisté pohotově reagovali zejména na nové módní trendy. Právě ty byly pro humoristy snadným cílem k zesměšnění, protože nezdědka překračovaly dosud platné společenské konvence. V období první republiky se naráželo zvláště na zálibu žen v módě, na příliš odhalené tělo, na krátké vlasy, na tloušťku i štíhlost a na podobnost ženského a mužského vzhledu.

Pokud píšeme o ženách, nelze opomenout muže. Pánská móda a celkový vzhled mužů už tak často reflektován není. Rozdílné role mužů a žen se odrážely i v odlišném oblečení. Oblečení mužům poskytovalo větší pohodlí a volnost pohybu. Oblečení ženské se k tomuto stavu věci přiblížilo zřetelněji až po první světové válce. Na rozdíl od módy ženské neprodělala móda mužská žádný radikální zlom. Nijak výrazněji se po celé 19. a 20. století neměnila. Změna, jež vyvolává obecně emoce, byla pro humoristy zajisté přitažlivější než poměrná stálost, kterou se vyznačovala přibližně od poloviny 19. století mužská móda. Zájem kreslířů o vzhled a módu v souvislosti s mužem byl i proto minimální. Výstižně to vystihl francouzský filozof Gilles Lipovetsky: „*Moderní společnost vnesla do říše módy radikální rozkol: protějškem zbožštění ženské módy je potlačení či popření módy mužské, symbolizované uplatněním černého fraku a později obleku s kravatou.*“²⁸⁶ V tomto ohledu tedy mířili humoristé svoji pozornost především na ženskou část populace.

Móda není jen sama o sobě, souvisí s ideálem krásy i s životním postojem. „*Představy o moderní ženě, sebevědomé, emancipované voličce, nárokující si právo na vlastní profesi a sexuální život, odrážela oděvní móda v Československé republice.*“²⁸⁷ Oděvní instituce vznikající v letech 1918–1938 v samostatném státě byly důležité pro vznik novodobého módního průmyslu. Způsobů, jak dostat módu do povědomí, bylo čím dál více. S novými

²⁸⁴ ZEDNÍKOVÁ, Lucie. *Žena v české karikatuře (2. polovina 19. století – 1914)*, Diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, 2007, s. 54.

²⁸⁵ Často se naráží na kontrast mladých a starých žen. Další vděčnou součástí humoru jsou aktuální módní trendy. Ženské oblečení podléhalo změnám více než oblečení mužské. Vděčným námětem se stala krinolína, zdůrazňována byla především její velikost a nepraktičnost. Následovníkem krinolíny byl honzík, jinými slovy turnýra. Zde se poukazovalo na nové možnosti, jak turnýru využít. Dále se zesměšňuje vlečka u šatů, zejména její nepraktičnost a problémy s ní spojené. Například rozvířený prach na ulicích. Na rozdíl od těchto módních trendů korzet karikován nebyl. Po přelomu století naráželi humoristé i na dámský klobouk. Jeho velikost byla přeháněna a zdůrazňována. Stranou nezůstaly ani kalhoty, čteněji se narážky mířící na ně objevují až v prvních dvou desetiletích dvacátého století. Kromě módních trendů je ve středu pozornosti i ženská marnivost. Objevují se ženy, které chtějí po mužích, aby jim koupili nové oblečení a doplňky. Ženy loudící z mužů peníze jsou v ještě větší míře přítomny na stránkách časopisů v meziválečném období. ZEDNÍKOVÁ, Lucie. *Žena v české karikatuře (2. polovina 19. století – 1914)*. Diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2007. s. 54–68.

²⁸⁶ LIPOVETSKY, G., *Říše pomíjivosti. Móda a její úděl v moderních společnostech*. Praha 2002, s. 137.

²⁸⁷ LENDEROVÁ, M. – KOPIKOVÁ, B. – BUREŠOVÁ, J. – MAUR, E. (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009, s. 260.

informacemi o módě se mohly ženy nejčastěji setkat v novinách a časopisech²⁸⁸ v podobě tištěného slova či kresby. Móda byla v období první republiky úzce spjatá se sportem, kulturou a uměním. Zaujímalá stále významnější postavení, o čemž svědčí i rozšíření profese módní referentky.²⁸⁹ K módní žurnalistice a reklamě v tisku se přidala fotografie, poté film a rozhlas. Po polovině 19. století se objevil a postupně prosadil šicí stroj, díky kterému se rozšířila konfekce. Zvýšený zájem o módu souvisel i s celkovou změnou spotřebního chování společnosti. Díky konfekci, která se za 1. republiky masově rozšířila, se mohl módně oblékat čím dál větší počet lidí.

Na straně druhé stojí originální modelová tvorba, vznikající v modelových a zakázkových domech, které měly své vlastní návrháře a udávaly módní trendy. Objevují se na počátku 20. století. Mezi nejznámější pražské salony se řadily salony Oldřicha Rosenbauma,²⁹⁰ Hany Podolské²⁹¹ či Arnoštky Roubíčkové.²⁹² Špičkové módní salony nebyly pouze v Praze, ale najdeme je i v dalších městech jako bylo Brno či Olomouc. Naopak velké závody vyrábějící konfekci průmyslově působily především v Prostějově. Mezi nejvýznamnější konfekční závody patřila továrna na oděvy Rolný a továrna Nehera.²⁹³

V Brně se v roce 1929 konala pod patronátem ministerstva obchodu, průmyslu a živností a ministerstva školství a národní osvěty rozsáhlá Výstava moderní ženy. Při této příležitosti vyšel katalog s názvem *Civilisovaná žena*. Nová koncepce ženského šatníku byla

²⁸⁸ Mezi nejznámější časopisy věnované ženské módě řadíme *Dámské mody*, které začal od roku 1900 vydávat Karel Vačlena, od roku 1894 vycházejí *Nové pařížské mody*, které vydává Alois Hynek až do zákazu v roce 1939, v letech 1901–1924 se tiskly *Dámské modní listy*, ty byly, stejně tak jako *Dámské akademické modní listy*, orientované na Francii. Informace o ženské módě byly obsaženy i v rubrikách ženských časopisů. Módní referáty nalezneme také ve společenských časopisech, které nebyly určené přímo ženám, i ve velkých politických denících. Například v *Národní politice*, *Národních listech* nebo v *Lidových novinách*.

²⁸⁹ Olga Fastrová (1876–1965) původním povoláním učitelka, patřila mezi první módní referentky. Už od roku 1907 publikovala pod pseudonymem Yvonna v nedělní příloze *Národní politiky*, tu řídila dlouhých 27 let. V *Národní politice* byla módní redaktorkou Olga Vojáčková, ta psala módní referáty i pro týdeník *Salon*. Ženskou a módní hlídku vedla v *Lidových novinách* Marie Fantová pod pseudonymem Ma-Fa. Významnou osobností byla také Milena Jesenská, ta přispívala například do módní a společenské hlídky v *Národních listech*.

²⁹⁰ Firmu Rosenbaum založila Eliška Rosenbaumová v roce 1907, která měla výrobu a obchod s dámskou konfekcí v Praze. V roce 1924 převzal firmu Oldřich Rosenbaum, syn Elišky. Svou rozmáhající firmu v roce 1924 přestěhoval na prestižní místo – na Národní třídu č. 17. Brzy se ze zcela průměrné konfekční firmy stal jeden z nejvyhledávanějších a nejluxusnějších salonů v Čechách, jehož zákaznicemi byly ženy českých a cizích podnikatelů, také herečky, manželky diplomatů z celé Evropy. Dvorní manekýnkou tohoto módního salónu byla herečka Adina Mandlová. V třicátých letech se stala značka Rosenbaum symbolem vkusu a vysoké kvality. Oděvy Oldřicha Rosenbauma jsou dodnes vystaveny v uměleckoprůmyslovém museu v Praze.

²⁹¹ Hana Podolská (1880–1972) byla označována jako česká Coco Chanel či první dáma české módy. Její salon byl v meziválečném Československu pojmem. Dodávala kostýmy pro divadlo i film. Oblékala manželky prezidentů, ministrů, ale i slavné herečky.

²⁹² Salon Arnoštky Roubíčkové byl činný od roku 1909 do roku 1943. Největší slávu zažil v období stylu art deco, ale kvalitní úroveň si zachoval až do svého zániku za německé okupace. Více informací o tomto salonu podává publikace *Modelový dům Arnoštka Roubíčková Praha 1909-1943* z pera Evy Uchalové.

²⁹³ LENDEROVÁ, M. – KOPIKOVÁ, B. – BUREŠOVÁ, J. – MAUR, E. (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009, s. 264–265.

založena výhradně na kalhotovém úboru, doplněné halenkami z lehkých látek.²⁹⁴ Autoři, co se týče kalhot, předběhly svou dobu, na přelomu dvacátých a třicátých let se kalhoty nosily zejména při sportu, který takový oděv vyžadoval. Kalhoty se začaly nosit začátkem 20. století v souvislosti s jízdou na velocipédu či jako oblek při lyžování. Do běžného užívání se dostávaly jen velmi pozvolna. V mnou sledovaných časopisech se v naprosté většině případů objevují po celé období první republiky ženy v šatech či sukních. I z toho lze usuzovat, že ženy nenosily kalhoty tak často, jako po staletí osvědčené sukně a šaty.

Nyní obraťme pozornost na módu a vzhled pohledem humoristických časopisů. Zaměření humoristů na ženu, její vzhled a módu se odehrává ve dvou základních okruzích. Prvním okruhem je samostatný vývoj ženské módy, druhým je přístup ženě k módě a svému zevnějšku. Mimo tyto dva okruhy stojí využití tematiky ženské módy k poukázání na obecné jevy probíhající ve společnosti. Uvedme příklad z roku 1925. V kresbě s názvem „*Republika nechce nové šaty*“²⁹⁵, nacházející se v *Kopřivách*, je vyobrazena utíkající dívka v krátkých červených šatech, na kterých je napsáno ČSR. Dívka utíká před klerikálem, který v ruce drží oblečení náležející jeptiškám. Móda zde slouží pouze k ukázce zpátečnictví klerikálů, potažmo i k zpátečnictví církve, proti které se sociálně demokratické *Kopřivy* svými poměrně častými antiklerikálními narážkami vymezovaly. Tento příklad, kdy je poukazováno na obecné jevy, však není v mnou sledovaných periodikách v porovnáním s předchozími dvěma okruhy příliš častý.

Vraťme se k prvnímu okruhu, tedy k vývoji ženské módy. V tomto ohledu se humoristé zaměřují na nejvíce viditelné prvky, které dokáží vyvolat v lidech emoce. To jsou zejména takové prvky, které se po dlouhou dobu nemění a pak se náhle objeví výrazná změna, tak tomu je například u účesu mikáda nebo krátkých šatů či sukní – oba jevy se těšily u humoristů velké oblibě. Ženská móda první poloviny 20. století, a zvláště pak móda v období první republiky, je ve velkém protikladu k módě doby předešlé. Móda se nevztahuje jen na oblečení a doplňky žen, ale postihuje celkový fyzický vzhled, například účes, postavu či pleť. „– *To je krása – ta je opálená...!*“²⁹⁶ poznamenala jedna z dívek sedící u vody, vzhlížejíc s ostatními dívkami na černošku. Bledé pleti v meziválečné době odzvonilo. Ženy se záměrně vystavovaly slunci, nejčastěji u vody či v souvislosti se sportovními činnostmi. Ženská móda po staletí zdůrazňovala atributy ženství. Ideálem krásy byly po dlouhou dobu dlouhé vlasy, štíhlý pas v kontrastu s ňadry a boky. Ženy zdůrazňovaly dříve své atributy ženství pomocí korsetu

²⁹⁴ PACHMANOVÁ, Martina. *Neznámá území českého moderního umění: pod lupou genderu*, Praha 2004, s. 65.

²⁹⁵ *Kopřivy*, roč. 19, č. 2, 1925, bez paginace.

²⁹⁶ *Humoristické listy*, roč. 67, č. 34, 1924, s. 412.

v kombinaci s širokou sukni krinolínou, později turnýrou, ta zvýrazňovala ženské pozadí. Nohy byly důkladně skryty pod dlouhou sukni. Velkým zlomem v celkovém vývoji společnosti, k němuž náleží i vývoj módy, byla první světová válka. V té době muselo nastoupit do pracovního procesu na místa mužů mnoho žen. Pro řádný výkon práce se žena zbavila všech věcí, které bránily volnému pohybu. Byl to především korzet, proti kterému brojili lékaři už dlouho před válkou. Zkrátily se sukne i vlasy. Oblečení začalo být více praktické. Velmi pomalu se do ženského šatníku dostávaly kalhoty. Přesto byl však ideál ženskosti založený na sukni po celou první republiku základem.

Poválečný ideál ženské krásy prodělal zásadní změny. Právě v této době došlo k radikální proměně, jaká byla v dlouhé historii ženského odívání zaznamenána. Jistý vliv měla zajisté válka, poválečné poměry a stále sílící ženská emancipace. Opomenout nelze ani sport, který sehrál v demokratické revoluci ženského vzhledu zásadní roli. Za přispění sportu bylo tělo ukázáno takové, jaké je, změnila se linie ženského oděvu. Novým estetickým ideálem ženství byla vysoká a štíhlá žena, která se věnuje sportu. Především díky sportu pronikly do ženské módy mužské prvky.²⁹⁷ Zásadní pro humoristy byl nový ideál rovné linie, který popíral atributy ženství, což bylo až do dané doby něco stěží představitelného. Žádoucími se staly štíhlé boky a malé poprsí.²⁹⁸ Ženská móda byla od dvacátých let ve znamení chlapeckého vzhledu. Sukně a šaty se zkrátily ke kolenům, tomu nezanedbatelnou měrou napomohly i moderní tance, kterým se šaty přizpůsobily.

Moderní se stal krátký sestřih vlasů. Na tuto změnu bylo dle mnou provedené analýzy ze všech změn ve vzhledu ženy poukazováno nejčastěji. Není se také čemu divit, ostříhání vlasů bylo jednou z nejnápadnějších změn ženského zevnějšku, kterou se ženy přibližovaly mužům. Dlouhé vlasy byly a dodnes obecně jsou typickým atributem feminity. Krátké vlasy naopak byly a jsou typickým atributem maskulinity. I když dnes vidíme běžně muže s dlouhými vlasy a ženy s krátkými, stále na obecné rovině spojujeme dlouhé vlasy s ženou a krátké s mužem. Dlouhé vlasy k ženě patřily po staletí. Dříve byly krátké ženské vlasy dávány do souvislosti s nevalnou pověstí. Prostitutkám se za trest vlasy stříhaly na krátko. I poté, co se prostituce takto přestala trestat, byly krátké vlasy u žen po dlouhou dobu považovány za něco nepatřičného, co slušné ženě nepřísluší. V 19. století bylo jen málo žen, které se rozhodly nosit krátký sestřih. Ve dvacátých letech 20. století se však karta otočila a všechny ženy, které šly s dobou, se nechaly ostříhat. Popularita krátkých vlasů výrazně narušila do té doby poměrně

²⁹⁷ LIPOVETSKY, G., *Říše pomíjivosti. Móda a její úděl v moderních společnostech*. Praha 2002, s. 114.

²⁹⁸ Některé ženy se ve dvacátých letech dokonce pokoušely své poprsí zmenšovat, což se ve většině epoch nikdy nedělo.

stálý konstrukt feminity. Výrazná náhlá změna většinou zaujme lidskou pozornost, o to více, když se jedná o změnu v genderovém řádu. Taková změna vyvolává emoce. Právě zasažení emotivní stránky je pro humoristy jedním ze zásadních prvků úspěchu. Pro doložení toho, že se krátký ženský účes těšil u humoristů oblibě, uvedme několik příkladů. V *Humorech* z roku 1925 se na ulici baví syn a jeho matka: „*Mamí, jdi napřed, já půjdu kousek za tebou. – Pročpak? – No, dyť je to dneska jen pro ostudu jít s dámou, která nemá mikádo.*“²⁹⁹ Matka je vypoodobněná jako tlustá paní s drdůlkem, její malý syn stojí za ní. Naráží se zde na neúprosný diktát módy. Viz příloha č. 3. V tom samém roce byl opět v *Humorech* uveden poněkud říznější příspěvek, kde figuruje mikádo. Na karikatuře vedle sebe stojí manželé, tlustý muž a hubená žena: „*Říkej mi co chceš, mikádo je móda praktická – Nesmysl! Praktické by bylo, kdyby jsi se dala ostříhat dohola, protože, kdyby jsi se topila, neměli by tě za co vytáhnout...!*“³⁰⁰ Žena brání svůj střih vlasů, zmiňuje se o praktičnosti mikáda. Manžel vidí praktický střih poněkud jinak, ve spojení s možností manželčina utonutí ve vodě. Zde funguje nečekaná odpověď muže, moment překvapení. Základem vtipu je neidylický vztah tohoto manželského páru. Mikádo slouží pouze jako vhodný prostředek, pomocí kterého se tematizuje vztah manželů.

O něco neobvyklejší je kresba, kde je vyobrazen vesmír. Kolem hvězd letí kometa a hvězdy říkají: „*Podívejte se na tu vlasatici! Nemůže si dát zastříhnout mikádo?...*“³⁰¹ V daném vtipu je výrazněji propojen text s obrazem. Většinou se v období první republiky setkáváme v obrazovém humoru časopisů s textem, který by byl stejně pochopen i bez obrázku. Zde dochází k personifikaci neživých předmětů, což zejména v období první republiky není moc časté. Ve velké většině jsou zobrazováni lidé.

Zpět ale ke krátkým vlasům, které jsou nejčastěji prezentovány v podobě mikáda. V podstatě po celou dobu první republiky jsou ženy v obrazovém humoru vybraných časopisů vyobrazovány převážně s krátkými vlasy, ať už je vyznění obrazového humoru jakékoli. I to svědčí o obrovské popularitě a módě krátkých vlasů. Výjimku tvoří starší ženy, které mají většinou vlasy v drdolu. Tematizování mikáda slouží často jako názorné poukázání na proměnu feminity. Na karikatuře v *Kopřivách* s názvem *Obrácený svět* sedí muž u holiče. „*Tak ty vlásečky, prosím vašnosti. Jak pak je ostříháme, vašnosti? – Ne moc krátce, abych nevypadal jako ženská.*“³⁰² Zde je naráženo na měnící se konstrukt feminity, kdy se vzhled ženy blíží vzhledu mužskému. Muž ve výše uvedené karikatuře nechce vypadat jako žena. V jeho

²⁹⁹ *Humoristické listy*, roč. 68, č. 46, 1925, s. 581.

³⁰⁰ *Humoristické listy*, roč. 68, č. 50, 1925, s. 635.

³⁰¹ *Zaostalost ve vesmíru*, *Humoristické listy*, roč. 67, č. 32, 1924, s. 386.

³⁰² *Obrácený svět*, *Kopřivy*, roč. 23, č. 50, 1930, bez paginace.

prezentaci jsou krátké vlasy spjaty s ženami. V následujícím příkladu chce být naopak rozpoznatelná od muže žena, pro kterou jsou krátké vlasy na rozdíl od předchozí karikatury stále doménou maskulinity. „*Co říkáš Milo? Dejme si zastříhnout „bubikopf“ – Dej s tím pokoj! Když stojíš v obchodě za pultem a nejsou vidět sukně, říkají ti všade mladý pane a koketují s tebou ženské...*“³⁰³ Účes je v těchto konkrétních případech posazen jako základní rozeznávací prvek feminity a maskulinity. Upozornění na případnou záměnu muže a ženy je jeden z postupů při tematizování krátkého střihu ženských vlasů.

V *Humoristických listech* se objevuje i odhad, jaké vlasy budou mít ženy v budoucnosti. Na obrázku s názvem „*Tři podoby ženských vlasů*“ jsou zobrazeny tři dívky v časovém znázornění „*Jindy, nyní a brzy*.“³⁰⁴ První dívka má dlouhý cop, druhá dívka klasické mikádo a třetí dívka má téměř holou hlavu s nadzvednutými vlasy vepředu. Autor v reakci na tehdejší módu mikád vyostřuje svoji představu o budoucnosti ženských vlasů. Viz příloha č. 13. Odvahu ostříhat se jako třetí vyobrazená dívka ženy ve sledované době nenašly.

Na titulní stránce *Humorů* jsou vyobrazeny ženy na schůzi, spolu s přednášející, všechny mají krátké vlasy. „– *A proto doufám pevně, mé dámy, že nebudete volit za předsedkyni našeho spolku ženu, která má dosud tak zastaralé názory, že – považte – nosí ještě dlouhé vlasy...*!“³⁰⁵ Tento vtíp by se dal zařadit i pod kapitolu genderových stereotypů spojených s takzvanou ženskou mentalitou. Je zde ukázána ženská naivita a hloupost. Místo, aby byly důležité názory na konkrétní probíranou věc, radí přednášející zaměřit se hlavně na délku ženských vlasů. Samozřejmě patří i sem, protože jde o téma módy. Mikádo chce nosit dokonce i služka na faráře. Tento vtíp se objevuje v *Kopřivách*, kde je antiklerikální tematika typická. „*Tak ty se chceš dát Katynko, také ostříhat? To ti nestačí, že já tě ostřihám před všemi úklady ďábelskými?*“³⁰⁶ V *Humoristických listech* nalezneme dokonce i *Baladu o mikádu*, jejíž děj je následující: holič šel přes les domů, uviděl víly, ty s ním chtěly tancovat, on nechtěl a sdělil jim, že je holič. Všechny se s radostí daly místo tance ostříhat. Holič poté zamýšlel, že z kupy ostříhaných vlasů udělá paruky, které prodá dámám, až vyjde mikádo z módy.³⁰⁷ Muž-holič je zde prezentován jako vychytralý a z ženské posedlosti po módě těžící člověk. Ženy jsou prezentovány jako stvoření podléhající módě.

Příspěvky upozorňující na krátkost ženských vlasů ve třicátých létech v zásadě ustaly. Po deseti letech nebyly již krátké vlasy něčím, co by humoristé tematizovali. Jelikož jsou

³⁰³ *Humoristické listy*, roč. 69, č. 33, 1926, s. 446.

³⁰⁴ Tři podoby ženských vlasů, *Humoristické listy*, roč. 67, č. 30, 1924, s. 362.

³⁰⁵ *Humoristické listy*, roč. 67, č. 24, 1924, titulní strana.

³⁰⁶ Nebeské mikádo, *Humoristické listy*, roč. 19, č. 34, bez paginace.

³⁰⁷ Balada o mikádu. *Humoristické listy*, roč. 69, č. 21, 1926, s. 291.

humoristické časopisy zaměřené především na aktuální dění, obrazový humor v nich prezentovaný zobrazuje ženy v krátkých vlasech, aniž by tento fakt tematizoval. Z tematiky krátkých ženských vlasů se přesunme na další prvek související s vývojem ženské módy.

Tímto prvkem je množství látky zahalující ženské tělo. V předchozích dobách bylo zahaleno téměř vše. V poválečné době je však ženské tělo mnohem více odhaleno. Na tento jev se v humoristických časopisech upozorňovalo poměrně často. V roce 1920 je na hlavní stránce *Humoristických listů* vyobrazená společnost mužů a žen na plese. Muži mají na sobě pouze černé kalhoty na kšandách, vrchní část těla mají odhalenou. Pod kresbou je následující text: „*Až se také u pánů ujme nynější polonahá móda...*“³⁰⁸ Viz příloha č. 31. Podobný příklad, který naráží na přílišné odhalování těla na plesech, je následující: „*Hled', mužíčku, tak ráda bych šla aspoň do jednoho plesu a nemám nic na sebe – A myslíš, hlupáčku, že ty, co tam jdou, mají toho na sobě víc...?!*“³⁰⁹ Obdobných vtípů poukazujících na „polonahou“ módu nalezneme samozřejmě daleko více. Ne vždy jsou ale narážky na nedostatečné zahalení těla spojeny s návštěvou plesu. Často se zmiňuje, jak malý prostor daný oděv zabírá. Jedna dívka vypráví druhé: „*Včera jsem se polekala, že mi někdo ukradl šaty. – Našla jsi je? – Ano; byly ve střevíčku...*!“³¹⁰ Na četnosti těchto vtípů se ukazuje, že tato „polonahá móda“ byla pro společnost výraznou změnou vzbuzující emoce. Ve třicátých letech najdeme narážky tohoto typu pouze výjimečně. Lidé už si na krátké sukně či šaty pravděpodobně za jedno desetiletí zvykli. Ve třicátých letech se sukně zároveň opět prodloužily. Do módy se vrátily ženštější tvary. Pozornost byla o něco více zaměřena na pas, který již nebyl potlačován, ale ani se na něj nekladl důraz. Zdůrazněna byla i ramena, ta měla u šatů často nadýchané rukávy. Jednoduchost a ideál vysoké a štíhlé ženy zůstal však i nadále zachován.³¹¹

V období třicátých let se především na titulních stránkách *Humoristických listů* setkáváme se spíše oděnými mladými dívkami. Oproti dvacátým létům ale není poukazováno na „polonahou módu“. Žena je takto vyobrazena, ale téma „vtipu“ s jejím oblečením vůbec nesouvisí. Například na titulní stránce z roku 1937 vidíme na posteli mladou dívku, která se smyslně protahuje, kresba je velmi realistická a má erotický podtón, dívka je pouze v noční košilce, na okně sedí ptáček. „*Takovému ptáčkovi se to lehce vstává, ten zůstane v peří – ale já z něj musím ven!*“³¹² Větší erotizace ženského těla se tak stává ve třicátých letech normou.

³⁰⁸ *Humoristické listy*, roč. 63, č. 44, 1920, titulní strana.

³⁰⁹ *Humoristické listy*, roč. 69, č. 4, 1926, s. 60.

³¹⁰ *Humoristické listy*, roč. 69, č. 29, 1926, s. 411.

³¹¹ LENDEROVÁ, M. – KOPIKOVÁ, B. – BUREŠOVÁ, J. – MAUR, E. (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009, s. 260.

³¹² *Humoristické listy*, roč. 80, č. 33, 1937, titulní strana.

Druhý okruh, kterému se humoristé v souvislosti s vzhledem a módou věnovali, zahrnuje přístup a vztah ženy k jejímu vzhledu a k módě. Zde je nejvíce reflektován přílišný zájem žen o vlastní zevnějšek a ženská touha po novém oblečení a módních doplňcích. Takto tematicky zaměřených příspěvků najdeme mnoho. Móda a vzhled je pro ženy dle humoristických časopisů jednou z nejdůležitějších oblastí života.

Následující příklad uvozuje vztah žen k módě. Dvě dívky jsou ve *Smíchu republiky* zobrazeny v přírodě a vedou spolu rozhovor: „*Jak těm stromům a keřům závidím! Každého jara dostanou z brusů nové kostýmy. – Ale chyba je, že v těch kostýmech je rok co rok stejná móda.*“³¹³ Ženy jsou v souvislosti s módou prezentovány jako přelétavá, nestálá stvoření toužící po nových podnětech. Chtějí stále něco nového a moderního a zároveň je zajímá především jejich vzhled. Důležitost ženského vzhledu reflektuje následující příspěvek z roku 1924. Na vlakovém nádraží stojí dvě mladé dívky a baví se: „*Hodná a pořádná je ta naše Řina, ale hrozně lehkomyšlná. Jede na tři dny z Prahy a vezme si pouze jen jedno zrcátko. Považte ten malér, kdyby se jí cestou rozbilo...?!*“³¹⁴ Přílišný zájem o vzhled odkazuje na ženskou povrchnost. Humoristé na to poukazují nejrůznějšími způsoby. Obvykle je zaznamenán hovor dvou osob, téma hovoru nemá zpočátku se vzhledem a módou nic do činění, náhle je však právě na tyto témata ženou hovor přesměrován. To znázorňuje i následující příklad: „*Vy nechodíte do Národního paní Pohrabatschková? Ne! Víte, já a dcera jsme blondýny a tam je všechno bordó a to nám nesluší. A když jsme se nabídlý, že si dáme vlastním nákladem vytapečirovat modře, nedovolili nám to...!*“³¹⁵ Pro názornost uvedu ještě jeden příklad podobného ražení. Na titulní stránce *Humoristických listů* jsou vyobrazeny dvě ženy, malířka kouřící cigaretu a její kamarádka. „*A jaký pocit jsi měla, když jsi poprvé vstoupila do moře? – Hrozný. – Bylo vlnobití? – Ne, ale na břehu stál inženýr Fousek a já měla loňské kupačky...!*“³¹⁶ Opět podobný postup jak u předchozího příkladu. Dívka na otázku odpoví, ale svůj směr pozornosti stočí od moře směrem na sebe a svůj vzhled. Takový rozhovor dvou osob ženského pohlaví, kdy jedna mluví o konkrétním tématu a druhá to přesměruje na módu či vzhled, je vcelku častý. To samé platí i o rozhovoru muže a ženy, ať už se jedná o manžela, nápadníka či otce. „*– Vidiš, jaký je ten náš tatínek! Stále říká, že už se musím konečně změnit, a když jsem mu předložila účet ze salónu krásy, nadával...!*“³¹⁷ Vtip si můžeme interpretovat dvojím způsobem. Dívka je mazaná

³¹³ *Smích republiky*, roč. 4, č. 15, 1922, s. 12.

³¹⁴ *Lehkomyšlná, Humoristické listy*, roč. 67, č. 35, 1924, s. 424.

³¹⁵ *Humoristické listy* roč. 64, č. 26, s. 260.

³¹⁶ *Humoristické listy*, roč. 69, č. 36, 1926, titulní strana.

³¹⁷ *Humoristické listy*, roč. 68 č. 36, 1925, s. 440.

a z tatínka si střílí, nebo je hloupá, a pojem změnit se je schopna vnímat jenom v souvislosti se svým vzhledem.

Typickým příkladem marnivosti je zájem o stále nové oblečení a doplňky. Na obrovském množství obrazového humoru se v období první republiky objevuje žena, která chce po svém muži, aby jí koupil oblečení nebo doplňky. Muž se zde stává jakýmsi prostředníkem k vytouženým novým věcem. „*Profesor, připravuje se k přednášce: – tak například je známo, že oko lidské se zvláštním potěšením spočine na barvě zelené – Ženuška: Vidiš, to máš dobrý nápad! Koupíš mi zelený kostýmek, vid'...?*“³¹⁸ Žena opět převedla řeč na oblečení, teď tu máme ale navíc ještě prosbu, aby jí kabátek koupil manžel. V humoristických časopisech je pravidlem, že peníze na ženskou parádu pochází vždy z kapsy muže. Převrácení rolí, kdy by muž prosil ženu o peníze na nové šaty, humoristé vůbec nevyužívali.

Nejvíce se setkáváme s případy, kdy chtějí manželky peníze od svých mužů. Pokud se jedná o svobodné dívky, snaží se získat peníze, oblečení či doplňky od svého nápadníka nebo tatínka. „*On: Věčná škoda, slečno, že nemohu pro Vás trošku toho krásného tepla schovat na zimu. Ona: Jen se netrapte! Ta škoda se dá vždycky odčinit nějakým – pěkným kožichem.*“³¹⁹ Dívka využila situace a nepřímou si řekla o dar. V následujícím příkladu se dcera snaží získat nové šaty od svého otce: „*Tatínku, ty jsi ráno na ulici vypadal tak moderně, elegantně, že není možno, aby tvá dcera chodila v šatech, které jsou už tři měsíce staré.*“³²⁰ Ženy používají k získání požadovaných věcí různé způsoby jednání. Občas se odhodlají i vyhrožovat: „*– Prosím tě, neblázni zase s tou 120 kilometrovou rychlostí. Víš, že snesu sotva čtyřicet! – Vím – tak co, koupíš mi ten jarní plášť? – Nebo mám přidat plynu?*“³²¹ Žena využívá mužova strachu a podmiňuje svoji jízdu příslibem, že jí muž koupí nový kabát. Ženy dosahují dle humoristických časopisů často svého cíle – získání nových věcí – pomocí jisté vynalézavosti a vypočítavosti. Mužům se většinou nechce peníze na parádu vydávat. Na to upozorňuje následující příklad: „*Milostivá, ten kostým a klobouček Vám sluší přímo andělsky. – Vidíte a můj muž, než mi ho koupil, vyváděl zrovna čertovsky.*“³²² Muži rovná se peníze a peníze se rovnají novým věcem a oblečení. Toto konstatování lze z četných příspěvků podobného ražení vyvodit. „*– Hled' Olinko, to je krásný šperk. Kolik by tak na něj bylo třeba? – Jeden by stačil, ale musel by být bohatý...!*“³²³ Takto se baví dvě mladé dívky před výlohou. Dívka se ptá, kolik

³¹⁸ *Humoristické listy*, roč. 69, č. 3, 1926, s. 37.

³¹⁹ *Smích republiky*, roč.1, č. 30, 1919, s. 9.

³²⁰ *Smích republiky*, roč.3, č. 50, 1921, s. 8.

³²¹ *Humoristické listy*, roč. 71, č.11, 1928, s. 165.

³²² *Smích republiky*, roč. 4, č. 19, 1922, s. 12.

³²³ *Humoristické listy*, roč. 67, č. 34, 1924, s. 386.

by bylo potřeba peněz, ale druhá jí odpovídá, kolik mužů by bylo ke koupi třeba. Muž je zde opět prostředkem k získání požadované věci.

Ženská záliba v módě a vzhledu zároveň značí i jistou povrchnost ženské povahy, touhu po kráse a následném obdivu. Z obrazového humoru vyplývá, že je vzhled a móda pro ženu jednou z nejdůležitějších věcí v jejím životě. Proč chtějí ženy nové oblečení a doplňky? Co z toho dále vyplývá? Gilles Lipovetsky to shrnul následovně: „*Móda souvisí s potěšením vidět, ale také s potěšením být viděn a vystavovat se pohledu druhého.*“³²⁴ I to implicitně sdělují narážky na módu a vzhled, ale setkat se můžeme i s explicitní narážkou. Samotná touha po obdivování a po tom být vidět je dalším častým motivem, s kterým se můžeme setkat. Pro názornost uveďme příklad: „*Máte před svatbou slečinko a jste tak smutná. Co se vám stalo? – Věřte mi, že mě svatba pranic netěší. Tatínek to určil na 10 hodin dopoledne, kdy je všechno v kancelářích a po ulicích chodí nejméně lidí...*“³²⁵ Danou slečnu zajímá především pozornost ostatních. Ženy si v humoristických periodikách přejí, aby všichni obdivovali zejména jejich krásu, majetek či postavení. Nevěstu z titulní stránky *Humoristických listů* z roku 1923 trápí stejný problém. Na ilustraci jde vedle ženicha a říká: „– *Hled' Ríšo, tamhle se srazila auta, to neznamena pro nás nic dobrého – Nebud' pověřčivou – To není pověřčivost! Lidi se tam sbíhají a my nemáme žádné diváky...!*“³²⁶ O rok později je v *Humorech* opět stejná tematika ve spojitosti se svatbou. Dívka ve svatebních šatech říká své matce: „*Maminečko drahá, už jsem zoufalá, porad' mi porad' – No copak, děvuško moje? – Pojedu-li do kostela v zavřeném autu, nikdo mne neuvidí a pojedu-li v otevřeném pocuchá se mi účes. Co já nešťastná si počnu...?!*“³²⁷ Pozornost však nevyžadují ženy pouze při své svatbě, jak mohlo z předchozích příkladu vyplynout, vidět chtějí být ženy například i v divadle.

V *Kopřivách* je karikatura manželského páru sedícího na balkoně v divadle. Žena říká manželovi: „*Ty vždycky všechno popleteš. Tady vezmeš loži, odkud je nejlépe vidět – ale já jsem ti říkala: Vezmi loži, kde bude nás nejlépe vidět...*“³²⁸ Žena chce, aby byla s manželem vidět, zhlédnutí divadelního představení se dostává na druhou kolej. Uveďme ještě další podobný příspěvek z prostředí divadla, zde je to opět žena, která touží být vidět. „– *Je to nudný kus, co, Emčo? Taky jsme mohli zůstat doma – Ba ne; při zábavném kuse každý pán se dívá na jeviště a mne si ani nevšimne...!*“³²⁹ Vidět chtějí být v obrazovém humoru především mladé ženy, ale

³²⁴ LIPOVETSKY, G., *Říše pomíjivosti. Móda a její úděl v moderních společnostech*. Praha 2002, s. 54.

³²⁵ *Humoristické listy*, roč. 62, č. 12, s. 94.

³²⁶ *Humoristické listy*, roč. 66, č. 14, 1923, titulní strana.

³²⁷ *Humoristické listy*, roč. 67, č. 45, 1924, titulní strana.

³²⁸ Nejapný manžel, *Kopřivy*, roč. 23, č. 42, 1930, bez paginace.

³²⁹ *Humoristické listy*, roč. 68, č. 22, 1925, s. 270.

najdou se i výjimky. „Babička: Už by se mohlo přestat s těmi královnami krásy. Vždyť je to směšné. Dědeček: Ovšem! Ted' ještě bude poslední soutěž a sice na nejhezčí babičku. Babička: Kdy? Kde? Heleď, starouši, snad bych se mohla taky přihlásit...!“³³⁰ Děda je vyobrazen jako vysmátý muž, proti němu působí babička jako smutná a strhaná žena. Zde se humorista vysmívá ženské touze po obdivu své krásy, která neuvadá ani ve stáří. Nejčastěji však touží v obrazovém humoru po kráse mladé dívky. O účasti v soutěži krásy sní například i služka. „– Já jsem vám měla milostpaní, hezkej sen. – Copak se vám zdálo? Snad se to vyplní. – Já bych ráda, ale nevím, nevím – Tak mluvte! – Mně se zdálo, že byla soutěž krásy a že jsem dostala první cenu.“³³¹ Služka už je starší, rozcuchaná, v ruce drží koště a je zřejmé, že soutěž krásy nemá šanci vyhrát. Kontrast ještě posiluje mladá milostpaní, která naplňuje představu krásné ženy v dané době – štíhlá postava, krátké vlasy, velký výstřih, v ústech cigaretu. V obrazovém humoru vybraných periodik je obecně žena tou, která chce být „sledovaná“, a muž je tím, který si užívá požitky ze „sledování“.

Slova žena a krása jsou po dlouhá staletí spolu nerozlučně spojeny. Důraz na krásu muže je v porovnání s krásou ženskou nevelký. I v příručkách společenského chování, které vznikly v průběhu 19. století, se požadovaný kodex krásného muže objevuje ojedinele. Ve vztahu k mužskému vzhledu je ve společenských příručkách velmi často akcentována „rozumnost“ – ta odlišuje přiměřeně o sebe pečujícího muže od marnivé a krásou posedlé ženy.³³² S takovým nazíráním na věc korespondují sledovaná humoristická periodika.

Až do konce první republiky nosily ženy na ulici klobouk či jinou pokrývku hlavy. U žen vesnických se jednalo zpravidla o čepec či šátek. Klobouk nosili i muži. I v první republice patřila pokrývka hlavy k běžným zvyklostem. Na předmětu klobouku je opět zdůrazněno ženské zaměření na módu. „Jaké barvy je tabule? – Tabule je cejná. – Jaké barvy je křída? – Bílá – Jaký je můj klobouk – Stajomódní.“³³³ Takto vyhodnotili klobouk učitelky její malé žáčky ve třídě. Název pod obrázkem *Ženská se nezapře* mluví sám za sebe. Dívky jsou už od mala údajně zaměřené na módu. Místo objemných klobouků, které byly populární na přelomu století, se do módy dostávají kloboučky mnohem menší. „– Necháš mne chodit v klobouku, jaký se nosil před deseti lety. – Opravdu se takové nosily? To je výborné! Řekneš každému, že oslavuješ jubileum republiky.“³³⁴ Ani jeden z uvedených příkladů se však

³³⁰ *Humoristické listy*, roč. 73, č. 16, 1930, s. 233.

³³¹ *Humoristické listy*, roč. 71, č. 48, 1928, s. 659.

³³² HUTEČKA, Jiří (a kol.). *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti: koncepty, metody, perspektivy*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 230.

³³³ *Humoristické listy*, roč. 64, č. 24, 1921, titulní strana.

³³⁴ *Humoristické listy*, roč. 71, č. 44, 1928, s. 606.

nezaměřuje výhradně na výsměch ženskému klobouku, klobouk je tu pouze prostředkem k poukazování na jiné věci. Z toho vyplývá, že klobouky už žádné velké vzrušení nevzbuzují. Pokrývka hlavy stála pro svou jednoduchost a skromnost v první republice mimo zájem humoristů.

Za první republiky se u žen velmi rozšířilo líčení obličeje, na což nás upozorňuje i obrazový humor v časopisech. „– *Zajímají vás záhady kosmické, slečno? – Ty ani né – ale za to záhady kosmetické!*“³³⁵ Dříve se líčily převážně nevěstky, herečky a zpěvačky. To se ale, jak si můžeme povšimnout i v příspěvcích zaměřujících se na ženské líčení, za první republiky změnilo. V *Humoristických listech* byla nenalíčená žena v jednom příspěvku příčinou rozvodu. Na kresbě sedí na pohovce dvě mladé dívky a baví se: „– *Je to pravda, že mladí manželé Nosáčkovi půjdou od sebe? – Ano, on ji přistihl – S jiným? – Ne, ale častě ráno, když vstala a nebyla ještě naemailovaná...!*“³³⁶ Naemailovaná je výraz pro make-up ženy, dnes řekneme namalovaná. S tímto názvem naemailovaná jsem se setkala v humoristických časopisech několikrát. Opačný názor na líčidla je prezentován v následujícím příspěvku: „*Milostpaní skutečně teď hezky vypadá; to dělá vzduch! Manžel: – Ani ne, ale zapoměla si s sebou vzít líčidla...!*“³³⁷ Na karikatuře v *Kopřivách* nebude manželce továrníka dopřáno, aby byl zvěčněn její portrét, důvodem je pro změnu to, že se líčí. „*Pane továrníku, teď byste si měl dát ještě jako protějšek ke svému portrétu vymalovat milostivou paní. – Zbytečná věc, ona se maluje sama.*“³³⁸ Na jiné kresbě vidíme muže, ten drží v ruce hadici a míří jí na obličej ženy. Stroj za ním má mnoho tlačítek s názvy červeň, modř, čern, bílý pudr, růžový, fialový, žlutý, hnědý a mladistvá červeň.³³⁹ Viz příloha č. 11. Tento příspěvek umístěný na titulní stránce *Humorů* dokládá popularitu líčení u žen.

Kromě líčení obličeje se mezi ženami rozšířilo i kouření cigaret. Cigareta nepředstavovala jenom pouhý požitek ze samotného kouření, do jisté míry šlo o módní doplněk. I Karel Poláček spojoval kouření žen s módou. „*Ženy nekouří z přesvědčení ale z módy. Dámy, které vidíme v kavárně kouřiti, jsou buď polodámy, nebo chtějí být polodámy a nosí účes „mikádo“, anebo chtějí dělati dojem, že jsou frivolní a lehkomyšlné, svobodomyšlné a romantické, neobyčejné a nedomácké, záhadné, snivé i velkoměstské. Dívky z venkova kouří proto, abychom si nemyslili, že jsou z Balíkova. Ženy drží cigaretu v ruce, jako by se*

³³⁵ *Humoristické listy*, roč. 71, č. 34, 1928, s. 483.

³³⁶ *Humoristické listy*, roč. 69, č. 40, 1926, s. 536.

³³⁷ Po návratu z letního bytu. *Humoristické listy*, roč. 69, č. 41, 1926, s. 552.

³³⁸ Zbytečnost, *Kopřivy*, roč. 20, č. 43, 1927, bez paginace,

³³⁹ *Humoristické časopisy*, roč. 70, č. 7, 1927, titulní strana.

*zaměstnávaly háčkováním. Nekouří z vášně, ale z konvence. Až bude kouření lepší a lacinější, pak přestanou dámy kouřit.*³⁴⁰

Za první republiky patřila k elegantní dámě cigareta v dlouhé špičce. Obecně bylo mírné kouření považováno za nezávadné. Na stránkách různých časopisů se občas objevily úvahy o škodlivosti kouření, ale „mírné“ kouření mužů i žen bylo považováno za nezávadné.³⁴¹ V dobách předchozích ale kouření cigaret příslušelo pouze mužům, kouřící žena byla něco nepatřičného, cigareta byla spojena s ženami nevalné pověsti.

I na stránkách humoristických časopisů občas spatříme ženu, která kouří cigaretu. Na titulní stránce *Humorů* sedí v pokoji žena a kouří, za ní stojí muž a stele postel. „*Muž: Už jsem ti jednou řekl, Fino, že kouření doma netřpím. Záclony jsou tak drahé! Kuř si ve schůzi nebo v kavárně...*“³⁴² Opět zde humorista pracuje s otočenými genderovými rolemi, samotný název kresby je *Obrácený svět*. Viz příloha č. 16. V případě, že by napomínala žena muže, postrádal by tento obrazový humor pointu. Důležitou podstatou humoru je moment překvapení, a splnění podmínky, aby se lidé „nechovali podle předepsaných pravidel“. Tak tomu je právě v tomto případě.

I když ženy za první republiky kouřily, stále to bylo něco nového, do té doby nezvyklého. Pokud je v humoristických časopisech vyobrazena žena s cigaretou, pak se primárně nejedná na narážku na samotné kouření, ale na celkovou změnu v chování „moderní“ ženy. Na titulní stránce v *Kopřivách* z roku 1928 vidíme mladou dívku, která stojí a kouří cigaretu. Název kresby je *Milostslečna feministka*. Text pod kresbou je následující: „*Kdyby se dali opice vycvičit na vydělávání peněz, tak bychom mužů vůbec nepotřebovali.*“³⁴³ Nejde zde tedy o narážku na kouření. Feministka je zobrazená v příkré opozici proti mužům, cigareta je pouze doplňkem, který její pozici dokresluje.

V obrazovém humoru, který míří na ženskou módu a vzhled, převládají mladé dívky a manželky. Humoristé libující si v kontrastech zaznamenali i generační srovnání dívek a starších žen. V *Humoristických listech* z roku 1924 najdeme obrázek, kde je pravděpodobně zobrazená babička s vnučkou. Babička ukazuje na starou almaru před sebou a říká: „*V téhle almaře mívala jsem plesové šaty*“, vnučka na to odpoví: „*Jémináčku, taková ohromná almara! To mě stačí na ně zásuvka u toaletního stolku.*“³⁴⁴ Díky čím dál menší spotřebě látky na šaty se

³⁴⁰ POLÁČEK, Karel. *Povídky, sloupky, fejetony*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 2001. s. 119. Původně vyšlo v Lidových novinách 27. 8. 1922.

³⁴¹ LENDEROVÁ, M. – KOPIKOVÁ, B. – BUREŠOVÁ, J. – MAUR, E. (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009, s. 268.

³⁴² *Obrácený svět, Humoristické listy*, roč. 69, č. 21, 1926, titulní strana.

³⁴³ *Milostslečna feministka, Kopřivy*, roč. 21, č. 24, 1928, titulní strana.

³⁴⁴ *Humoristické listy*, roč. 68, č. 2, 1924, s. 22.

dal ušetřit i prostor v šatníku. Autor postavil do kontrastu plesové šaty vnučky a babičky, které jsou přeneseny na kontrast almary a zásuvku toaletního stolku. Ještě na konci 19. století byly krátké šaty něco nepředstavitelného, ve dvacátých letech jsou už zcela normální. Kreslíři tu pracují s osvědčenými protiklady. Poukázání na generační rozdíl v souvislosti s módou obsahuje i kresba na titulní straně *Kopřiv* z roku 1926. Vedle sebe sedí na židlích stará babička a mladá dívka. Babička má na sobě tradičně dlouhou sukni a halenu, na hlavě šátek. Dívka je oblečená do krátkých červených šatů. Kresba je pojmenovaná *Záhada*, stará paní se ptá dívky: „*Slečinko, jsou tak dobrá, řeknou mi: to mají tak krátký sukne nebo tak dlouhý nohy?*“³⁴⁵ Stejně jako u následujícího příspěvku se i zde pracuje s kontrastem, který plyne z generačního rozdílu. Viz příloha č. 8. Opět se jedná o narážku na zkracování sukni i šatů. „– *Jó, mladej pane, my starý můžeme eště sukni zakrejt i sousedům kolena, ale ty mladý je nezakrejou pořádně ani sobě...!*“³⁴⁶ Mládí a staří je stavěno do opozice. Pouze mladé dívky jsou v obrazovém humoru, stejně tak jako v běžném životě, spojovány s krásou a žádostivostí mužů, starší ženy už ne. Na dvou kresbách pod sebou je zobrazena tatáž žena. Text pod prvním obrázkem je následovný: „*V mládí prodávala hubičky*“ na obrázku je mladá dáma v obklopení mužů, na druhém obrázku je již jako stará babka, která prodává na trhu, následuje text: „*potom už jen houby...*“³⁴⁷ V jednom příspěvku sedí žena v krátkých plesových šatech, kouká se do zrcadla a kouří, okolo krku má „boa“ – zmenšené muže, kteří se drží za nohy dalšího muže, a tvoří tak pomyslné boa kolem jejího krku.“ – *Takové boa mohla bych docela dobře potřebovat; jen ještě trochu delší...!*“³⁴⁸ Zájem mužů je zde pro ženu žádoucí, klasicky je vyobrazena mladá dívka.

Generační rozdíly najdeme i v souvislosti s ženskou postavou. Moderní a žádoucí bylo, aby byli lidé hubení. Štíhlá postava byla považována za ideální i v 19. století. Kodým ve svém katechismu upozorňuje, že „*hezký muž nesmí býti tlustým, neboť krk, jenž se rozlévá po límci, nikdy nebudí cit krásy.*“³⁴⁹ Tento fakt platil i v období první republiky, a svoji platnost neztrácí ani dnes. Masaryk měl na tloušťku stejný názor. „*Dnes už i medicína varuje lidi před tloušťkou; tlouštíci se nedožijí dlouhého věku, protože ukládají většinu svých orgánů přílišnou námahu. A nadto tloušťka není pěkná na pohled. To se rozumí, i to patří k programu humanitnímu, aby lidé byli krásní.*“³⁵⁰ Štíhlá postava byla na rozdíl od postavy obtlouštělé ideálem.

³⁴⁵ *Záhada, Kopřivy*, roč. 20, č.2, 1926, titulní strana.

³⁴⁶ *Humoristické listy*, roč. 68, č. 17, 1925, s. 217.

³⁴⁷ *Humoristické listy*, roč. 67, č. 42, 1924, s. 507.

³⁴⁸ *Humoristické listy*, roč. 69, č. 46, 1926, s. 619.

³⁴⁹ Cit dle Lenderová. F.V.KODYM, *Kniha o slušném chování*, s. 155. Kodým se přiznává, že cituje údajně spisovatelku, ale její jméno neuvádí.

³⁵⁰ ČAPEK, Karel. *Hovory s T.G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 1990, s. obr. příl. Spisy / Karel Čapek. s. 127. ISBN 80-202-0170-X.

Na rozdíl od svých matek či babiček jsou mladé slečny na stránkách daných časopisů vždy hubenější. Obezita starších žen je v protikladu k mladším poměrně často zdůrazněna. Nejvíce se však zaměřují na štíhlost jako takovou. Na stránkách *Humorů* si jednu takovou mladou a velmi hubenou ženu spletl obrovský muž s vedle stojícím oštěpem. Žena byla vyhozena do vzduchu jako by byla oštěp.³⁵¹ Viz příloha č. 25. Na jiném obrázku stačí muži dát na hůl od deštníku pouze malý klobouk, žena je tak hubená, že by jí tento provizorní deštník postačil.³⁵² Viz příloha č. 14. Už malá děvčátka se dle humoristů zaobírají svou postavou. Na jedné kresbě jsou dvě mladé maminky, jedna drží za ruku svoji dceru, ta vypadá jako mladá dospělá dáma, akorát ve zmenšené podobě. „– *Jak jste prosím vás, odnaučila malou Jiřinku papat cukroví? – Řekla jsem jí, že po cukroví se tloustne...!!*“³⁵³ Štíhlost byla a je i důležitou součástí ideálu krásy. Určitý ideál měl o své budoucí ženě i básník Kvanda. Ideál, který si vysnil, se ale nestal realitou. To je vyjádřeno na dvou obrázcích. Na prvním sedí básník ve své pracovně, představuje si mladou hubenou polonahou dívku. Na druhé obrázku už jde z obřadní síně se zavalitou starší ženou. Text pod tímto dílem zní: „*Když má člověk uměleckou fantazii.*“³⁵⁴ Zde jsou pointou nenaplněné představy básníka. Do kontrastu je dána jeho fantazie a následná realita. Viz příloha č. 4.

„*Je to pravda, že je vaše paní nemocná? – Měla záchvat mrtvice. Švadlena ji na nic nepřiřadila a řekla jí docela bezohledně, že ji v poslední době přibyly tři centimetry kol pasu...!*“³⁵⁵ Kolik žena váží je zde zveličeno téměř na otázku života a smrti. Z pohledu humoristů může skočit žena ve špatném fyzickém stavu, dostat mrtvici. „– *K čemu máte tu lékárníčku? – To je rychlá pomoc pro tělnatější dámy, když řeknu, že jim přibylo pět kilo...*“³⁵⁶ Štíhlost byla požadovaným ideálem již dříve. Móda dvacátých let ale na rozdíl od předchozích dob potlačovala ženské atributy, silueta byla odlišná, možná právě tento prvek humoristy podnítil k větší produkci příspěvků poukazující na štíhlou postavu. „*Víš, Pavlo, šla bych taky za prodavačku do konfekce, ale bojím se, že bych musela moc mluvit – I kdepak! Dneska většinou stačí pět slov: Milostivá, dělá vás to štíhlou...!*“³⁵⁷ Pokud se chce stát žena prodavačkou v konfekci, stačí se dle jedné z dívek zobrazených na kresbě naučit pouhou jednu větu. Pohledu humoristů neunikly ani objemnější ženy. „*Ta vypasená: – Taky jsem se přihlásila do tý konkurence krásy. Jsem zvědavá, jestli mi dají cenu. Ten vedle: – Dyby byl, holka, v porotě*

³⁵¹ *Humoristické listy*, roč. 70, č. 20, 1927, s. 244.

³⁵² *Humoristické listy*, roč. 68, č. 33, 1925, s. 402.

³⁵³ *Humoristické listy*, roč. 69, č. 14, 1926, s. 195.

³⁵⁴ *Kopřivy*, roč. 23, č. 5, 1929, bez paginace.

³⁵⁵ *Humoristické listy*, roč. 69, č. 21, 1926, s. 295.

³⁵⁶ *Humoristické listy*, roč. 71, č. 47, 1928, s. 646.

³⁵⁷ *Humoristické listy*, roč. 67, č. 32, 1924, titulní strana.

*lidožroutskéj král, máš ji na beton...!*³⁵⁸ Na karikatuře vidíme dvě tlusté sedící ženy, po jejich boku sedí dva štíhlí mladíci. Jedna z žen napichuje na vidličku špekáček, obě mají na sobě těsně obtažené krátké šaty. Tloušťka je však v porovnání se štíhlostí tematizována výrazně méně.

5.2 Vztahy z genderového pohledu

Humoristické časopisy reagují na aktuální dění, a tak se na jejich stránky musela nezbytně promítnout i nová moderní doba, přinášející nové fenomény. Ty podstatně vystihuje následující příspěvek: „– *Prosím tě, Johann, co tohle znamená?! Což dnes už nejsou ti tři králové, co bývali? Koho uctívá tedy to dnešní pokolení?! – Tady to máš na dveřích: Kopanou, Tanec, Biograf!*“³⁵⁹ Kromě těchto fenoménů, které teprve za první republiky získaly na značné popularitě, přináší nová doba mnoho dalšího. Mentalita lidí se však nemění takovou rychlostí jako technické vymožitky.

Tradiční se prolíná s moderním a toto prolínání přechází zároveň i do vztahů a přístupu k určitým společenským zvyklostem. Dlouhodobě a tradičně se v humoristických časopisech drží příspěvky, které tematizují touhu nalézt partnera, tento fakt se nemění. Obměňují se ale okolnosti, které jsou dány dobou. Neidylické manželské soužití je také tradiční součástí společenského obrazového humoru, nově se zde tematizuje především moderní manželství, zejména moderní žena a její přístup k domácím pracím. Manželé se mohou dít nově nechat rozvést, tato přelomová změna ve vztazích je na stránkách časopisů hojně reflektována. Poválečné uvolnění mravů s sebou přináší více příspěvků tematizujících nevěru, ta byla však tematizována již dříve. Dalším bodem, který se dostal do pozornosti humoristů, bylo mateřství a výchova dětí. Mateřství a výchova dětí přestává být pro moderní ženy dle humoristů důležitá.

5.2.1 Touha po nalezení partnera

Dle mnou analyzovaných humoristických časopisů, chce mnoho ženských aktérek obrazového humoru najít partnera. Příspěvky s touto tematikou se objevují v hojné míře. V této touze po partnerovi alespoň na stránkách mnou zvolených periodik ženy značně převyšují muže. Žena toužící po sňatku³⁶⁰ je v humoristických periodikách především mladá dívka,

³⁵⁸ *Humoristické listy*, roč. 71, č. 39, 1928, titulní strana.

³⁵⁹ *Humoristické listy*, roč. 67, č. 3, 1924, titulní strana

³⁶⁰ V roce 1918 byl počet sňatků 57 731, v roce 1919 došlo k značnému zvýšení sňatků – 123 268 sňatků, mezi ně musím započítat i ty, které snoubenci za války jen odložili. Vyvrcholení nastává v roce 1920, kdy bylo zaznamenáno 135 713 sňatků. Teprve v roce 1922 nastává přechod k normálnímu stavu – 107 341 sňatků. Od roku 1923 do roku 1924 se ustaluje počet na 98 000 a 96 000 sňatků. Pravděpodobně již nejde o uzavírání opožděných sňatků, ale o nabývání větších sociálních jistot snoubenců, jež přes všechny nesnáze vývoj přinášel. KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky: (1918-1938)*. 2. opr. vyd. Praha: Libri, 2003, s. 271.

v menší míře pak stará panna. Ve skutečnosti bylo i přes nové možnosti a větší nárůst žen v zaměstnání stále mnoho dívek a žen v domácnosti. Pro většinovou společnost byla neprovdaná žena stále v nezáviděníhodném postavení. Dobře se provdat, znamenalo pro spoustu žen dobré zajištění existence. Dle obrazového humoru je pro ženu nejdůležitější dobré ekonomické zázemí. Muži také chtějí, aby jejich nevěsta byla finančně zajištěná, tento požadavek však není tak četný jako v případě žen.

Dle humoristů bylo pro mladé ženy jednou z nejdůležitějších věcí získat ženicha, zkoušely to různými způsoby. V příspěvku v *Humoristických listech* z roku 1922 je tato touha tematizována i s pomocí verše: „*Jedna tancem srdce v sázku dává,/ do manželství že jí pomůže./ Jiná věří, divadelní sláva/ od dávna, že platí na muže./ Bruslení to červenost dá tváři,/ uplatní se svůdná nožička./ Psacím strojem, flirtem v kanceláři/ ulovit lze také mužička.*“³⁶¹ Hned na následující stránce tato tematika pokračuje opět ve verši: „*Koupání to čert byl mužům dlužen!/ Častokrát se dokázalo už/ na rozkošné vnady že se u žen/ chytil i ten nejchladnější muž./ K zahození není jízda na ski,/ při té mnohdy lov se podaří./ Jsou tak různé ženské cesty lásky,/ ale všechny míří – k oltáři – !*“³⁶² Tyto verše předznamenávají příspěvky budoucích čísel humoristických periodik, které se nesou v podobném tónu.

Dívky jsou zobrazovány v různých situacích a na různých místech. Nejčastěji však u vody, v přírodě, na taneční zábavě či na lyžích. Na titulní straně *Humoristických listů* z roku 1926 jsou vyobrazeny dvě dívky sedící u vody. Jedna se ptá druhé: „– *Dopoledne se nekoupáte? – Ne; to jsou páni ještě v úřadech...!*“³⁶³ Určitou činnost (zde koupání) dělají dívky v obrazovém humoru ne pro činnost samotnou, ale často za tím je skryt jiný záměr, nejčastěji zalíbit se mužům či si nějakého najít. Aktérka následujícího příspěvku netančí s mužem pro požitek z tance samotného. „– *Je to rajský pocit, tenhle moderní tanec, vid'te, slečno? – Je ale když to tancujou i ženatí nebo co nemají zajištěnou existenci, pak se děvče jen utrmácí a nemá to žádný oučel...!*“³⁶⁴

Ženy se na stránkách humoristických časopisů snaží hledat budoucího ženicha všude možně, například u lékaře. V *Humoristických listech* jsou pod sebou dva obrázky. Na prvním obrázku sedí v čekárně mnoho žen. Text pod obrázkem je následující: „*Kolik žen náhle onemocnělo, když se rozneslo, že mladý svobodný lékař zahájil svou praxi.*“ Text pod druhým obrázkem zní: „– *A kolik se jich náhle uzdravilo, když doktor otevřel dveře a řekl dále.*“³⁶⁵ Na

³⁶¹ Různými cestami ke stejnému cíli. *Humoristické listy*, roč. 65, č. 1, 1922, s. 9.

³⁶² *Humoristické listy*, roč. 65, č.1, 1922, s. 9.

³⁶³ Na letním bytě u Prahy. *Humoristické listy*, roč. 69, č. 28, 1926, titulní strana.

³⁶⁴ *Humoristické listy*, roč. 69, č. 5, 1926, s. 69.

³⁶⁵ Zázračný doktor. *Humoristické listy*, roč. 71, č. 11, 1928, s. 163.

druhém obrázku ženy při otevření dveří a vstoupení doktora odchází pryč, zůstává jen jedna starší žena s mladým děvčátkem. Doktor je ve skutečnosti starší, na sobě má brýle a jeho vlasy jsou rozčuchané. Doktor jako potenciální partner je zmiňován spolu s továrníkem nejčastěji. Na titulní stránce *Humoristických listů* vidíme lyžaře a sánkaře. Dvě dívky se zde spolu baví: „*Jiřina prý si právě vymkla nohu! – Tak? A jak se dozvěděla, že sem včera přijel ten mladý lékař z Prahy?*“³⁶⁶ Do lyžařského prostředí je zasazen další podobný příspěvek, kde se jedna dívka diví, jak je možné, že se jiná dívka naučila tak rychle lyžovat. Odpověď byla, že se asi dozvěděla, že se o ní zajímá některý lyžař.³⁶⁷ Po partnerovi touží mimo mladých děvčat i stará panna v podnájmu. „*Ten pokoj, slečno, do něhož se chodí skrze váš, mohla bych pronajmout svobodnému pánovi. Vy pak byste ovšem platila asi o dvě stě – Ale ano! Mileráda vám ty dvě stovky připlatím..!*“³⁶⁸ Slečna na karikatuře je starší, vyzáblá žena s pár vlasy, která pochopila domácí špatně, v naději, že se seznámí s novým mužem. Touha starých pan po sňatku není prezentována ve velkém počtu, v drtivé většině převládají mladé dívky.

Pro mnohé ženy bylo na stránkách humoristických časopisů velmi důležité, aby byl jejich budoucí partner především finančně zajištěný. Obrazně na to upomíná následující příspěvek. „*Venuše: Tak hošíčkové, zastaralé šípy zahodte a vezměte si spořitelni knížky, akcie, losy a obligace...!*“³⁶⁹ Nešlo tedy vždy pouze o pouhé získání ledajakého ženicha, v mnoha případech hrála prim finanční situace. Požadavek na finančně zajištěnou partnerku mají v humoristických listech i muži. Tyto příspěvky nejsou tak časté jako v případě žen, ale přesto se celkem pravidelně opakují. „*Směl bych požádat o ruku vaší dcery, pane Kaťulíku? – Ale beze všeho, pane Vejráčku. – No, totiž beze všeho ne, nějaké to věno bych prosil taky*“³⁷⁰ Pro názornost uveďme další podobný příklad. Upozorňováno je zde i na to, že ženská paráda může spolknout značnou část financí. „*– No tak pane tcháne, něco ještě musíte přidat k tomu věnu. Ještě aspoň pět stovek měsíčně apanáže, nebo ženě na punčochy... – Tedy těch pět stovek...!*“³⁷¹ Zmínka o finančním zajištění dívek, dána do protikladu s údajnými charakterovými vlastnostmi, se objevuje v následujícím příspěvku. Dva muži si na plese povídají o dvou mladých procházejících ženách: „*Opravdu si chceš s nimi něco začít? Považ, že jejich duševní obzor je tak uzoučkový. – Zato ten jejich činžák na nábřeží má přes 60 metrů šířky...!*“³⁷² Muži si dělají srandu z mladých dívek, považují je za hloupé a do kontrastu s jejich malým duševním

³⁶⁶ *Humoristické listy*, roč. 70, č. 6, 1927, titulní strana.

³⁶⁷ *Humoristické listy*, roč. 67, č. 4, 1924, s. 52.

³⁶⁸ *Humoristické listy*, roč. 67, č. 47, 1924, s. 572.

³⁶⁹ Nové zbraně lásky. *Humoristické listy*, roč. 66, č. 18, 1923, s.220.

³⁷⁰ Beze všeho. *Humoristické listy*, roč.68, č.17, 1926, s. 232.

³⁷¹ *Humoristické listy*, roč. 69, č.10, 1926, s. 140.

³⁷² *Humoristické listy*, roč. 67, č. 5, 1924, titulní strana.

obzorem dávají jejich velký činžák. Viz příloha č. 21. V následujícím příkladu figuruje muž, který si chce vzít ženu z lásky. „– *Už jsem se rozhodl pane Vokurko! Moje Boženka sice nic nemá a nic neumí, ale já si jí vezmu z lásky – Jak myslíš, mladý pane, ale nechají si to notářsky ověřit. Kdyby jednou jejich kluk něco provedl, bude mít polehčující okolnost, že měl tatínka idiota!*“³⁷³ Druhý muž považuje toto rozhodnutí za zcela nerozumné a hloupé. Na jedné kresbě je muž u zprostředkovatele sňatků, ptá se na majetkové poměry rodiny. Když zjistí, že je matka vykladačkou karet a otec sedí za lichvu, rozhodne se, že si vezme jejich dceru.³⁷⁴ Dle tohoto vtipu mohlo být vykládání karet dobrým prostředkem pro získání peněz.

Zpět ale k ženám, které jsou s touhou po sňatku a zejména po sňatku s dobře zajištěným mužem v humoristických časopisech spojovány častěji a dlouhodoběji. V následující ukázce se baví dvě dívky: „– *Letos v září se chci rozhodně vdát. – Koho si vezmeš? – Až jak se to počasí ustálí! Bude-li ošklivo, vezmu si Beránka, majitele biografu, bude-li hezky, vezmu si Jakubička, majitele slunečních lázní...*“³⁷⁵ Tento vtíp poukazuje na ženskou vypočítavost, která je s feminitou v humoristických listech také spojována.

Žít život s majetným mužem a vlastnit krásné věci často převažuje v obrazovém humoru nad pravou láskou. „– *Opravdu si chceš vzít toho starocha? – Ovšem. – Ale vždyť se zaživa zahrabeš. – Ano; do hedvábí a kožešin...*“³⁷⁶ Příspěvky jako by nám říkaly: mladé dívky chtějí mít pohodlný život a zajištěnou budoucnost, láska není tím nejdůležitějším. Láska není zásadní ani pro aktérku následujícího příspěvku: „– *Pak se řekne, nečtěte noviny! Už jsem chtěla odpovědět továrníkovi Šejtrokovi, že ho mám ráda a tady se dočítám, že mu lupiči vyloupili pokladnu a ukradli celé jmění...*“³⁷⁷ Opět doklad toho, že jsou dívky prezentovány jako vypočítavé osoby, kterým jde v první řadě o majetek. V následující ukázce dívka přímo uvádí, že je jejím cílem se dobře vdát: „*On: Hledte slečno, jak by to bylo krásné, kdybychom kráčeli ruku v ruce za společným životním cílem. Ona: To nejde příteli. Vy nic nemáte a mým životním cílem je dobře se vdát...*“³⁷⁸ Na závěr k tomuto tématu citujme poslední příspěvek, který spolu s předchozími dostatečně dokumentuje, že ani za první republiky tyto narážky na touhu vdát se za bohatého muže neustály, ačkoli se jednalo o dlouhodobě reflektované téma.

Pokud už nápadníka dívky měly, ještě bylo potřeba, aby došlo k samotné svatbě, jak takové svatby docílit radí na stránkách *Humoristických listů* z roku 1924 jedná mladá dívka své

³⁷³ *Humoristické listy*, roč. 66, č. 7, 1923, s. 81.

³⁷⁴ *Humoristické listy*, roč. 64, č. 40, 1921, s. 400.

³⁷⁵ *Humoristické listy*, roč. 67, č. 34, 1924, titulní strana.

³⁷⁶ *Humoristické listy*, roč. 67, č. 14, 1924, titulní strana.

³⁷⁷ *Humoristické listy*, roč. 71, č. 9, 1928, s. 130.

³⁷⁸ *Humoristické listy*, roč. 66, č. 14, 1923, s. 172.

kamarádce. Dívky jsou v kabinkách plovárny, což je obvyklé místo, kde se s mladými dívkami pravidelně setkáváme. „*Kdy už si tě vezme ten tvůj inženýr? – Nechce se mu do toho. Stále vidí tu budoucnost moc černě. – A to si nevíš rady? Dej mu šňupnout kokainu a běž směle objednat ohlášky...!*“³⁷⁹ V tomto konkrétním případě má zabrat kokain.³⁸⁰ Narážky na kokain jsou v *Humoristických listech* především v letech 1924–1926 poměrně časté. Tento fakt svědčí o tom, že byly povzbudivé a povznášející účinky kokainu ve společnosti všeobecně známy. V obrazovém humoru bylo ve spojení s kokainem upozorňováno i na neidylické manželství. V jedné kresbě vidíme sedící utrápenou manželku a vedle ní stojícího klidného manžela. „*Za svobodna měla jsem růžové sny o našem manželství, ale po svatbě brzy jsem procitla. – Tak šňupej kokain, budeš mít krásné sny pořád...!*“³⁸¹ Řešením problému se stává opět šňupání kokainu. Poté má nastat dle manžela stav, kdy bude mít jeho žena růžové sny napořád.³⁸²

5.2.2 Manželské soužití

V humoristických časopisech se poukazuje na neidylickou stránku manželského soužití. Žena je často prezentována jako panovačná. S tímto tvrzením souhlasí následující příspěvek, který se pojí současně i se vznikem republiky. „*Pro co ty jsi Věro? Pro republiku nebo pro monarchii? Ve státě pro republiku, ale v manželství pro monarchii. Tam budu chtít vládnout sama.*“³⁸³ Muž je naopak často prezentován jako poddajný a podřizující se: „*Vy chcete naši Božku a moje žena vás odkázala na mne? Já že jsem rozhodující osoba? Človíčku drahej, to je na vás chyták! Abyste věřil, že muž taky má do něčeho co mluvit...!*“³⁸⁴ Tradiční genderové role jsou otočeny, žena rozhoduje a muž se řídí podle ženy. Takto laděných příspěvků najdeme mnoho.

Pokud je v časopisech zobrazen rozhovor manželů, vtip je namířen především na ženu, ale není tomu tak vždy. Pro příklad uvádím i opačný případ: „*Pamatuj si, stará, z toho kluka*

³⁷⁹ *Humoristické listy*, roč. 67, č. 35, 1924, s. 172.

³⁸⁰ Kokain byl od svého vzniku a nějakou dobu po něm považován pouze za léčivo. Až později se přišlo na jeho vedlejší účinky, zejména špatný vliv na lidské zdraví a silnou návykovost. Kokain byl za první republiky, mezi určitými okruhy osob velmi rozšířen. Užívali ho zejména lidé z uměleckého a kulturního prostředí, dále pak lékaři i lidé z polosvěta. Jeho uživateli byli lidé z vyšších kruhů, ale i lidé naprosto běžných profesí.

³⁸¹ *Humoristické listy*, roč. 67, č. 30, 1924, s. 370.

³⁸² Užívání kokainu bylo postupem času ve větší míře zneužíváno, kokain se dostal do okruhu širší populace a stal se drogou užívanou pro potěšení. Povědomí o kokainu ve společnosti bylo čím dál vyšší. Kromě vtipů v humoristických periodících, nalezneme tematiku kokainu například v Kulíkově humoristickém kalendáři z roku 1925, kde se objevuje kuplet s názvem *Kokain*. Kokainový gang je přítomen v slavném filmu Voskovce a Wericha *Pudr a benzín*. Problematice drog a zejména kokainu je věnován jeden díl pořadu Historie.cs s názvem *Drogy za rady Vacátka*, kde je zmínka o kupletu *Kokain* i i drogovém gangu ve filmu *Pudr a benzín*.

³⁸³ *Humoristické listy*, roč. 62, č. 37, 1919, s. 296.

³⁸⁴ *Humoristické listy*, roč. 71, č.27, 1928. s. 401.

*něco bude, ten zdědil rozum po mně. – To je docela možné, já ten svůj ještě mám.*³⁸⁵ Žena zesměšnila muže, svojí odpovědí se stála vítězem debaty. Dalším triumfem je pro ženu zamítnutí nápadníka. „– *Dneska se mi zdálo, že jsem vám vyznal lásku, vy jste řekla ano, a – – Mně se taky zdají obyčejně nesmysly...*“³⁸⁶ Zde je mladík ten, kterému se od ženy dostane nepříjemné odpovědi. Jeho láska není opětována. Obrazový humor v humoristických časopisech tedy opravdu nebyl namířen pouze proti ženám. Humoristé si na mušku vzali i muže, ale pouze občas.

Manželství je v obrazovém humoru často prezentováno jako nešťastná instituce, která nepřináší žádné veselí. To je ukázáno na jednom příspěvku, kde muž přesvědčuje ke skoku do vody svého kamaráda. „– *Neboj se a skoč tam. První pocit je nepříjemný, ale pak si budeš libovat. – Aha, se sňatkem to bylo naopak..!*“³⁸⁷ Z podstaty humoru je jasné, že poukazování na harmonickém manželství není vtipné, leda že by se jednalo o určitou přetvářku, předstírání. „– *Měl byste si dát vysadit zuby pane Čilimník – K čemu? Lékař mi dovolil jen polévky a kaše – Ale není to hezké když se zasmějete. – Já se nesměju, já už jsem ženatej!*“³⁸⁸ V manželství muže přechází i smích. Nářky na špatné manželství se objevují i u žen. Dle mého názoru však mužské stížnosti na manželství převládají.

Zde jeden příklad, kde není žádoucí příjezd muže na letní byt: „– *Byla to zas včera zkažená neděle, co? – Taky vám přijel manžel...?!*“³⁸⁹ Nejedná se vždy o konstatování, že manželství za moc nestojí, ale i o zesměšnění či znevážení partnera. Manžel říká své manželce slova, která zprvu znějí mile, ale pak přijde nečekané dokončení v neprospěch ženy. „*Kdykoliv se na tebe podívám, vzpomenu si na Venuši. – Skutečně? – No, jo, to by člověk neřek, jakej může bejt rozdíl mezi dvěma ženskejma!*“³⁹⁰ Humorista zde použil překvapení a zároveň výraznější útok proti druhé osobě. V hospodě se u piva baví dva sousedé: „*Napoleon – panečku – to byl chlapík! S celičským světem se pral a nebál se nikoho! – Nooo – to ale jenom tím pádem, sousede, že ještě nebyla moje stará tenkrát na světě!*“³⁹¹ Dle muže v hospodě by se jeho manželky bál i Napoleon. Strach ze své manželky by měl i muž jménem Francek, v případě, že by jeho manželka zjistila, jak tančí s jinou. „– *Hergot, Francku, vidět tě tvá stará, jak tancuješ s Lojzkou, to bys pak kroutil ten moderní správnej „čertůvson“, jak by se ti roztrásla*

³⁸⁵ *Kopřivy*, roč. 21, č. 22, 1928, bez paginace.

³⁸⁶ *Humoristické listy*, roč. 68, č. 40, s. 497.

³⁸⁷ *Humoristické listy*, roč. 71, 1928, č. 33 s. 464.

³⁸⁸ *Humoristické listy*, roč. 71, 1928, č. 16, s. 238.

³⁸⁹ V lázních, *Humoristické listy*, roč. 70, 1927, č. 30, s. 421.

³⁹⁰ *Humoristické listy*, roč. 80, 1937, s. 265.

³⁹¹ U piva, *Kopřivy*, roč. 21, č. 24, 1928, bez paginace.

*kolena...!*³⁹² Zde je tematizován i charleston, který nazval humorista čertůvson. Roztřesení kolen je zde dvojího charakteru, v daném příspěvku je spojen strach, jehož příznakem občas bývá třes s třesením kolen při tanci charleston.

Manželům se často nelíbí utrácení a nezřízené spotřební chování manželek. „– *I hled'me, šedivý vlas! To musím hned jít a koupit – Naopak ženuško! Právě když nebudeš kupovat – přestanou mi šedivět vlasy...!*“³⁹³ Žena ráda nakupuje nejen oblečení, ale má ráda nakupování jako takové. Feminita je v humoristických časopisech ve větší míře spojována s aktivním spotřebním chováním. Právě to má za často za následek manželovi starosti, což ženu nezajímá a ani jí to nedochází. „*Tak na ten zítřejší večírek jsem všecko už objednala. Ted' se zase hni ty, a jdi si na to někde půjčit. Všechno sama nezastanu.*“³⁹⁴

Pokud se muž v manželství chová vzorně, je takový stav věci přičítán převážně nedostatku financí. „– *Naše Hela, ta udělala štěstí. Považte si: Ten její nepije, nekouří, netančí, karty nehraje – Ano, slyšela jsem! Ono prej mu na to nezbyvá...!*“³⁹⁵ Obdobné narážky jsem zaznamenala v obrazovém humoru vícekrát. Václav Fronk v souvislosti s příspěvky útočícími na manželství na přelomu století uvedl, že mohly mít uvedené vtipy pro manžele pozitivní účinek, napětí mezi manželi mohlo být přeháněním a verbalizováním různých „problémů“ ozdraveno.³⁹⁶

5.2.2.1 Starost o domácnost – moderní manželství, moderní žena

Za první republiky se objevuje v humoristických časopisech nový typ ženy – „žena moderní“. Jak už přídatné jméno moderní napovídá, jedná se o ženu „novou“, tato žena se logicky liší od ženy „tradiční“. Moderní žena je v humoristických periodikách charakterizována především svým kladným vztahem ke sportu, módě a moderním tancům. Naopak záporný je její vztah k vedení domácnosti a výchově dětí. Zanedbání domácnosti a nedostatečný zájem o mateřské povinnosti jsou často přičítány již zmiňovanému zájmu o sport, tanec a módu.

Následovně popisuje ženy v domácnosti Karel Poláček: „*Ženy pracující v domácnosti a matky jsou toho času nízko v kursu. Není fashionable za dnešní doby sháněti živobytí, nakupovati potraviny, vaření a uklízení. Ona černá, nenápadná a svízelná práce žen u plotny netěší se popularitě. Také roditi a vychovávatí děti nepokládá se za mondenní. Společnost*

³⁹² *Humoristické listy*, roč. 71, č. 13, 1928 s. 194.

³⁹³ *Humoristické listy*, roč. 67, č. 14, 1924, s. 173.

³⁹⁴ *Humoristické listy*, roč. 71, č. 13, 1928, s. 195.

³⁹⁵ *Humoristické listy*, roč. 69, č. 6, 1926, s. 83.

³⁹⁶ FRONK, Václav. *Sebereflexe české společnosti: přelom 19. a 20. století v perspektivě humoristických časopisů*. Bílina: V. Fronk, 2011, s. 153.

*věnuje svou přízeň ženám, které veškerou svoji energii věnují úpravě svého zevnějšku. Cílem ženy dnešní jest, aby nestárla. Bojuje se výtvarnictvím obličej, krátkými sukněmi a povalováním po veřejných místnostech.*³⁹⁷

Dá se říci, že se moderní žena na stránkách humoristických časopisů přibližuje v péči o domácnost muži, stejně jako muže ji péče o domácnost nezajímá. V obrazovém humoru tematizujícím moderní ženu zastává často domácí práce místo ženy muž. Pokud je muž nezastává, tak si na zanedbanou péči o domácnost zpravidla stěžuje. Moderní žena v humoristických časopisech nenaplnuje očekávané normy chování. Nejvíce je to viditelné zejména v privátní sféře domácnosti. Na rozdíl od ženy není muž v obrazovém humoru nazýván spojením „moderní“ muž. Pro muže tak radikální změna dle humoristů nenastala.

Tematizuje se zde „nový“ typ manželského soužití. Přídavné jméno „nový“ je dáno do uvozovek z toho důvodu, že už na přelomu století se dle analýzy Václava Fronka spojení „moderní manželství“, „moderní láska, či „moderní matka“ u příspěvků užívalo. Fronk uvádí, že díky tomuto přídavku bylo možné zařadit do obrazového humoru mnoho příspěvků, které by jinak čtenáři přes svou otřepanost nebyli ochotni přijmout.³⁹⁸ V období první republiky se žena v stále více oblastech přibližuje muži, téma modernosti ve vztazích se tak stává aktuálnější než na přelomu století. To promítají humoristé i do soukromého života, kde je však dle zákona stále hlavou rodiny muž.

S přímým označením moderní manželství jsem se setkala poměrně často. Pod tímto označením je v *Kopřivách* publikována kresba mladých společensky ustrojených manželů, žena má kolem krku boa, muž je v obleku, v ruce drží hůl a kouří. Text pod kresbou je následující: „*Kam jdeš Alfréde? – Do klubu. A ty? – Do baru – Oba: Konečně sami...*“³⁹⁹ Manželé spolu nepotřebují trávit čas, místo toho navštěvují odděleně různá společenská zařízení. Právě návštěva klubů, kaváren či tančíren je především ve vztahu s moderní ženou ve více příspěvcích tematizována. Po svém pojímá šetření na jídle mladá žena, která leží na posteli, a nad ní stojí její služka. „*– Bude milostivá paní snídat, už je pět hodin odpoledne – Opravdu! To mám tedy současně snídani, oběd a odpolední čaj – Nikdy bych neřekla, co se flámováním ušetří peněz na jídle...*!“⁴⁰⁰

³⁹⁷ POLÁČEK, Karel. *Povídky, sloupky, fejetony*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 2001. s. 418. Článek byl původně otištěn v časopisu *Tribuna* 17. 7. 1927.

³⁹⁸ FRONK, Václav. *Sebereflexe české společnosti: přelom 19. a 20. století v perspektivě humoristických časopisů*. Bílina: V. Fronk, 2011, s. 151.

³⁹⁹ *Moderní manželé*. Kopřivy, roč. 22, č. 12, 1929, bez paginace.

⁴⁰⁰ *Humoristické listy*, roč. 71, č. 13, 1928, s. 193.

V podání *Smíchu republiky* mohlo vypadat moderní manželství následovně: „*On: Drahá Helenko, musím se ti upřímně přiznati: mám nemanželské dítě. – Ona: Bud' jen klidný Jindro – já taky.*“⁴⁰¹ V období první republiky bylo dle příspěvku nemanželské dítě čím dál častějším jevem, stále se však v očích široké veřejnosti jednalo o nevhodný způsob chování, stejně tak na věc nahlíží následující příspěvek, kde se chce dívka vdát, protože čeká dítě. „*Vy jedna zmoklá slepice, Vy se chcete ženit? Co na vás ta moje holka vidí? – Ona na mě nic, ale na ní bude brzo něco vidět.*“⁴⁰² Zde se dívka chce vdát, aby neměla nemanželské dítě. Ve větší míře před námi však vystupují příspěvky s tematikou domácnosti.

Kreslený humor přítomný na stránkách *Humoristických listů* z roku 1925 je v tomto případě obsažený na dvou obrázcích – v časovém rozdělení na potom a nyní, to býval i v 19. století běžný formát. Vidíme dva obrázky, kde se něco změnilo. Na prvním obrázku je „*Pokoj profesora Radoňce dokud byl svoboděn.*“⁴⁰³ Po zemi je poházeno mnoho věcí, pan Radoňec si spokojeně sedí ve svém křesle a čte noviny. Na zemi najdeme dva klobouky, knihy, deštník a další věci. Pan Radoňec vypadá jako muž ze střední městské vrstvy. V pokoji má knihovnu plnou knih. Druhý obrázek obsahuje text: „*A když se oženil, aby měl pořádek...!*“⁴⁰⁴ Pan Radoňec opět sedí, tentokrát u psacího stolu. Všude po pokoji je pohozeno ještě více věcí než předtím. Ženské oblečení, káva, koště. Z toho můžeme usuzovat, že se panu Radoňci nenaplnily jeho představy. Nenaplněné očekávání pana Radoňce je základem tohoto příspěvku. Jeho manželka nedělá to, co je od ní očekáváno. O domácnost se nestará. Už v roce 1920 se v *Humorech* objevuje vtip stejného formátu. V pokoji sedí vysmátá žena a všude kolem se povalují věci, zbědovaný muž říká: „*Jo, jo! A to jsem se oženil proto, abych měl pořádek...!*“⁴⁰⁵ Žena opět porušila očekávanou formu chování.

Na dalším obrázku, kde je také obsaženo téma úklidu, se typické genderové role otáčí. Tím, kdo drhne podlahu, je muž. Kresba je pojmenovaná *Manželství XX. století*. K tomu je připojen text: „*Človče ty se couráš! Já už byla ve dvou biografech a ty ještě nemáš umytou podlahu.*“⁴⁰⁶ Viz příloha č. 6. Základem zde tedy je postavení muže do role, která byla a je spíše spojována s feminitou. Kreslíři a karikaturisté zde pracují se záměnou přisuzovaných mužských a ženských rolí. Žena, zatímco muž uklízel, trávila svůj čas v biografech. Zmínka o biografu má však také svůj účel. Biograf se stal na přelomu 19. a 20. století fenoménem

⁴⁰¹ Moderní manželství. *Smích republiky*, roč. 4, č. 20, 1922, s. 2.

⁴⁰² *Smích republiky*, roč. 4, č. 18, 1922, s. 5.

⁴⁰³ *Humoristické listy*, roč. 68, č. 2, 1925, s. 20.

⁴⁰⁴ *Humoristické listy*, roč. 68, č. 2, 1925, s. 20.

⁴⁰⁵ *Humoristické listy*, roč. 63, č. 3, 1920, s. 27.

⁴⁰⁶ *Kopřivy*, roč. 23, č. 27, 1930, s. 27.

a narážky na něj se objevují v obrazovém humoru nadmíru často. S vyobrazením moderní ženy často souvisí právě zmiňovaná výměna genderových rolí. Dle Václava Fronka je za takovýmto humoristickým postupem mimo jiné i všeobecně sdílená obava z možného zhroucení polaritů mezi genderovými rolemi.⁴⁰⁷ Toto tvrzení platí zajisté jak pro dobu na přelomu letopočtu, kterou Fronk reflektuje, tak ale i pro období první republiky.

V roce 1921 je v *Humoristických listech* publikována kresba, kde je uplatněn stejný princip, genderové role se zde opět otáčejí. V následujícím příkladu se humoristé zaměřili na vaření. Do starostlivé role ženy v domácnosti je dán muž. Hovor manželského páru je následující: „*Kde jsi byla tak dlouho? Oběd už je vychladlá.*“ Žena odpovídá: „*Byla jsem se učit Foxtrott. A co je dnes k obědu?*“ na což se jí dostane odpovědi: „*Což to nepoznáváš? To jsou přece škrubánky..!*“⁴⁰⁸ Tento příspěvek nese název *Moderní panička*. Neopouštějme téma vaření, v *Humorech* na titulní straně z roku 1926 je zobrazena mladá dívka držící v ruce zrcátko, ve kterém se vzhlíží, na sobě má společenské šaty, sedí v pokoji, který stejně tak jako její oblečení napovídá, že se jedná o ženu z městské středostavovské vrstvy. Za ní v pozadí na sedačce sedí její otec a manžel. Text kresby je následující: „*Víte, zeťáčku, mně se u vás líbí, že nekouříte, karty nehrajete, nešňupáte, nepijete. – A když tuhle ženuška uvaří, taky nejím..!*“⁴⁰⁹ Z toho vyplývá, že se žena místo vaření, které je také spojováno s feminitou, věnuje radši svému vzhledu. Viz příloha č. 22. Mimo jiné se tchánovi líbí, že zeťáček nešňupe, užívání kokainu je v humoristických časopisech tematizováno, z toho vyplývá, že bylo povědomí o jeho užívání mezi lidmi rozšířené. Tento vtip však primárně naráží na neschopnost moderní ženy dobře uvařit. Obrázek zdůrazňuje že ženin čas a zájem je směřován na její vzhled. Z humoristických periodik vyplývá, že žena nejvíce zanedbává svoji domácnost kvůli péči o vzhled, ale také kvůli zálibě ve sportu. Sport⁴¹⁰ nebyl za první republiky pouze prostředkem k posílení těla, byl součástí společenského života a zároveň jedním ze symbolů ženské emancipace. „*– Moje snoubenka má už tři mistrovství v tenisu a teď bude trénovat běh na sto metrů. – To je praktické! Aspoň rychle doběhne pro lékaře, až vám bude zle po knedlíkách, které uvaří..!*“⁴¹¹

⁴⁰⁷ FRONK, Václav. *Sebereflexe české společnosti: přelom 19. a 20. století v perspektivě humoristických časopisů*. Bílina: V. Fronk, 2011. s. 154.

⁴⁰⁸ *Moderní panička*, *Humoristické listy*, roč. 64, č.20, 1921, s. 202.

⁴⁰⁹ *Humoristické listy*, roč. 69, č. 43, 1926, titulní strana.

⁴¹⁰ Diskuze o ženském sportu se vzedmula zejména po zasedání Prvního olympijského mezinárodního kongresu pedagogického v roce 1925. Sešli se zde odborníci z celého světa, kteří se zabývali sportem. Elliot Lynnová, představitelka anglické ženské sportovní asociace, propagovala přístup žen do dalších dosud mužských sportů, pravidla měla být s ohledem na ženské tělo upravená. Muži se stavěli k této otázce nejednoznačně. Stále zaznívaly obavy, aby ženy rozvojem sportu a vlivem možností vstupovat do dalších sportovních disciplín neztrácely svou ženskost. LENDEROVÁ, M. – KOPIKOVÁ, B. – BUREŠOVÁ, J. – MAUR, E. (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009, s. 274.

⁴¹¹ *Humoristické listy*, roč. 64, č. 41, 1921, titulní strana.

Nepoukazuje se na nešikovnost ženy jako takové, ale za vinu se dává zájem o další volnočasové aktivity, které musí nutně zastínit umění kuchařské.

Stranou nezůstane ani šití. „Šmarjájosef, tejděn ti říkám, abys mi přiřila ten knoflík... – Já nešťastná, že já jsem se nevdala do Ameriky! Tam se obtěžování žen trestá.“⁴¹² Na titulní straně *Humoristických listů* z roku 1925 sedí proti sobě u oběda mladí manželé. „Když jsem byl doma u maminky, ta uměla vařit, to jsem se najed, až mi knoflíky od kalhot litaly – Ted' už ne? – Kdepak! A je to dobře! Prosimtě, kdo by mi ty knoflíky přiřil..?!“⁴¹³ Vtip poukazuje na to, že žena není schopna přiřít knoflíky a ani její kuchařské umění není pro muže to pravé. Do protikladu k ženě je dána mužova maminka. Časté narážky na neschopnost dobře zvládat vaření a celkový chod domácnosti je spojen především s mladými ženami. Ve stejném roce a stejném časopisu nalezneme na titulní straně ženu sedící zkroušeně na sedačce. V pozadí stojí její muž s doktorem a baví se: „Lékař: - Vaše choť je nervově rozrušená. Nemluvte s ní o ničem, co by jí rozčilovalo. – To je těžká věc pane doktore. Jednou za čas musí se také mluvit o kuchyni a domácích pracích...!“⁴¹⁴ Název tohoto příspěvku je přímo *Moderní žena*, životní styl moderní ženy se dle příspěvků s domácími pracemi neslučuje. Ideální moderní žena měla být dle tehdejších požadavků vzdělaná, sportovně založená, krásná, oddaná rodině a domácnosti. Jak uvádí Martina Pachmanová: „Nová žena měla vypadat jako moderní a nezávislá bytost, ale uvnitř měla nadále zůstat cudnou dámou starající se o domácnost a udržující společenský status quo; bylo pramálo žádoucí, aby její emancipace narušila existující sociální řád.“⁴¹⁵

Konstrukt feminity je s péčí o domácnost v obecné rovině spojen do dnešních dnů. Ne jinak, a ještě mnohem jednostranněji, to bylo vnímáno v dobách předchozích. Ženě byla dlouhodobě určena sféra soukromá, po staletí ženy vykonávaly domácí práce. Pro chlapce a dívky měla být vyšlapána odlišná cesta. Preskriptivní literatura vycházející v 19. století se obrací ve věci domácnosti pouze k dívkám. I meziválečné časopisy ženám přinášely různé návody, jak všechny úkony spojené s domácností zvládnout. Dobrá hospodyně byla v časopisech uváděna jako základní faktor pro spokojené soužití ženy a muže v rodině.⁴¹⁶ Tematiku úklidu či vaření najdeme dodnes spíše v souvislosti s ženou. Například v reklamách na různé čisticí prostředky či potraviny. Toto dlouhodobé spojení ženy a péče o domácnost přetrvalo do dnešních dnů, ačkoli dnes nemá opodstatnění, jaké mělo dříve.

⁴¹² *Humoristické listy*, roč. 73, č. 17, 1930, s. 193.

⁴¹³ *Humoristické listy*, roč. 68, č. 22, 1925, titulní strana.

⁴¹⁴ *Moderní žena. Humoristické listy*, roč. 68, č. 44, 1925, titulní strana.

⁴¹⁵ PACHMANOVÁ, Martina. *Neznámá území českého moderního umění: pod lupou genderu*. Praha: Argo, 2004. ISBN 80-7203-613-0.

⁴¹⁶ LENDEROVÁ, M. – KOPIKOVÁ, B. – BUREŠOVÁ, J. – MAUR, E. (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009, s. 318

5.2.3 Rozvod

V roce 1919 byla přijata Revolučním národním shromážděním v Československu manželská novela. Uzákoněna byla rozluka z jasně stanovených důvodů: úmyslné opuštění partnera, úklady o život, zlé nakládání a ublížení na těle, zhýralý život, duševní poruchy, hluboký rozvrat a vzájemný nepřekonatelný odpor.⁴¹⁷ Tato novinka neunikla pozornosti kreslířů a karikaturistů. Reflektována byla i mnohem později. Především pro Kopřivy byl rozvod vnímán v převážně pozitivním světle, katolická církev tímto utrpěla porážku. V roce 1927 je v *Kopřivách* karikatura, na které jsou zobrazeni svatební hosté u stolu. Text pod karikaturou je následující: „*A já přeji svatebčanům, aby brzy měli radostnou událost. – A co jim přejete kluka nebo holku? – Nic takového, rozvod.*“⁴¹⁸ Rozvod byl pro manželé nejlepším možným vyústěním manželství.

Na dalším příspěvku vidíme ve vozidle sedět nevěstu a ženicha. Někdo neznámý praví: „– *V tak krátké době a už se žení po třetí. – Jako v Československé republice – třetí vláda..!*“⁴¹⁹ Rozvod je zde prostředkem ke kritice společenských jevů. Tím jevem je v tomto případě nestabilní politické prostředí, tedy časté střídání vlád v Československu.

Rozhodnutí nechat se rozvést je však také tematizováno s moderní dobou. Dvě mladé dívky, které jsou označeny jako *moderní dívky*, spolu hovoří: „*Víš, Ello, co se mně na tom stavu manželském nejvíce líbí? – No přece líbánky, ne? – Ale kdepak – rozvod.*“⁴²⁰ To nejlepší na celém manželství je pro mladou dívku zde rozvod, ačkoli v dané době z rozvodu neplynuly pro ženy žádné výhody. Žena naopak zůstala nezaopatřená. Nejčastěji o rozvod žádali muži. I dle reakcí humoristických listů můžeme soudit, že tato změna v manželském právu, náhlá možnost rozvodu, ve společnosti rezonovala.

„– *I hled'me, pan Kudrlinka dnes ještě v hospodě. Co to, že se dal svést – On se dal právě rozvést..!*“⁴²¹ Viz příloha č. 20. Pan Kudrlinka byl pravděpodobně pod pantoflem, ale s rozvodem už se může zdržet v hospodě déle. Díky rozvodu se dostal z područí své manželky, žena měla nad ním v manželství moc. Příspěvek těží ze stejného kořenu slov svést a rozvést. „– *Hrome, Lojza to bere ostře! To je zrovna zuřivost s jakou do toho Ferdy bije! – To se nediv! On si vzal Jarmilu, s kterou se Ferda nechal rozvést!*“ Kresba zachycuje souboj dvou boxerů. Box byl i dle tohoto příspěvku už v roce 1922 populární podívaná. „*Nevíš proč se dal pan*

⁴¹⁷ Tamtéž, s.125.

⁴¹⁸ Svatební řečník, *Kopřivy*, roč. 20, č. 22, 1927, bez paginace.

⁴¹⁹ *Humoristické listy*, roč. 63, č. 26, s. 266.

⁴²⁰ *Kopřivy*, roč. 20, č. 51, 1927, bez paginace.

⁴²¹ *Humoristické listy*, roč. 68, č. 22, 1925, s. 271.

*továrník rozvést? – Jeho žena příliš holdovala sportu – Kvůli tomu? – Ano! Zvláště když přišel pozdě v noci domů, oblíbila si házenou...!*⁴²² I zde je tematizován rozvod, ale zároveň i poukázání na to, že pan továrník chodil pozdě domů a paní továrníková s tím nebyla spokojená. Sport a házená zde obrazně zastupuje fyzický útok paní továrníkové vykonaný proti panu továrníkovi.

5.2.4 Nevěra

Zejména po válce, kdy muži opustili své domovy a delší dobu byli nepřítomní, docházelo k tomu, že měla žena větší prostor k nevěře. V některých případech se jednalo o nechtěnou nevěru, kdy žena potřebovala uživit sebe a děti, potraviny dostala za poskytnutí svého těla. Stejně jako za první republiky, bylo i v době předchozí upozorňováno zejména na nevěru žen.⁴²³

Téma nevěrné ženy je reflektováno v humoristických časopisech ve větším množství především těsně po válce. „*Slyšela jste to už? Paní Lašťovková chodí do dramatické školy. – Snad nechce ta osoba hrát taky divadlo?*“ – *Tak skoro! Manžel je na cestě ze zajetí a ona mu bude povídat, že mu zůstala věrnou...*⁴²⁴ Povídají si na ulici dvě ženy při praní prádla. „– *Pan inženýra Labuťku z druhého štoku také vyléčilo moře. – Z nervosy? – Ne, ale byl bláznivě zamilovanej do své ženušky, poslal ji k moři a tam ji přistih s jiným.*“⁴²⁵ A opět je to žena, která muže podvádí. Žena v následujícím příspěvku shazuje svoji nevěru na civilní svatby: „*Že jsem svému muži nevěrnou? Hm! Snad, ale tím jsou vinny ty nynější civilní svatby. Žádná hudba, varhan, žádný zpěv, nic neutkví v hlavě a pak nemá žena zapomenout, že je vdaná...*“⁴²⁶ Zákonem číslo 320/1919 bylo v Československé republice upraveno manželství. Sňatek mohl být nově i civilní, to mohlo dle katolického proudu vést k úpadku rodiny a rodinného života.⁴²⁷ I muži na stránkách časopisů podváděli své manželky. Bylo to méně časté, ale několik příkladů jsem našla. „*Ona: To se bude dneska spát, co? On: Moc ne! Já jsem tu bez vědomí své ženy...*“⁴²⁸ V následujícím příspěvku se ukazuje ženina podezřívavost a nedůvěra. Na kresbě jsou pražští manželé s dětmi v prostředí venkova. „*On: – V obci je četnická stanice, takže tady*

⁴²² *Humoristické listy*, roč. 66, č. 5, 1925, s. 60.

⁴²³ ZEDNÍKOVÁ, Lucie. *Žena v české karikatuře (2.polovina 19. století – 1914)*. Diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2007. s. 81.

⁴²⁴ *Humoristické listy*, roč. 62, č. 18, titulní strana.

⁴²⁵ *Humoristické listy*, roč. 64, č. 35, s. 356.

⁴²⁶ *Humoristické listy*, roč. 67, č. 43, 1924, titulní strana.

⁴²⁷ LENDEROVÁ, M. – KOPIKOVÁ, B. – BUREŠOVÁ, J. – MAUR, E. (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009, s. 110.

⁴²⁸ *Humoristické listy*, roč. 67, č. 7, 1924, titulní strana.

budeš úplně v bezpečí. – Ona: – A pak je tu stanice dráhy, takže ty v Praze nebudeš nikdy úplně v bezpečí...!⁴²⁹ V textu je zásadní dvojí význam slova stanice.

Žena je údajně neschopná opravdové lásky a lehko sklouzne k nevěře: „– *Protiva protivnej! Posadí se tu zrovna, když má přijít můj vroucně milovanej Jiříček! Ale mračit se nesmím! On by moh odejít a což kdyby potom Jiří nepřišel...!*“⁴³⁰ Dívka si nechává otevřené další možnosti. Opravdové lásky, jak kdyby nebyla schopná. Opět se zde i mimo jiné tematizuje ženská vypočítavost. Další příspěvek obsahuje kresbu, na které je na lavičce vyobrazen sedící mladík a dívka. Mladík vyřezává na povrch lavičky srdce. „*On: – Na památku naší první věrné a upřímné lásky. Ona (pro sebe): – Tohle už je sedmnácté srdce v těchto sadech. „Riegrák“ nepočítám...!*“⁴³¹ Dívka je opět prezentována jako přelétavá osoba neschopná lásky. Volné svazky, bez opravdové lásky se na stránkách daných periodik stávají téměř normálním jevem.

5.2.5 Mateřství

Za první republiky najdeme dostatečné množství obrazového humoru, který poukazuje na to, že moderní ženy nejsou schopny dobře zvládnout roli matky. Základní úloha ženy se proměňuje. Více početná rodina je nemoderní. Na ilustraci z *Humorů* vidíme mladou ženu v lékárně. Žena je dle kožichu, který má na sobě ze středních či vyšších vrstev. Příspěvek nese název *Dnešní maminky*. „– *Tady je prášek na to spaní. Račte ho vzít – To není pro mne, to je pro našeho Jiříčka. My jdeme do plesu, on bude sám doma, tak aby se nevbudil...!*“⁴³² Maminka se spoléhá na prášky na spaní, důležité je především účast na plesu. „– *Nechápu, mé drahé dámy, že je dnes tak slabá účast. Přece téma: Žena a mateřství je tak důležité. – Mělo se dát na program: Ochrana ženy proti mateřství – a bylo plno.*“⁴³³ Na kresbě sedí u stolu několik mladých žen, jedna si maluje rty, druhá kouří a kouká do časopisu, na stole jsou položeny „ženské“ atributy – parfém, zrcátko a módní časopisy. Viz příloha č. 34. Dle humoristů nebyla otázka mateřství v módě, ženy vlivem nových možností mateřství nezajímalo. Výmluvný je následující příspěvek: „– *Ale, Fany, kam mi sem dnes ty mé děti vedete? Víte přece, že návštěvní den je sobota od jedenácti do dvanácti...!*“⁴³⁴ Část emancipovaných žen požadovala možnost rozhodovat o svém těle – to se týkalo zejména interrupce. Až na jeden citovaný příspěvek jsem

⁴²⁹ Ženská láska. *Humoristické listy*, roč. 65, č. 27, 1922, s. 322.

⁴³⁰ *Humoristické listy*, roč. 69, č. 24, 1926, titulní strana

⁴³¹ *Humoristické listy*, roč. 69, č. 15, 1926, s. 209.

⁴³² *Dnešní maminky*. *Humoristické listy*, roč. 71, č. 16, 1928, s. 242.

⁴³³ *Humoristické listy*, roč. 73, č. 49, 1930, titulní strana.

⁴³⁴ *Humoristické listy*, roč. 71, č. 37, 1928, s. 511.

však v mnou sledovaném obrazovém humoru nezaznamenala žádný, který by se tematizováním antikoncepce zabýval.

5.3 Mediální obraz muže v obrazovém humoru vybraných humoristických periodik

Alkohol, moc, politika, sport – to jsou nejčastější oblasti a jevy spojované na stránkách humoristických časopisů s maskulinitou. V obrazovém humoru se profiluje více typů mužů, kteří vykazují určité charakteristiky. Často je pro povahové vlastnosti mužských aktérů určující jejich společenské postavení. Samozřejmě nelze vždy rozeznat, jakého společenského postavení zobrazovaná postava je, především na jednoduchých karikaturách je to těžší určit. Ne vždy je ale pro pointu vtípu tato kategorie podstatná.

Na nejzákladnější úrovni rozlišujeme muže bohaté a muže chudé. S takovýmto dělením si však nevystačíme, následně rozdělíme muže do podrobnějších podkategorií. Napříč všemi časopisy je zesměšňována postava keřase – válečného zbohatlíka. V *Kopřivách* se nejčastěji setkáme s dělníkem, který je prezentován zejména v pozitivním světle. Často je postaven do kontrastu proti kapitalistovi, velkopřemyslníkovi či politikovi jiné než sociálně demokratické strany. Prezentuje se zde zejména sociální nerovnost ve společnosti. Zesměšňování jsou již tradičně představitelé církve, nejčastěji prezentované postavou faráře. *Kopřivy* jsou logicky zaměřené kritičtěji, více prostoru zde dostává satira a cynismus.

Ve *Smíchu republiky* a *Humoristických listech* jsou zesměšněny spíše konkrétní situace a jevy, kde vystupují muži. Příkladnější poukázání na určitou jednotnější skupinu spatřuji v zesměšňování keřasů – válečných zbohatlíků. Zde je však více než genderová identita reflektována identita sociální. Skupinou, která je pojata velice široce, jsou muži navštěvující hospodu a požívající nepřiměřené množství alkoholu. Zde je genderová identita zásadní.

V druhé polovině třicátých let můžeme sledovat přibývající kresby a karikatury tematizující Hitlera a jeho nedemokratické a militantní počínání. Na karikatuře z roku 1937 stojí Hitler opřen o kanón, jednou rukou se drží za hlavu v druhé drží korunu. Pod touto karikaturou je napsáno: „*Být či nebýt?*“⁴³⁵ V další karikatuře ze stejného roku je Hitler stylizován do podoby zajíčka, který má v košíku věci symbolizující válku. Text karikatury je následující: „*Velikonoce – Svátky míru, Starý známý německý zajíček s koledou.*“⁴³⁶

⁴³⁵ *Humoristické listy*, roč. 80, č. 6, 1937, s. 94.

⁴³⁶ *Humoristické listy*, roč. 80, č. 14, 1937, s. 211.

5.3.1 Alkohol a hospoda

Žena je humoristy v časopisech často vykreslena jako nositelka určitého charakterového rysu, který je stereotypně považován za typicky ženský. Například ženská záliba v módě nebo žena jako drbna. U muže najdeme těchto charakteristik podstatně méně. Typickým rysem je u mužů požívání alkoholu, to se objevuje ve spojení se všemi společenskými vrstvami. Spojitost mužů s hospodou a alkoholem je nejčastější genderový stereotyp, s kterým se můžeme v souvislosti s maskulinitou na stránkách humoristických časopisů setkat.

Už od dávných dob pěstovali muži i ženy přátelské vazby. Muži měli díky svému veřejnému působení v otázkách rodiny logicky více příležitostí k navazování vztahů různého druhu. Jeden z nejuniverzálnějších aktů bylo již od středověku společné stolování a konzumace alkoholu. „*Hospoda byl prostor, kde se scházejí muži a kam žena podle ustálené konvence, která platila na vsi stejně jako v prostředí měšťanském, nechodila bez doprovodu, prostor do značné míry cizí.*“⁴³⁷

V obrazovém humoru jsou muži často zobrazováni v místě hospody nebo jsou s hospodou různě spojováni. Postarší žena vyobrazena na karikatuře v *Kopřivách* říká: „*Já jsem vám poslední dobou tak roztržitá... Včera, když můj muž přišel z hospody pozdě domů, dala jsem mu pusu a kocoura chudinku jsem přetáhla holí.*“⁴³⁸ Pozdní příchod muže domů je často se vyskytujícím jevem na stránkách humoristických časopisů. Ženy jsou na muže rozzlobené a na několika vysledovaných příspěvcích neváhají použít ani fyzickou sílu, což není vždy vyobrazeno, ale spíše naznačeno v textu. Uvedme pro názornost příklad stejného zaměření, kde jsou slova v textu prezentována i obrazem. „*Trening paní Goláčkové a její čtyř dcer v „házené,*“ *když přijde pan Goláček pozdě domů.*“⁴³⁹ Pan Goláček je zobrazen jako kulatý míč, s kterým si jeho manželka s dcerami hází.

Často je tematizován nejen pozdní příchod, ale i stav, v jakém muž domů přichází. Muž je pod vlivem alkoholu a tuto skutečnost se snaží omlouvat různě. „– *Takhle přicházíš domů Inocenci? – I mlč Amalie, to já se učím ten novej moderní tanec foxtrot...*“⁴⁴⁰ Alkoholem omámený muž přichází domů a svoji vratkou chůzi komentuje jako učení se novému tanci. Doma ho čeká rozzlobená žena, což je typický výjev zobrazovaný při pozdním návratu muže z hospody. Viz příloha č. 33. Žena se stává agresivní a nebezpečná zvláště pokud se vrátí muž

⁴³⁷ MOLDAVOVÁ, Doubrava, Hospoda a lidé kolem ní očima českých spisovatelek. In: *Hospody a pivo v české společnosti*. Praha: Academia, 1997, s. 95.

⁴³⁸ Roztržitá, *Kopřivy*, roč. 22, č. 14, 1929, bez paginace.

⁴³⁹ Ze ženských sportů. *Humoristické listy*, roč. 64, č. 22, 1921, s. 225.

⁴⁴⁰ *Humoristické listy*, roč. 63, č. 20, 1920, s. 200.

v pozdních hodinách a v podnapilém stavu. Muži požívají alkohol, dostávají se do jiného stavu vědomí. Muž v následujícím příspěvku je tak opilý, že si ani nesundal boty. „*Prosím tě, muži, co jsi zase dělal, že spíš v botách? – Ale mně se vždycky v noci zdá, jak chodím venku, tak jsem se bál, abych nenastydl.*“⁴⁴¹

Častěji je zobrazen starší opilý muž, mladého opilého muže jsem reflektovala mnohem méně, jednalo se spíše o výjimky. Muži jsou prezentováni jako ti, co ztrácí po alkoholickém opojení moc. Ze svých žen mají často strach. Ve skutečnosti by však měla mít z opilého muže větší strach žena, to však tematizováno není. „*Lékař: – Potíte se v noci? – Pacient: Potím! Když jdu z hospody a žena ještě spí.*“⁴⁴² Opět zde vládne strach muže z vlastní ženy.

Někdy může být muž v takovém stavu vědomí, že se není schopen trefit do klíčové dírky, v takovém případě by mu mohl pomoci vynález pana Žerbabky: „*Jó, copak Žerbabka, ten si pomoh vynálezem – Co vynášel? – Magnetický klíč, pro pány, když jdou z hospody. Stačí přiblížit klíč na 30 centimetrů k zámku a sám skočí do dírky. To jde něk na odbyt...!*“⁴⁴³ Dle tohoto vyjádření se předpokládá, že muži chodí domů často opilí. To je reflektováno ve velkém počtu obrazového humoru. Tematizována je dokonce i situace v USA: „*Voni věděli dobře v tý Americe, proč zavedli tu prohibici. On je to hroznej pocit, když se zdá člověku, že na něj padá čtyřpatrověj činžák, což potom takovej mrakodrap...!*“⁴⁴⁴ U lampy na ulici je na čtyřech podnapilý muž, který si myslí: „*– Je to pravda, že opice omlazují! Zrovna takhle jsem lezl, když mi bylo půl roku...!*“⁴⁴⁵ Opice je slovo, které má dva významy, humoristé ho neváhají pravidelně ve spojení s alkoholem využívat. „*Jen pij a neboj se, když se opiješ, já s tebou půjdu domů. – To nejde, já nemohu přijít domů s opicí...!*“⁴⁴⁶ Na kresbě je vyobrazen starší muž s ženou. Pointou vtipu je dvojitý význam slova opice. V obrazovém humoru jsem se s tímto dvojitým významem setkala vícekrát, pro humoristy byl tento dvojitý význam vděčným námětem.

Panu správci nese na jedné karikatuře hospodská černé pivo: „*– Co vy pane správce, nepůjdete se taky podívat na tu Josefínu Bakerovou? – Víte mně je tahle černá milejší, a když jich mam deset, tancuje mi před očima ne jedna ženská, ale celej svět...!*“⁴⁴⁷ Panu správci je milejší se napít piva, muži a pivo jsou v humoristických časopisech nerozlučná dvojice. Zmínka je zde o Josefíně Bakerové, v té době světově známé tanečnici, kterou jsem zmiňovala

⁴⁴¹ *Kopřivy*, roč. 21, č. 6, 1928, bez paginace.

⁴⁴² *Humoristické listy*, roč. 71, č. 52, 1928, s. 727.

⁴⁴³ *Humoristické listy*, roč. 66, č. 7, 1923, s. 81.

⁴⁴⁴ *Humoristické listy*, roč. 69, č. 7, 1926, s. 97.

⁴⁴⁵ *Humoristické listy*, roč. 71, č. 13, 1928, s. 197.

⁴⁴⁶ Hovory z baru. *Kopřivy*, roč. 19, č. 32, 1926, bez paginace.

⁴⁴⁷ *Humoristické listy*, roč. 71, č. 13, 1928, s. 188.

v předchozí kapitole. Tanec je zde obrazně řečeno opilecký stav, kdy se začíná vše pohybovat. Tanec přirovnají humoristé k stavu, kdy se člověk špatně orientuje vlivem alkoholu v prostoru.

Zajímavé je, že humoristé neprezentovali v podnapilém stavu ženu. Pokud už se k muži přibližovala vzhledem, „starostí“ o domácnost, sportovním nadšením, mohla se přiblížit i opilstvím, které je pro muže nejtypičtějším charakteristickým rysem zobrazeným v obrazovém humoru mnou sledovaných časopisů. Takto pojaté příspěvky jsem však při analýze ani jednou nezaznamenala. Žena občas popíjí alkohol, ale není to nikdy tematizováno jako v případě muže.

5.3.2 Politika a sociální otázka

Koncept moci je dle většiny sociálních vědců zabývajících se kritickým studiem mužů základem teorie mužů a maskulinity.⁴⁴⁸ V souvislosti se základním rozdělením mužských typů je tento koncept moci přítomen i na stránkách sledovaných periodik. V případě analýzy humoristických časopisů samozřejmě záleží na konkrétním periodiku. S mocí je jak v realitě, tak na stránkách humoristických časopisů propojena politika a sociální otázka.

V *Kopřivách* je politicky zaměřený humor logicky častější. Objevuje se však hojně i ve *Smíchu republiky* a *Humoristických listech*. *Kopřivy* byly vlastněny sociálně demokratickou stranou, proto zde mnohem více dominují narážky proti ostatním politickým stranám, tedy i proti mužům, kteří jsou příslušníky ostatních politických stran. Cílem *Kopřiv* bylo zesměšnit „nepřítele“, zároveň se snažit ukázat předpokládanou čtenářskou základnu – především „dělníky“ v morálně lepším postavení. Sociálně demokratická strana zastupuje především ty, kteří pocházejí z chudších poměrů. V *Kopřivách* jsou bohatí a chudí muži často postaveni do kontrastu. Bohatí muži jsou prezentováni především jako bezohlední, povrchní a hloupí, bez jakéhokoli soucitu s druhými. Tito muži jsou vyobrazení obvykle jako tlustí a často i plešatí. Muži z chudších poměrů jsou naopak hubenější a vykazují se lepšími charakterovými vlastnostmi.

V *Kopřivách* vidíme častěji konkrétní politiky. Zbylé dva prameny většinou na konkrétního politika nepoukazují. Politika je pojímána jako činnost plná intrik, postrádající čestné a slušné jednání. „– *Večer bude v lázeňském sále přednáška o slušném chování. Přijdete také? – K čemu? Já se chci věnovat politice...*“⁴⁴⁹

⁴⁴⁸ LENDEROVÁ, Milena. Genderové stereotypy a konstrukt maskulinity ve společenských katechismech. In: *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti: koncepty, metody, perspektivy*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 226.

⁴⁴⁹ *Humoristické listy*, roč. 64, č. 36, 1921, titulní strana.

Humoristé v *Kopřivách* míří nejen na politiku, ale i na systém tržního hospodářství. Na rozdíl od nich zbylé dva prameny tržní hospodářství (kapitalismus) výrazněji nekritizují. V roce 1926 je na titulní stránce *Kopřiv* karikatura, která je namířená proti kapitalismu. Muž v červené haleně, symbolizující dělnickou třídu, bourá sloup, na kterém je napsáno *kapitalism*. Sloup padá na dva tlusté a plešaté muže v oblecích, kteří mají v ruce měšce, na kterých je napsáno 00,0000. Pod karikaturou je text, který původně napsal Petr Bezruč: „...*Přijde den, súčtujem spolu!*“⁴⁵⁰ Viz příloha č. 30. V roce 1930 byla v *Kopřivách* zveřejněna kresba, která opět útočí proti kapitalismu. Dělník drží v ruce účetní knihu kapitalismu – „*má dáti*“ a „*dal*“. Pod „*má dáti*“ je spousta požadavků, pod „*dal*“ čistý papír. Pod ním jsou vyobrazeni dva muži objemnějších tvarů s měšci v rukou, ti představují ony kapitalisty. Pod kresbou je uveden citát od Petra Bezruče, který se objevil v *Kopřivách* už dříve: „*Přijde den, súčtujem spolu!*“⁴⁵¹ Bohatí jsou v drtivé většině v *Kopřivách* reflektováni negativně, což je vzhledem k zaměření sociálně demokratické strany pochopitelné.

Malý syn se baví se svým otcem. „*Tati, dej tomu žebráku šesták, podívej jak se třese. – Ale vždyť by mu moh vypadnout z ruky.*“⁴⁵² Do protikladu k vysokému a shrbenému žebráku je dán malý zavalitý muž se svým synem. Zde je prezentována neochota pomoci žebrákovi. Humorista zde užívá cynismus. Lakota a nedostatek zájmu o druhé jsou častými vlastnostmi, na které je u zajištěných mužů (například u velkopřemyslníka, politika, faráře a měšťáka) poukazováno. Na titulní straně *Kopřiv* jsou zobrazeni lidé, kteří místo v domech bydlí v sudech. V popředí stojí matka s dítětem v náruči a proti ní dva tlustí úředníci: „*Vidíte pane vládní rado, toto je praktičtější než ty bývalé vagonové kolonie. Lidé si to mohou odvalit jinam, podle toho, kde mají práci.*“⁴⁵³ Zde se upozorňuje na bytovou otázku hlavního města Prahy. Dle Karla Ladislava Kukly stály pražské vagonové čtvrti na více místech – například pod smíchovskými Malvazinkami, ve vysočanské čtvrti či na Pankráci.⁴⁵⁴

Především v *Kopřivách* je tematizována sociální a politická otázka. V otázce sociální vidíme vystupovat jak muže, tak ženy. Početněji jsou zastoupeni muži. Dělnické ženy jsou zobrazovány častěji v pozici chudých matek než manuálně pracujících žen. U sociálně zaměřených příspěvků jde především o to, aby se čtenáři identifikovali se sociálně slabšími

⁴⁵⁰ *Kopřivy*, roč. 19, č. 28, 1926, titulní strana.

⁴⁵¹ *Kopřivy*, roč. 23, č. 29, 1930, bez paginace.

⁴⁵² *Opatrnosti nezbyvá*, *Kopřivy*, roč. 19, č. 48, 1926, bez paginace.

⁴⁵³ *Kopřivy*, roč. 23, č. 24, 1930, titulní strana.

⁴⁵⁴ KUKLA, Karel Ladislav, Helena PODANÁ a Dana CHODILOVÁ. *Pražské bahno*. Praha: Svoboda, 1992, 187 s. 77.

a vymezili se proti opoziční „nepřátelské“ skupině. Možná právě proto jsou ženy z dělnického obyvatelstva zobrazeny spíše jako ubohé matky s dítětem než jako pracující dělnice.

V tematizaci politické otázky převažují muži, což je logické. Muži byli ve všech rozhodujících pozicích a funkcích, žen bylo v parlamentě a senátu pouze několik. I v *Humoristických listech* se řeší politika, namířeno měl tento časopis zvláště na komunisty. „*Soudce: Styďte se, surovosti a násilím domáhat se práva! Myslel jsem, že jste inteligent, člověk sečtělý – Obžal.: To jsem! Já čtu komunistické listy...!*“⁴⁵⁵

Zejména v *Kopřivách* byli častým terčem vtipů církevní hodnostáři. Ti se měli po hmotné stránce dobře, po stránce duchovní a morální už na tom byli ale poněkud hůře. Církevní hodnostáři nejčastěji zastupováni postavou faráře dělají v obrazovém humoru přesný opak toho, co jim církev ukládá. „*Znáš-li pak Mařenko tu písničku: A pan farář se jí ptal, kdo tě děvče šňěroval...? – My už se teď nešňěrujeme pane faráři, ale vás jsem včera viděla šňěrovat – silnici, když jste šel z hospody.*“⁴⁵⁶ Jednají ve stylu kázu vodu, piju víno. V následujícím příkladu můžeme vyměnit víno za pivo. „*Tak Katynko, tak – a na přesrok o vás zadám, abyste dostala také tu sportovní cenu... – Já? A za copak velebný pane? – No – že jste běhala pro pivo.*“⁴⁵⁷ Pravidelně se objevuje jméno Katynka či Baruška. Tyto faráři pomocníci jen dokreslují jeho negativní stránky. Tak tomu je i v následujícím příspěvku. „*Tak vidíte Katynko, teď jsme oba černí – a každý od svého povolání...*“⁴⁵⁸ Viz příloha č. 2. Služka stojí se štětkou v ruce proti faráři, který se směje a kouří z fajfky, farář je již tradičně při těle. Pro rychlou orientaci čtenářů volí humorista velmi často jméno Katynka. Farář je rychle rozeznatelný křížkem, který je vyobrazen na jeho vestě. Karlu Poláčkovi přišly tyto vtipy v dané době již poněkud ztrácející smysl. „*Odvaha byla v osmdesátých letech hlásiti se k socialismu, kdy hnutí mělo ráz konspirace. Avšak odvaha není dnes dělati vtipy na faráře a jeho kuchařku.*“⁴⁵⁹

Faráři nejen že v obrazovém humoru nadměrně pili, ale také jedli. „*Ale velebný pane, co to, že dnes tolik jíte? Vždyť vám bude zase zle... – I mlč, Baruško, tomu nerozumíš. Jakpak jinak bych mohl dnes odpoledne na schůzi dokazovat našim dělníkům, že není hladu a nedostatku?*“⁴⁶⁰ Na jiné karikatuře můžeme vidět dva církevní hodnostáře, prohlížející si ve výloze akty od fotografa Drtikola. „*Poslouchejte pane bratře, v tom ráji to přece jen muselo být pěkné...*“⁴⁶¹ Nezůstává však jen u pozorování nahých fotografií. Text další karikatury

⁴⁵⁵ *Humoristické listy*, roč. 65, č. 37, 1922, s. 438.

⁴⁵⁶ *Kopřivy*, roč. 21, č. 26, 1928, bez paginace.

⁴⁵⁷ *Kopřivy*, roč. 22, č. 6, 1928, bez paginace.

⁴⁵⁸ *Kopřivy*, roč. 20, č. 20, 1926, bez paginace.

⁴⁵⁹ POLÁČEK, Karel. *Povídky, sloupky, fejetony*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 2001, s. 290.

⁴⁶⁰ *Kopřivy*, roč. 20, č. 5, 1926, titulní strana.

⁴⁶¹ Nahotiny, *Kopřivy*, roč. 20, č. 28, 1926, bez paginace.

umístěné taktéž v *Kopřivách* je následující: „*Pane bratře, poradte mi, co mám dělat. Zapomněl jsem v jedné místnosti, kam kněz nemá chodit, deštník a teď se stydím pro něj si dojít... – Nelamte si hlavu pane bratře, já jsem ho tam poznal a přinesl jsem vám ho tuhle.*“⁴⁶²

Nepřeberné množství příspěvků míří v *Kopřivách* na politika Karla Kramáře, člena Československé národní demokracie. *Z řečí Dr. Kramáře.* „*My jsme přesvědčeni, že český kapitál se musí opřít o dělnictvo a dělnictvo musí být utišeno tak, aby nevedlo třídního boje...*“⁴⁶³ Na karikatuře leží Karel Kramář na posteli, kouří doutník, zdůrazněna je jeho tloušťka, na stole má kuřátko a láhev se skleničkou. Pod ním mezi dvěma prkny leží zaklíněný hubený muž – dělník. Viz příloha č. 15. Stranou nezůstávají ani narážky na stranu agrární, kterou symbolizuje na karikatuře kráva. „*Nu pojd', kravko není nám pomoci – musíme ven. Vždyť ses snad už dost nažrala?*“⁴⁶⁴

Často je v *Kopřivách* poukazováno na nespravedlivý přístup k dělníkům: „*Měšťák: Já se vám dělníkům divím, že kladete pořád takový důraz na své pojištění. Umřete-li bez pojištění – budete přece doopravdy svým rodinám – nenahraditelnou ztrátou.*“⁴⁶⁵ Okolo stolu jsou čtyři měšťáci a dva dělníci. Měšťáci jsou oproti dělníkům tlustší postavy. Oblečeni jsou do černých obleků, na hlavě mají pleš. Dělníci jsou hubení, v tváři smutný výraz a na sobě kostkovaná saka. *Kopřivy* jako dělnický časopis jsou samozřejmě dělníkům nakloněni. Tento vtip je velmi satiricky laděn, využívá se zde cynismus. Soudě podle oblečení jsou v menší míře v obrazovém humoru reflektováni bezdomovci a žebráci. „*I koukejme, kominík na Nový rok; to je štěstí! Možná, že se dostanu na Pankrác...!*“⁴⁶⁶ Bezdomovcův cíl bylo dostat se do vězení, kde měl alespoň zajištěno jídlo a střechu nad hlavou. Zmínku o dobrých podmínkách ve věznici Pankrác jsem zaznamenala vícekrát.

5.3.3 Sport

Sport můžeme buď sledovat nebo provozovat anebo dělat obojí. Po celé 19. století byl sport i tělovýchova doménou mužů. Dle tehdejších genderových stereotypů byla žena slabá, věčně nemocná, pro sport se nehodící. Pro mnoho mužů se v první republice stal sport náplní jejich volného času. Populární byl především fotbal. Titulní strana *Humoristických listů* byla několikrát věnována právě fotbalu. Co bylo pro muže nejhorší urážkou? „– *Pane, kdybyste mi*

⁴⁶² Kolega. *Kopřivy*, roč. 20, č. 3, 1926, bez paginace.

⁴⁶³ *Kopřivy*, roč. 23, č. 2, 1929, bez paginace.

⁴⁶⁴ *Kopřivy*, roč. 23, č. 1, 1929, bez paginace.

⁴⁶⁵ *Kopřivy*, roč. 22, č. 3, 1928, titulní strana.

⁴⁶⁶ *Humoristické listy*, roč. 66, 1923, č. 2, s. 22.

řek, že jsem lhář, buďsi, lžou jinší páni. Kdybyste mi řek, že jsem zloděj – buďsi, kradou jinší páni, ale říct mi, že jsem sportovní ignorant – to nesnesu...!⁴⁶⁷ Se sportem se aktér nejvíce ztotožňuje, je pro něho tím nejdůležitějším. Učitel a žák ve třídě se baví: „– Co to znamená: Všecka sláva polní tráva? – To znamená, že jen na trávníku při kopané může člověk dojít slávy..!⁴⁶⁸ Kopaná je často tematizovaná, stává se v dané době čím dál více populární. Odkazů na fotbal můžeme najít zejména v *Humoristických listech* dostatek. Jeden muž se ptá druhého: „Co to budou dělat s tím orlojem? – Víte apoštolové už nejsou moderní, tak tam dají jedenáct fotbalistů a soudce..!⁴⁶⁹ O oblibě fotbalu za první republiky svědčí i předchozí narážka. Hlavní institucí sportovních soutěží byl ve sledované době Československý všesportovní výbor, jehož členem bylo ve dvacátých letech 28 sportovních svazů. Nejvýznamnějším svazem byl Český (později Československý) svaz fotbalový. Přeměněn byl na Československou asociaci fotbalovou, která sdružovala 4 fotbalové svazy, a to český, německý, maďarský a židovský. Ve dvacátých letech zde bylo sdruženo na 40 000 registrovaných fotbalistů, mezi nimiž bylo 270 profesionálních hráčů.⁴⁷⁰

Fanoušci, kteří jsou schopni nejt pro ránu kvůli jejich fotbalovému týmu daleko, existovali již za první republiky. V roce 1923 je v *Humoristických listech* obsažen obrázkový seriál s názvem *Po padesátiletém přátelství*. Poklidné setkání starých pánů na prvním obrázku vrcholí na obrázku posledním, kde už jen muži vedle sebe leží po pranicí na zemi. Jeden z mužů řekl: „On si řekne mizera, že Sparta byla slabší – Já ti dám lumpe, hanit Slávii.“⁴⁷¹ *Humoristických listech* byl v roce 1928 umístěn příspěvek s názvem *Při zápase Sparta – Slávie*, na kresbě se mezi sebou bijí fanoušci těchto dvou pražských týmů. Tato rvačka není jediná, kterou jsem v souvislosti s fotbalem zaznamenala. Maskulinita je spojena s násilím obecně. I humoristické časopisy tomuto konstrukt maskulinity odpovídají. Kromě fotbalu byl také často tematizován box. Ostatní sporty, kterých se aktéři obrazového humoru účastnili byly tenis a jízda na lyžích, zde je však ve stejné míře prezentována i žena. I dnes stejně jako v meziválečné době jsou box a fotbal stále doménou mužů. „– Jaký to máš román, Ilčo. – kde pak román. To jsou „Slavní světoví boxeři“. Musím se trochu vzdělat, abych se mohla v lepší společnosti zúčastnit hovoru.“⁴⁷² Tematiku sportu reflektují ze sledovaných časopisů převážně *Humoristické listy*.

⁴⁶⁷ *Humoristické listy*, roč. 65, 1922, č. 28, s. 338.

⁴⁶⁸ *Humoristické listy*, roč. 66, 1923, č. 18, s. 214.

⁴⁶⁹ *Humoristické listy*, roč. 66, 1923, č. 18, s. 215.

⁴⁷⁰ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky: (1918–1938)*. 1. díl. Praha: Libri, 2003, s. 539–541.

⁴⁷¹ *Po padesátiletém přátelství*. *Humoristické listy*, roč. 66, č. 3, 1923, s. 37.

⁴⁷² *Humoristické listy*, roč. 66, 1923, č. 14, s. 168.

6 Závěr

V úvodu práce byla položena základní otázka, na kterou bude následně odpovězeno. Otázka zněla: Jak je ve vybraných humoristických časopisech prezentována feminita a maskulinita? Důležité si je na tomto místě uvědomit povahu humoristických periodik. V humoristických periodikách se pracovalo s emocemi. Realita byla pomocí humoristických prostředků, jakými je například přehánění, zveličování, zkratka a nadsázka, zjednodušena.

Periodika sloužila především k tomu, aby čtenáře pobavila. Jevy a události ve společnosti byly reflektovány zábavnou formou a reflektovaly se především ty jevy a události, které měly potenciál vzbudit u publika emoce. Obrazový humor dokázal pohotově reagovat na aktuální dění ve společnosti. Kromě zábavného charakteru, kterým se humoristická periodika vyznačovala, měla i své záměry agitační a ovlivňující, to platí především pro sociálně demokratické *Kopřivy*. Obrazový humor zjednodušoval realitu, měl tu moc polarizovat společnost, což byl ideální nástroj pro politické strany.

Obsah obrazového humoru v konkrétních periodikách nebyl tvořen pro celou společnost, ale pouze pro určitou část. Pro úspěšnost časopisu bylo důležité, aby vyznění daného příspěvku souznělo s myšlenkovým světem čtenáře. Humoristé museli kalkulovat s tím, pro koho tvoří. Redakce časopisů chtěly zajisté zasáhnout relativně velký počet možných příjemců, podle toho tematiku obrazového humoru směřovaly. Můžeme konstatovat, že humoristické časopisy prezentují názory početnějších skupin veřejnosti a do určité míry tyto názory zároveň také utvářejí. V případě *Humoristických listů* a *Smíchu republiky* byli předpokládanými konzumenty lidé smýšlející konzervativně nacionálním směrem a pocházející ze středostavovských městských vrstev. Předpokládanou čtenářskou základnu *Kopřiv* tvoří část levicově zaměřené inteligence, kvalifikované dělnictvo a nižší sociální skupiny. Prezentace maskulinity a feminity byla předpokládanou základnou čtenářstva do určité míry podmíněna.

Na společenský humor se ve větší míře logicky orientovala sledovaná nepolitická periodika. Právě v tomto typu humoru jsou četnější narážky na mužské, a zvláště pak ženské charakterové rysy, záliby a vzhled. Přičemž u politických *Kopřiv* se zejména kritika povahových vlastností ženy, jejího vzhledu a zálib objevovala vlivem politického a sociálního zaměření periodika mnohem méně. Mužští aktéři byli reflektováni více, důležitým faktorem ale bylo zejména sociální a politické zařazení prezentovaných. Pro méně uvědomělé čtenáře byl v *Kopřivách* přítomen i společenský humor. Pokud se v *Kopřivách* objevoval společenský

humor, pak zejména ve formě karikatury. U dvou zbylých pramenů se čteněji objevuje kreslený humor či pouhá ilustrace.

Důležitou součástí je v obrazovém humoru sledovaných periodik především text, v převážné většině příspěvků se dá pochopit vyznění pointy vtipu bez části obrazové. V mnoha příspěvcích reflektujících určitá témata se našly při konstruování maskulinity a feminity napříč všemi časopisy shodné tendence a stereotypy. V redakcích všech časopisů byli zaměstnání téměř bez výjimky muži – ti se soustředili zejména na nedostatky v „ženské“ povaze. Horší vlastnosti přisoudili humoristé především „skupině“, do které sami nespádali. U všech časopisů se počítalo spíše s mužskými čtenáři. Pomocí opakujících se stereotypů v charakterových vlastnostech vytvořili humoristé určitý mediální obraz takzvané ženské mentality. O mediálním obrazu mužské mentality už se hovořit nedá. Ukázána je pouze náklonost k alkoholu, ale častěji tematizované povahové vlastnosti mužů chybí, vytušíme je až sekundárně.

Ženská naivita, hloupost, upovídanost, pomlouvačnost, zvědavost a záliba v módě a vlastním vzhledu jsou genderové stereotypy, které se daly vysledovat ve všech časopisech. Tyto genderové stereotypy byly obsaženy v humoristických periodikách dávno před vznikem republiky. Co se týče genderového stereotypu spojeného s maskulinitou, napříč periodiky je nejvýraznějším stereotypem užíváním alkoholu a trávení času v pohostinských zařízeních. U mužů se dále tematizuje zájem o sport.

Genderové stereotypy, které mají hluboké kořeny v dobách předchozích se na poli humoristických časopisů protínají s novými moderními jevy. Vystává zde nový typ „moderní“ ženy, která vystupuje s novým sebevědomím a v rolích, které jsou původně spojovány s maskulinitou. Často je tato „modernita“ přímo tematizovaná v názvech příspěvků obrazového humoru. Setkáme se s označením moderní žena, moderní matka, obrácený svět, moderní láska, moderní manželství. Humoristé zde pracují často s převrácením dosud tradičně vnímaných rolí, muž vaří a uklízí, žena chodí do baru, kouří, domácnost ji nezajímá.

I dříve byla v časopisech ukázána neschopnost ženy vykonávat domácí práce, vina se ale převážně nepřičítala určitým volnočasovým aktivitám, v období první republiky je však ženská neschopnost zvládat tradiční role přičítána zejména zájmu o sport a vzhled. Moderní manželství je spojeno s tematizováním rozvodu, moderní žena má vlažný vztah k mateřství. Prezentováno je uvolnění mravů, nejčastěji v podobě nevěry – a to především nevěry ženské. Toto nazírání a tematizování daných jevů značilo určitý skrytý strach mužů ze stálého sblížení mužského a ženského světa, který zlehčovaly pomocí humoru. Všechny jevy, které přibližovaly ženu mužům v občanských právech, vzhledu i trávení volného času, byly

zesměšňovány. Muži se podvědomě obávali ohrožení svého dosavadního postavení, zvláště pak „emancipace“ v soukromém prostoru.

Humoristé těží na poli obrazového humoru z prezentování očekávaných jevů – vlastností, sociálních rolí či společenských norem. Ukazují ty jevy, které jsou brány za obvyklé, tím je i v minulosti dlouhodobě reflektovaný vztah ženy k módě či tematizování negativních ženských vlastností. Zároveň ale používají i opačnou metodu, poukazují na nedodržování očekávaných norem, to je nejčastěji spojeno s tematizováním „moderní“ ženy, která porušuje společenské normy – nezastává v domácnosti domácí práce. Narušuje dosud platný konstrukt feminity a maskulinity. Vtipné tedy v obrazovém humoru mělo být jak porušování společenských norem a přiřazených genderových rolí, tak poukazování na typické ženské charakterové vlastnosti a zájmy. Žena byla za porušování typických genderových rolí zesměšňována, tedy kritizována. Opakování genderových stereotypů spojených s ženskou mentalitou lze chápat jako stabilizování genderového řádu. Opakováním dochází k utvrzování se, že takovýto stav situace je pravdivý a ve společnosti platí. To, co je stále dokola opakováno, je následně považováno za přirozenost.

Ženské hloupost a naivita byla dříve prezentována nejvíce v souvislosti s ženským vzděláním. Ve sledované době, kdy se středoškolské studium stalo běžnou věcí a vysokoškolské studium bylo stále přístupnější, prezentují humoristé převážně hloupost jako takovou, bez narážek na ženské vzdělání. Tyto charakterové vlastnosti se pojily s ženami všech sociálních vrstev, věk zde také nebyl podstatným faktorem. Ženy jsou často vyobrazeny u kartářky, v tomto prostředí je jejich naivita až hloupost ještě více podtržena. Maskulinita se v obrazovém humoru s naivitou a hloupostí pojila mnohem méně. Pokud byl muž reflektován tímto způsobem, pak převážně v souvislosti s jeho dalším zařazením, například s politickým smýšlením, kde bylo záměrem narážet spíše na dané smýšlení muže než obecně na maskulinitu ve spojení s hloupostí. Ženská hloupost a naivita byla prezentována pravidelně, nezaznamenala jsem zvýšený nárůst v konkrétních letech. Otázkou je, proč byla feminita v obrazovém humoru spojována s hloupostí a naivitou.

Humor jako takový není zaměřen na společností uznávané povahové vlastnosti, naopak je jeho základem útočit především na nedokonalosti, chyby a nedostatky. Po dlouhou dobu neměla žena srovnatelné vzdělání s mužem, byla jí přisouzena především role v domácnosti, v případě nižších vrstev a určitého okruhu žen středostavovských se ke starosti o domácnost připojilo i povolání, především nižšího společenského statusu, často nevyžadující vysoký intelekt. Jak bylo již uvedeno humoristé byli převážně muži, je proto logické, že pokud prezentovali hloupost na základní rovině genderového rozdělení, přiřkli ji ženě, ta byla již dříve

s nižším intelektem spojována v reálném životě více než muži. Za první republiky tak přetrvávaly stereotypy, které měly kořeny hluboko v minulosti. Stereotypy mají setrvačnou povahu, a tak i dnes máme vtipy o hloupých blondýnách, méně často už o hloupých blondýnech.

Stejně jako u dalšího genderového stereotypu upovídáné, pomlouvačné a zvědavé ženy může vznik stereotypu souviset i s tím, že žena trávila obecně více času doma, podnětů k hovoru tedy neměla obecně tolik, kolik jich mohli mít zaměstnaní muži, to je však pouhá spekulace. Dodnes platí, že je žena s těmito povahovými vlastnostmi spojována v běžném životě více než muž. Faktem zůstává, že je při prezentaci tohoto stereotypu v obrazovém humoru kladen větší důraz na věk ženy. Jako drbny jsou prezentovány především starší ženy, často z chudších poměrů. Mladší ženy mají na stránkách periodik jiné zájmy. Toto nahlížení na ženy jako na drbny bylo prezentováno v humoristických časopisech již dříve. Maskulinita však takto nikdy prezentovaná nebyla. Ženy byly takto zobrazovány po celou dobu dvacátých let bez větších či menších výkyvů.

Určitý vývoj je možné vysledovat v tematizaci emancipace a jevů s ní spojených. Žena před vznikem republiky byla prezentována v povoláních s vysokou prestiží častěji než v období meziválečném. Přestože panovala ve veřejném mínění k takto pracujícím ženám i za první republiky nedůvěra, nejednalo se již o novinku, která by vzbuzovala velké emoce. Z emancipační tematiky je ve sledované době nejvíce reflektován fakt, že má žena právo volit a být volena. V tomto případě byly nářky směřovány opět na ženiny údajné povahové vlastnosti, jakými byla naivita, hloupost a povrchnost. Nejvíce příspěvků nářežících na volební právo se objevilo zejména v prvních poválečných letech, kdy dokázaly ještě vzbudit u čtenářů patřičné emoce. Ostatní témata se výraznější proměnou nevyznačují. Ženská touha po sňatku a záliba v módě a vzhledu byla reflektována pravidelně bez větších změn, stejně tak i popíjení alkoholu u mužů žádným vývojem neprošlo.

Společenský humor v humoristických časopisech je ve sledovaném období obecně považován za úpadkový, opakující staré předlohy a klišé. Pro zkoumání mužského a ženského světa je však společenský humor daleko přínosnější než umělecky cenné satirické kresby, zaměřující se převážně na politická témata. Historicky má obrazový humor velký význam, přesto je mu v souvislosti s poznáním společnosti věnováno málo pozornosti. V této diplomové práci jsem se pokusila představit potenciál humoristického časopisu jako historického pramene, jež dokáže specifickou formou postihnout názory široké veřejnosti na genderovou problematiku.

7 Summary

This thesis titled *Cartoon Humour and Caricature in the First Czechoslovak Republic from the Gender Perspective* analyzes the depiction of the male and female world and its interaction. In it, I pose these questions: how do the humorous magazines I selected present femininity and masculinity? What are the limits and possible drawbacks of the gender perspective? One of my goals is to capture the deep-rooted stereotypes and the gradual changes that took place in the field of cartoon humour and caricature in relation to gender and the period in question. I analyze two non-political periodicals - *Humoristické listy* and *Smích republiky* and one political periodical - *Kopřivy*.

The thesis is divided into four chapters. To put cartoon humour and caricature into a wider context, the first chapter discusses this phenomenon in general. Attention is focused mainly on humorous 19th century magazines and humorous interwar periodicals. The second chapter summarizes the different approaches to women and men, especially in terms of education, marriage, employment and political opportunities. The third chapter deals with the activity of women in the public space during the interwar period. In addition, cultural and social life in the inter-war Czechoslovakia is mentioned as well. The fourth chapter deals with the construction of masculinity and femininity in selected humorist journals. First, the media image of femininity is characterized. Attention is paid to the most frequently presented gender stereotypes related to femininity, and the reflection of emancipation is also covered. Another theme is fashion and appearance and the relationship of women to these areas. Then we move to the part that approaches relations from a gender perspective. It reflects how the effort to find a partner is presented, and the theme of married life is discussed with a closer focus on the care of the household. Especially in connection with the thematization of homework, a new type of "modern" woman emerges in cartoon humour. Furthermore, this section deals with the topic of divorce, infidelity, and women's approach to maternity. The last part of this chapter pays attention to the media image of masculinity, in particular to one of the most pronounced gender stereotypes being eminent - alcohol consumption. The gender perspective is used to depict the political and social sphere matter where the main actors are predominantly men. The final part reflecting the media image of masculinity presents men in connection with sport.

8 Prameny a literatura

PRAMENY

Periodika

Kopřivy: Lidový satirický týdeník, roč. 10 (1918) – roč. 23 (1930).

Smích republiky – Le rire de la république, roč. 1 (1919) – roč. 5 (1923).

Humoristické listy: obrázkový týdeník humoristicko-satirický, roč. 61 (1918) – roč. 80 (1937).

Eva: časopis moderní ženy, roč. 8, č. 15, 1936.

Volné směry IV, roč. 4, 1900.

Dobová krásná literatura

KUKLA, Karel Ladislav, Helena PODANÁ a Dana CHODILOVÁ. *Pražské bahno*. Praha: Svoboda, 1992, obr. příl. ISBN 80-205-0262-9.

POLÁČEK, Karel a Zina TROCHOVÁ. *Povídky, sloupky, fejetony*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 2001, 1127 s. Spisy Karla Poláčka. ISBN 80-85844-75-3.

SCHEINPFLUGOVÁ, Olga. *Byla jsem na světě*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1994, 349 s. ISBN 80-204-0421-X.

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA

ABRAMS, Lynn. *Zrození moderní ženy: Evropa 1789–1918*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. ISBN 80-7325-060-8.

ALLPORT, Gordon Willard. *O povaze předsudků*. Přeložil Eduard GEISSLER. Praha: Prostor, 2004. ISBN 80-7260-125-3.

BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-241-4.

BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Ženy na stráž!: české feministické myšlení 19. a 20. století*. Praha: Masarykův ústav, 2010. ISBN 978-80-86495-70-5.

BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Nezbytná, osvobozující, pomlouvaná: o ženské práci*. České Budějovice: Veduta, 2017. ISBN 978-80-88030-21-8.

BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001. ISBN 80-244-0248-3.

ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. M.* Praha: Fragment, 2009. ISBN 978-80-253-0752-6.

ČECHUROVÁ, Jana, Jan RANDÁK (a kol.). *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2015, 756 s. ISBN 978-80-7422-309-9.

FASORA, Lukáš, Jiří HANUŠ a Jiří MALÍŘ (eds.). *Sekularizace českých zemí v letech 1848-1914*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, 139 s. ISBN 978-80-7325-117-8.

FRONK, Václav. *Sebereflexe české společnosti: přelom 19. a 20. století v perspektivě humoristických časopisů*. Bílina: V.Fronk, 2011. ISBN 978-80-260-0413-4.

GOMBRICH, E.H. *Umění a iluze: studie o psychologii obrazového znázorňování*. Praha: Odeon, 1985.

HOFFMEISTER, Adolf. *Sto let české karikatury*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955.

HUTEČKA, Jiří (a kol.). *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti: koncepty, metody, perspektivy*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012. ISBN 978-80-7422-218-4

JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001, 285 s. ISBN 80-7178-535-0.

KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938)*. 1. Praha: Libri, 2000. ISBN 80-7277-027-6.

KONČELÍK, Jakub, Pavel VEČEŘA a Petr ORSÁG. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha: Portál, 2010, 310 s. ISBN 978-80-7367-698-8.

KROUTVOR, Josef. *Potíže s dějinami*. Praha: Prostor, 1990

LIPOVETSKY, Gilles. *Říše pomlčivosti: móda a její úděl v moderních společnostech*. V českém jazyce 1. vyd. Praha: Prostor, 2002, 446 s. ISBN 80-7260-063-X.

LENDEROVÁ, Milena. *Chytila patrola aneb Prostituce za Rakouska i republiky*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0379-9.

LENDEROVÁ, Milena, Jana STRANÍKOVÁ a Kateřina ČADKOVÁ (edd.). *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie: sborník příspěvků z IV. pardubického bienále, 27.-28. dubna 2006*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. ISBN 80-7194-920-5.

LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. Vydání druhé, v Karolinu první, přepracované. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3540-8.

LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-988-1.

MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky prý žena nesmí – proč?: vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha: Slon, 2005. ISBN 80-7277-295-3.

MUSILOVÁ, Dana. *Z ženského pohledu: poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918-1939*. České Budějovice: Veduta, 2007. ISBN 978-80-86829-31-9.

NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: Janua, 1999. ISBN 902622-2-8.

OLIVOVÁ, Věra. *Dějiny první republiky*. Praha: Karolinum, 2000, 355 s. ISBN 80-7184-791-7.

OTTLOVÁ, Marta a Milan POSPÍŠIL. *Proudy české umělecké tvorby 19. století: smích v umění: sborník symposia pořádaného Ústavem teorie a dějin umění ČSAV v Plzni ve dnech 16.-18.3.1989*. Praha: Ústav pro hudební vědu ČSAV et.al., 1991.

PACHMANOVÁ, Martina. *Neznámá území českého moderního umění: pod lupou genderu*. Praha: Argo, 2004. ISBN 80-7203-613-0.

PACHMANOVÁ, Martina. *The Liberating Power of Exiled Laughter: Gender, Caricature, and the Antifascist Movement in the Pre-War Czechoslovakia. The Case of Simplicus*. In: Umění, Praha: Ústav dějin umění Akademie věd České republiky, 2003, sv. 51, č. 1, s. 44–52.

PEŠTA, Pavel, *Proměny meziválečných a humoristických časopisů. Náčrt několika problémů*. Brno: Universita Jana Evangelisty Purkyně, 1972.

PIJOÁN, José. *Dějiny umění*. 3. vyd. Praha: Odeon, 1988.

PRAHL, Roman, Radim VONDRÁČEK a Martin SEKERA. *Karikatura a její příbuzní: obrazový humor v českém prostředí 19. století*. 1. Řevnice: Arbor vitae, 2014. ISBN 978-80-7467-068-8.

PROKŮPEK, Tomáš a Martin FORET. *Před komiksem: formování domácího obrázkového seriálu ve 2. polovině XIX. století*. Praha: Akropolis, 2016. ISBN 978-80-7470-145-0.

PYTLÍK, Radko. *Malá encyklopedie českého humoru*. 1. Praha: Československý spisovatel, 1982.

PYTLÍK, Radko. *Český kreslený humor XX. století*. Praha: Odeon, 1988.

ROKYTOVÁ, Bronislava. *Dost tichého šepotu: exilová výtvarná scéna v Československu (1933-1939)*. V Praze: Památník národního písemnictví, 2013, s. ISBN 978-80-87376-10-2.

RIDLEY, Matt. *Červená královna: sexualita a vývoj lidské přirozenosti*. Přeložil Martin KONVIČKA. Praha: Argo, 2017, 303 s. ISBN 978-80-7363-828-3.

SMETÁČKOVÁ, Irena. *Genderové představy a vztahy: sociální a kognitivní aspekty vývoje maskulinity a femininity v průběhu základní školy*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2016. s. 46-54. Gender sondy. ISBN 978-80-7419-229-6.

ŠVEHLA, Jaroslav. *Česká karikatura v XIX. století*. Praha: V. Žikeš, 1941.

UCHALOVÁ, Eva. *Česká móda 1918-1939: elegance 1. republiky*. Praha: Olympia, 1996. ISBN 80-7033-424-X.

WINTER, Tomáš a Ondřej CHROBÁK (ed). *V okovech smíchu: karikatura a české umění 1900-1950*. Praha: Gallery, 2006. ISBN 80-86010-98-8.

ZEDNÍKOVÁ, Lucie. *Žena v české karikatuře (2. polovina 19. století - 1914)*. České Budějovice, 2007. Diplomová práce. Jihočeská univerzita. Vedoucí práce Milena Lenderová.

ZÍDEK, Petr a Zdeněk HAZDRA. *Osobnosti Lidových novin: životní příběhy lidí, kteří vytvářeli nejstarší český deník (1893-1989)*. Praha: Knižní klub, 2014. ISBN 978-80-242-4507-2.

9 Přílohy

Seznam příloh:

Příloha č. 1: Povzdech manželův, <i>Kopřivky</i> , roč. 19, č. 29, 1926, bez paginace.....	112
Příloha č. 2: Oba černí, <i>Kopřivky</i> , roč. 19, č. 20, 1926, bez paginace.....	112
Příloha č. 3: <i>Humoristické listy</i> , roč. 68, č. 46, 1925, s. 581.	113
Příloha č. 4: Když má člověk uměleckou fantasií. <i>Kopřivky</i> , roč. 23, č. 5, 1929, bez paginace ...	113
Příloha č. 5: Pohružka, <i>Kopřivky</i> , roč. 21, č. 37, 1928, bez paginace.....	114
Příloha č. 6: Manželství XX. století, <i>Kopřivky</i> , roč. 23, č. 27, 1930, s. 9.	115
Příloha č. 7: U piva. <i>Kopřivky</i> , roč. 21, č. 24, 1928, bez paginace.....	115
Příloha č. 8: Záhada, <i>Kopřivky</i> , roč. 20, č. 2, 1926, titulní strana.	116
Příloha č. 9: Lakonicky, <i>Humoristické listy</i> , roč. 68, č. 31, 1925, titulní strana.....	117
Příloha č. 10: <i>Smích republiky</i> , roč. 1, č. 9, 1919, bez paginace.....	118
Příloha č. 11: <i>Humoristické listy</i> , roč. 70, č. 7, 1927, titulní strana.....	119
Příloha č. 12: <i>Humoristické listy</i> , roč. 70, č. 19, 1927, s. 271.	120
Příloha č. 13: Tři doby ženských vlasů, <i>Humoristické listy</i> , roč. 67, č. 30, 1924, s. 362.	120
Příloha č. 14: V době štíhlých dam, <i>Humoristické listy</i> , roč. 68, č. 33, 1925, s. 402.	121
Příloha č. 15: Z řečí Dr. Kramáře, <i>Kopřivky</i> , roč. 23, č. 2, 1929, bez paginace.....	121
Příloha č. 16: Obrácený svět, <i>Humoristické listy</i> , roč. 69, č. 21, 1926, titulní strana.	122
Příloha č. 17: <i>Smích republiky</i> , roč. 1, č. 3, 1919, bez paginace.....	123
Příloha č. 18: Uzenářská láska, <i>Kopřivky</i> , roč. 22, č. 26, 1929, titulní strana.	124
Příloha č. 19: Kolegyně, <i>Kopřivky</i> , roč. 22, č. 33, 1929, bez paginace.....	125
Příloha č. 20: <i>Humoristické listy</i> , roč. 68, č. 22, 1925, s. 271.	125
Příloha č. 21: <i>Humoristické listy</i> , roč. 67, č. 5, 1924, titulní strana.....	126
Příloha č. 22: <i>Humoristické listy</i> , roč. 69, č. 43, 1926, titulní strana.....	127
Příloha č. 23: <i>Humoristické listy</i> , roč. 68, č. 32, 1925, s. 397.	128
Příloha č. 24: <i>Humoristické listy</i> , roč. 68, č. 49, 1925, s. 617.	128
Příloha č. 25: Vrh oštěpem, <i>Humoristické listy</i> , roč. 70, č. 17, 1927, s. 244.....	129
Příloha č. 26: Po návratu z cesty, <i>Smích republiky</i> , roč. 2, č. 51, 1920, bez paginace.	130
Příloha č. 27: Má pravdu, <i>Kopřivky</i> , roč. 20, č. 39, 1927, s. 5.	131
Příloha č. 28: <i>Humoristické listy</i> , roč. 69, č. 34, 1926, č. 458.	131
Příloha č. 29: Jarní touhy, <i>Humoristické listy</i> , roč. 69, č. 16, titulní strana.	132
Příloha č. 30: Přejde den, sčítujem spolu! <i>Kopřivky</i> , roč. 19, č. 28, 1926, titulní strana.	133

Příloha č. 31: <i>Humoristické listy</i> , roč. 63, č. 44, 1920, titulní strana.....	134
Příloha č. 32: <i>Nebezpeční lidé, Kopřivky</i> , roč. 19, č. 50, 1925, bez paginace.....	135
Příloha č. 33: <i>Humoristické listy</i> , roč. 63, č. 20, 1920, s. 200.	135
Příloha č. 34: <i>Humoristické listy</i> , roč. 73, č. 49, 1937, titulní strana.....	136
Příloha č. 35: <i>Humoristické listy</i> , roč. 69, č. 25, 1926, titulní strana.....	137

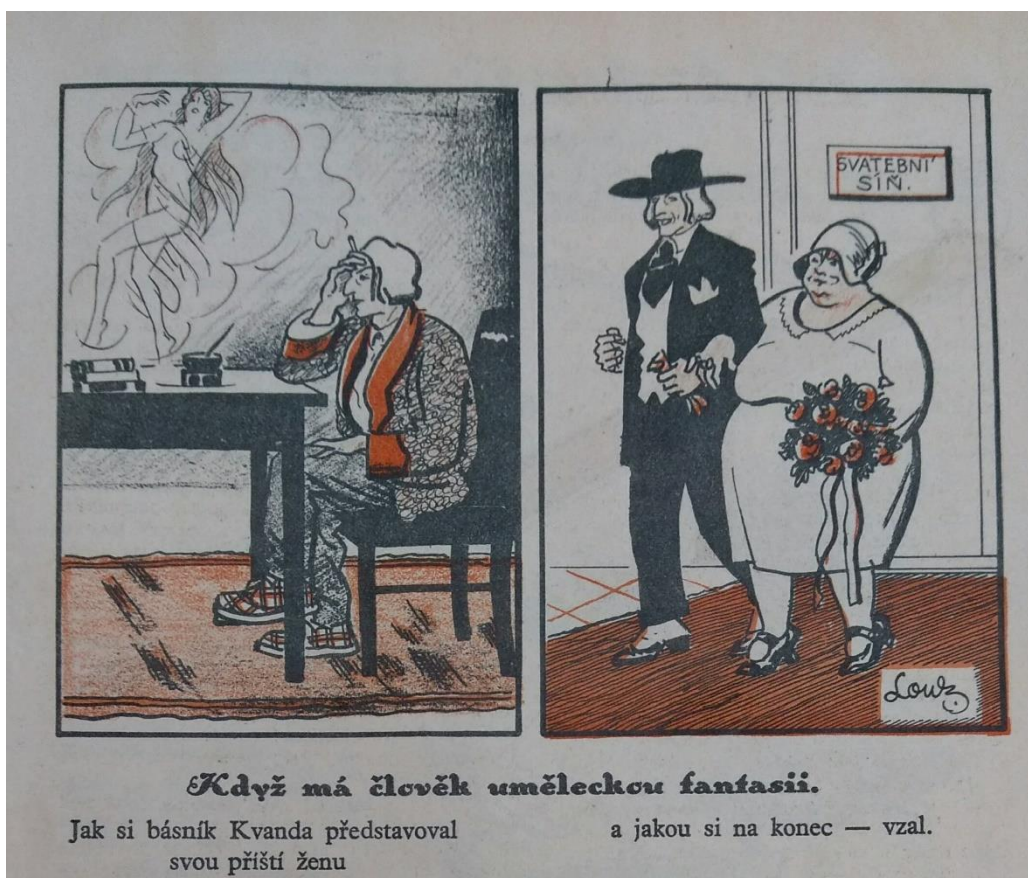
Příloha č. 1: Povzdech manželův, *Kopřivky*, roč. 19, č. 29, 1926, bez paginace.

Příloha č. 2: Oba černí, *Kopřivky*, roč. 19, č. 20, 1926, bez paginace.

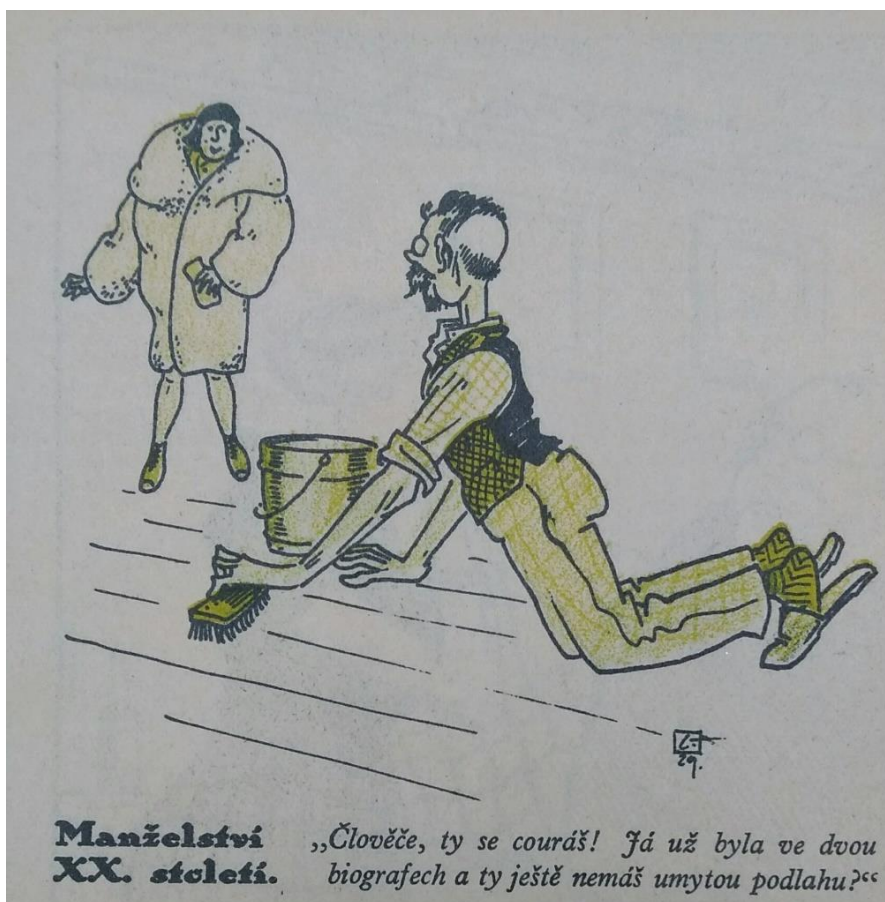
Příloha č. 3: *Humoristické listy*, roč. 68, č. 46, 1925, s. 581.

Příloha č. 4: *Když má člověk uměleckou fantasií. Koprivky*, roč. 23, č. 5, 1929, bez paginace.

Příloha č. 5: Pohružka, *Kopřivy*, roč. 21, č. 37, 1928, bez paginace.

Příloha č. 6: Manželství XX. století, *Kopřivky*, roč. 23, č. 27, 1930, s. 9.

Příloha č. 7: U piva. *Kopřivky*, roč. 21, č. 24, 1928, bez paginace.

ČÍSLO 2.
28. ŘÍJNA 1926.
ROČNÍK XX.

Kopřivy

Cena **60** hal.

ZÁHADA. »Slečínko, jsou tak dobrá, řeknou mi: to mají tak krátký sukně nebo tak dlouhý nohy?«

Příloha č. 8: Záhada, *Kopřivy*, roč. 20, č. 2, 1926, titulní strana.

HUMORISTICKÉ LISTY

1925 // Číslo 31 // Ročník 68.

LAKONICKY.

— Ach bože ! Voda, slunce, vzduch ! Může tady chtít mladá žena ještě něco příjemnějšího ! No, řekněte ! Může ?
— Muže . . . !

Příloha č. 9: Lakonicky, *Humoristické listy*, roč. 68, č. 31, 1925, titulní strana.

Z. MAŠKOVÁ.

„Allons donc, les mômes, manifester la réforme du droit conjugal; se fourrer dans l'ancien ne vaut plus la peine, et attendre tranquillement la venue du nouveau, nous mourrions assurément en vieilles filles.“

„Dívky, pojdte demonstrovat za reformu manželského práva; do toho starého ještě leží, to nestojí za to, a čekat tiše na nové, to bychom jistě umřely jako staré panny.“

„Hallo, girls, let's go and demonstrate for a reform of the matrimonial law. It would never do to get married under the old one and we would certainly die as old maids if we waited quietly for the new law.“

HUMORISTICKÉ LISTY

1927 // Číslo 7 // Ročník 70.

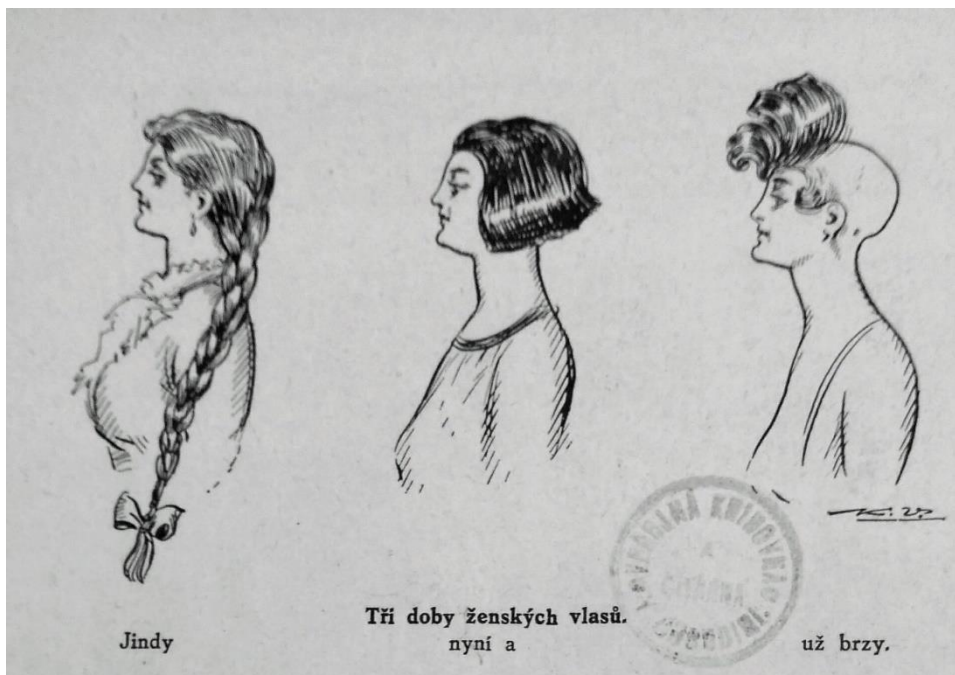

Novinka, která se chystá
v pražských ulicích podle vzoru benzinových nádrží.

Příloha č. 11: *Humoristické listy*, roč. 70, č. 7, 1927, titulní strana.

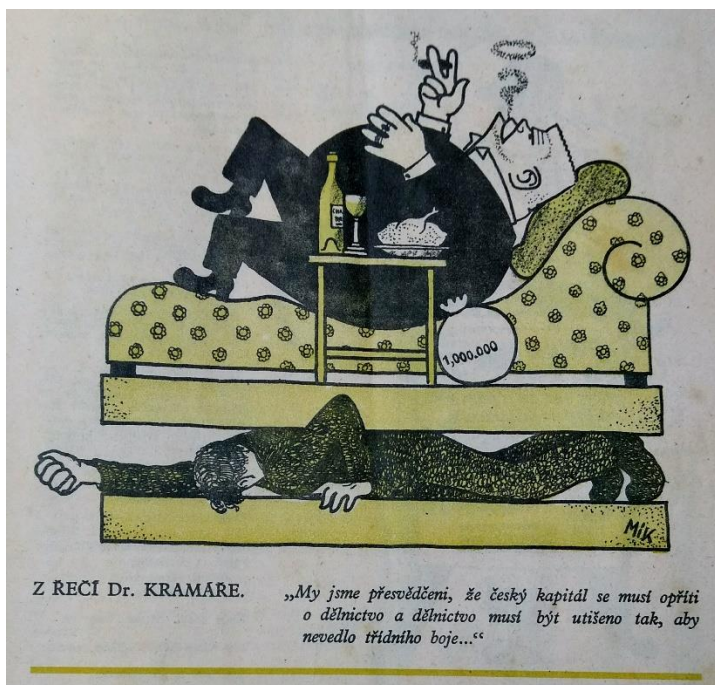
Příloha č. 12: *Humoristické listy*, roč. 70, č. 19, 1927, s. 271.

Příloha č. 13: Tři doby ženských vlasů, *Humoristické listy*, roč. 67, č. 30, 1924, s. 362.

Příloha č. 14: V době štíhlých dam, *Humoristické listy*, roč. 68, č. 33, 1925, s. 402.

Příloha č. 15: Z řeči Dr. Kramáře, *Kopřivky*, roč. 23, č. 2, 1929, bez paginace.

HUMORISTICKÉ LISTY

1926 // Číslo 21 // Ročník 69.

Obrácený svět.

„M u ž“: — Už jsem ti jednou řek', Fino, že ti kouření doma netrám! Zálony jsou tak drahé! Kuř si ve schůzi nebo v kavárně...

**Městská vořejná knihovna
v Litovčích**

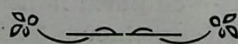
Příloha č. 16: Obrácený svět, *Humoristické listy*, roč. 69, č. 21, 1926, titulní strana.

„Dommage que nous autres „petites mômes“ n'ayons de représentant à l'Assemblée Nationale pour faire passer une loi de protection contre le „commérage“ des vieilles.“

„Škoda, že my „žáby“ nemáme zastoupení v národním shromáždění, abychom prosadily zákon na ochranu proti babským klepům.“

„What a pity we minxes have no representative in the national assembly to pass a laiv to protect us from the gossip of old hags.“

UZENÁRSKÁ LÁSKA.

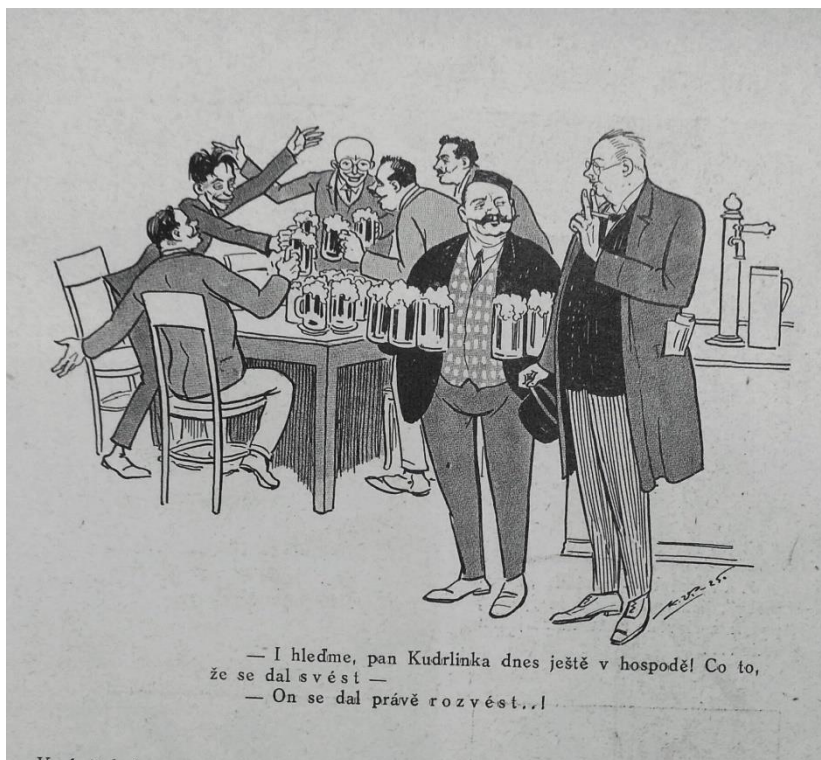
Jeho „drápky“ vzala do svých ruček,
on zas objal její kyprý „bůček“,
a pak zlíbal „ramínko“ i „lička“,
až mu zrudla tučná „krkovička“.

„Ach,“ děl on, „z nás bude pěkný „párek“,
mně „špekbuřt“ je, co věnem bude dárek,
až kostela se po nás zavrou brány,
na cestu pojedeme mezi „taliány“.

Příloha č. 18: Uzenářská láska, *Kopřivy*, roč. 22, č. 26, 1929, titulní strana.

Příloha č. 19: Kolegyně, *Kopřivky*, roč. 22, č. 33, 1929, bez paginace.

Příloha č. 20: *Humoristické listy*, roč. 68, č. 22, 1925, s. 271.

HUMORISTICKÉ LISTY

1924 // Číslo 5 // Ročník 67

Příloha č. 21: *Humoristické listy*, roč. 67, č. 5, 1924, titulní strana.

Příloha č. 22: *Humoristické listy*, roč. 69, č. 43, 1926, titulní strana.

— Moh' byste se stydět, Kokrháči! Včera jste zas přišel
domů zřízenej —
— No, vidíte a to ještě říkají, že vedu nezřízenej
život...!

397

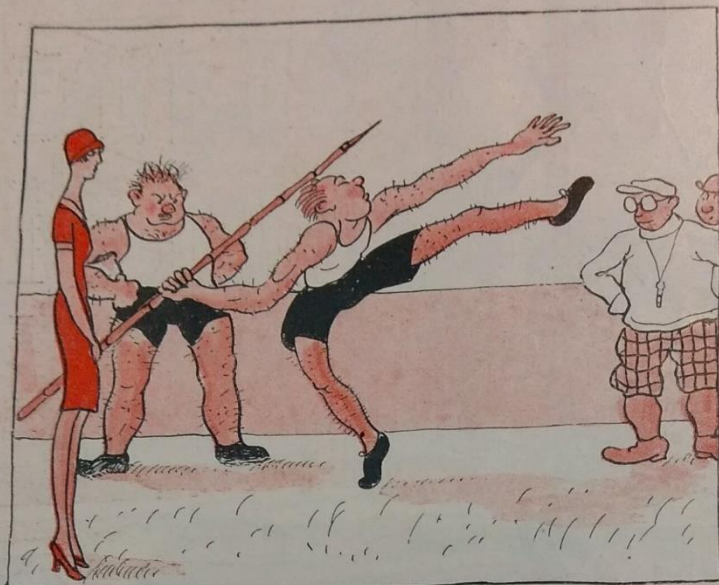
Příloha č. 23: *Humoristické listy*, roč. 68, č. 32, 1925, s. 397.

— Nevím opravdu, slečno, jak bych vám to řekla — měla
bych vás vlastně na to nějak šetrně připravit —
— Pro boha — zemřel mi někdo?
— Něco horšího: Vaše dávná a k tomu mladší přítelkyně
Julinka — se vdává..!

Příloha č. 24: *Humoristické listy*, roč. 68, č. 49, 1925, s. 617.

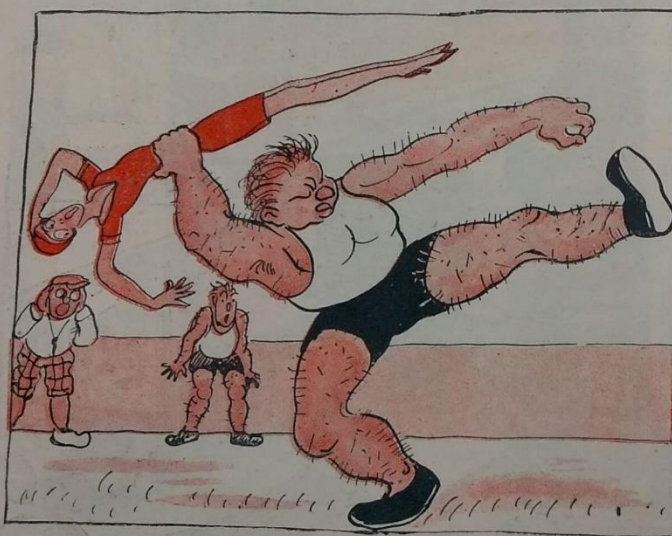
FANOUŠEK
SPORTOVNÍ ČÁST HUMORISTICKÝCH LISTŮ
Vrh oštěpem.

1. — Dnes musím zlomit rekord —

2. — Tak se pokuste, pane Chlupáček!

3. —

4. — Kam sem čert tu moderní štán-
gličku přines?!
S. VUKOTIĆ

Příloha č. 25: Vrh oštěpem, *Humoristické listy*, roč. 70, č. 17, 1927, s. 244.

DE RETOUR D'UN VOYAGE.

„Avez-vous été aussi à Venice pendant votre voyage de noce?“
„Je ne sais pas — c'était toujours mon mari qui achetait des billets.“

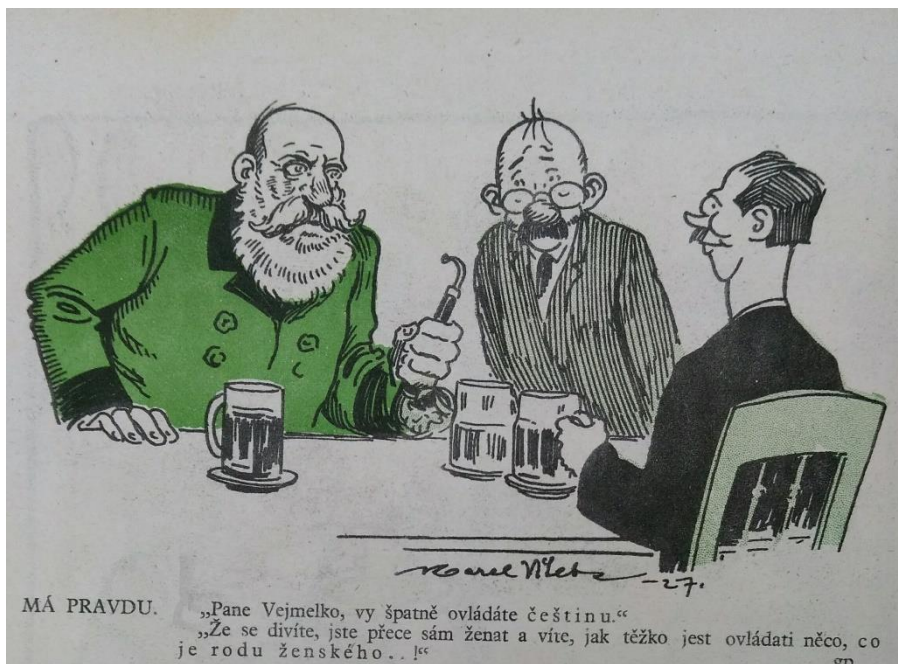
PO NÁVRATU Z CESTY.

„Byli jste také na svatební cestě v Benátkách?“
„Já nevím — jízdní lístky kupoval vždycky můj muž.“

RETURN FROM A JOURNEY.

„Have you been also in Venice during your wedding journey?“
„I don't know — my husband always bought the tickets himself.“

Příloha č. 26: Po návratu z cesty, *Smích republiky*, roč. 2, č. 51, 1920, bez paginace.

Příloha č. 27: Má pravdu, *Kopřivý*, roč. 20, č. 39, 1927, s. 5.

Příloha č. 28: *Humoristické listy*, roč. 69, č. 34, 1926, č. 458.

HUMORISTICKÉ LISTY

1926. // Číslo 16 // Ročník 69.

Jaroslav Mácha:

Jarní touhy.

Smutno jest, ach smutno, v naší kanceláři,
do oken když slunko paprsk jasně září,
jakoby to slunko znalo strasti moje,
směje se, že civím u psacího stroje.

Bodejž by tě husa s povídky i se vším!
Utekla bych, kdyby pan šéf si mne nevším',
kdyby nehlídal nás jako stroje, stoly —
utekla bych ihned do lučin a polí,

Že se musím trýznit kancelářskou prací
mezitím co venku milují se ptáci,
mezitím co včelka sladkost ssaje z květů
a šťastnější družky z miláckových retů.

Venku všecko pučí, rozkvétá a raší
já tu píši dopis zákazníci naší
za úsměvu slunce, všech těch kouzel zřídla:
„Račte vyrovnati účet za povídla!“

vzduchu napítí se, který voní libě,
pak bych rozběhla se jako mladé hříbě,
smějíc se a smějíc, stále, v jednom kuse —
první hoch by věru neušel mé puse!

Příloha č. 29: Jarní touhy, *Humoristické listy*, roč. 69, č. 16, titulní strana.

sensační politický román Vojtěcha Lva: **MĚSTO** právě vyšel!

ČÍSLO 28.
29. DUBNA 1926.
ROČNÍK XIX.

Kopřivy

Cena **60** hal.

... PŘIJDE DEN, SÚČTUJEM SPOLU!

Petr Bezruč.

Příloha č. 30: Přejde den, súčtujem spolu! *Kopřivy*, roč. 19, č. 28, 1926, titulní strana.

HUMORISTICKÉ LISTY

ROČNÍK 63.

— 1920. —

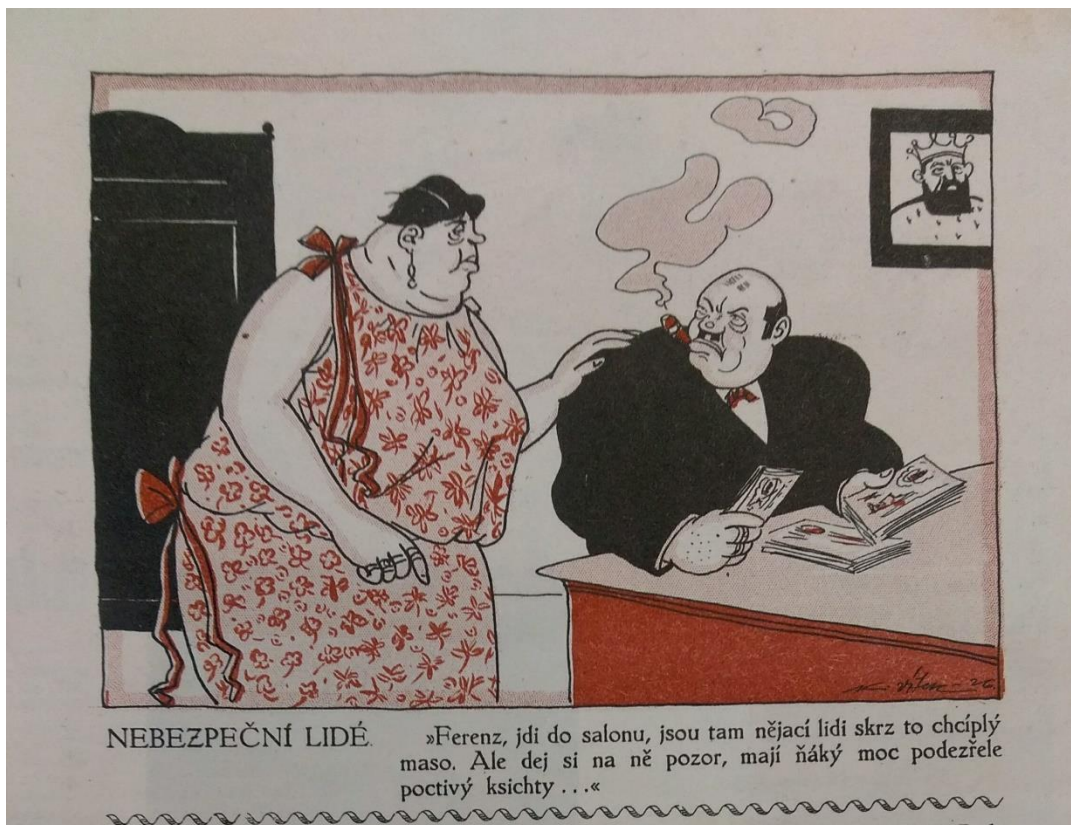
ČÍSLO 44.

F. HORNÍK.

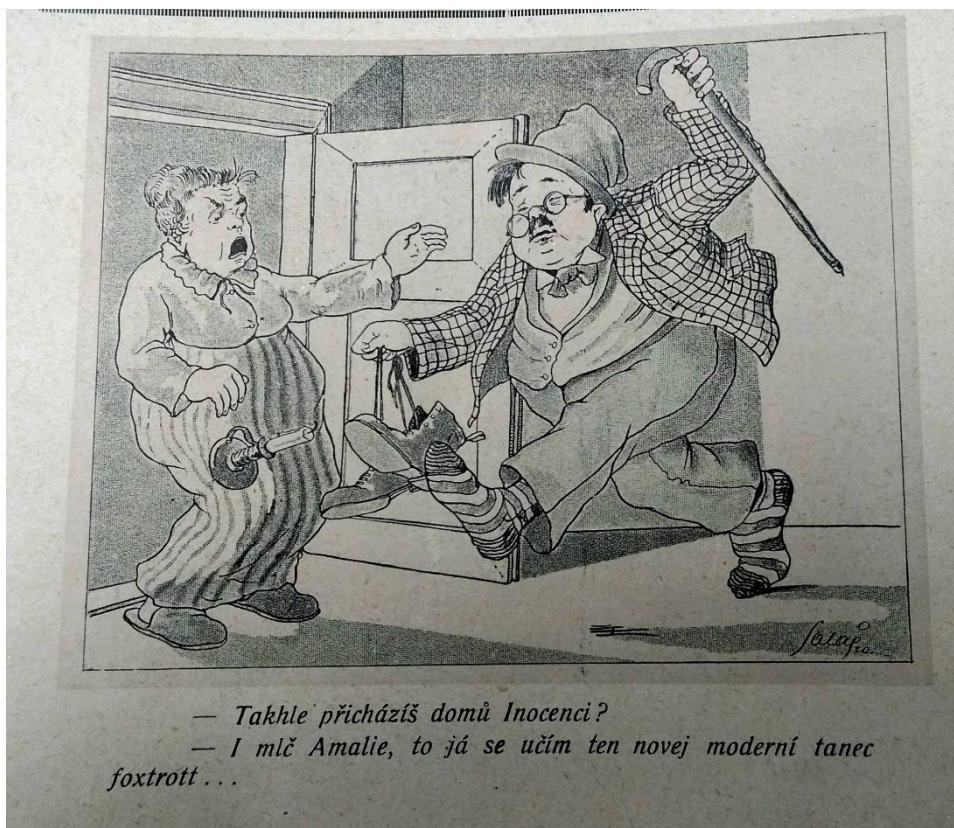

Až se také u pánů ujme nynější polonahá moda...

Příloha č. 31: *Humoristické listy*, roč. 63, č. 44, 1920, titulní strana.

Příloha č. 32: Nebezpeční lidé, *Kopřivý*, roč. 19, č. 50, 1925, bez paginace.

Příloha č. 33: *Humoristické listy*, roč. 63, č. 20, 1920, s. 200.

Příloha č. 34: *Humoristické listy*, roč. 73, č. 49, 1937, titulní strana.

HUMORISTICKÉ LISTY

1926 // Číslo 25 // Ročník 69.

— Pro pána, to je zavazadel. Pro koho to je?

— Tuhle ta kabelka je pro mne, jedu na měsíc do Paříže a to ostatní je pro ženu; jede na čtrnáct dní do Poděbrad...!

Štoká voňajná kalhořina

Příloha č. 35: *Humoristické listy*, roč. 69, č. 25, 1926, titulní strana.

